T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİ DÜNYA DÜZENİ BAĞLAMINDA SURİYE'DE VEKÂLET SAVAŞLARI ve TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Yeşim UÇAR
17919005

Danışman
Prof. Dr. Seyfettin ASLAN

Diyarbakır 2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİ DÜNYA DÜZENİ BAĞLAMINDA SURİYE'DE VEKÂLET SAVAŞLARI ve TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Yeşim UÇAR
17919005

Danışman
Prof. Dr. Seyfettin ASLAN

Diyarbakır 2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Suriye'de Vekâlet Savaşları ve Türkiye'ye Etkileri" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

04/08/2020

Yeşim UÇAR

İmza

ÖNSÖZ

Arap Baharı sürecinin en şiddetli yaşandığı ülkenin Suriye olduğu iddiası herkes tarafından kabul edilmektedir. Bunun nedeni diğer Arap ülkelerindeki ayaklanmaların kısa sürmüş olmasına rağmen Suriye'de 2011 yılında başlayan ayaklanmanın halen bir iç savaşa dönüşerek devam ediyor olmasıdır. Yıkıcı, yıpratıcı ve insan hakları ihlallerinin en ağır şekilde yaşandığı Suriye'deki bu iç savaşta, milyonlarca Suriyeli ya hayatını kaybetmiş ya da ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Yeni dünya düzeni anlayışında küresel ve bölgesel güçler, Suriye'deki iç savaşa doğrudan müdahil olmak yerine, Suriye rejimini, muhalif grupları veya terör örgütlerini destekleyerek bir vekâlet savaşına girişmişlerdir. Arap Baharının yaşandığı son devletlerden biri olan Suriye çok bilinmeyenli bir denkleme dönüşmüştür. Gelinen noktada ise çatışmanın gidişatı ile ilgili sağlıklı çıkarımlar yapmak adına Suriye'deki çatışmanın sebebini ve dinamiklerini iyice idrak etmek gerekmektedir. Bu çalışmada, Ortadoğu'da yaşanan vekâlet savaşları Suriye özelinde ele alınmakta ve bunun Türkiye'ye etkileri incelenmektedir.

Çalışmayı yaptığım süre boyunca akademik anlamda bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Seyfettin ASLAN'a ve çalışmalarıma her türlü desteği sağlayan ağabeyim Avukat Önder UÇAR'a şükranlarımı sunarım. Çalışmanın, bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara ışık tutması ve bir nebze de olsa yardımcı olmasını temenni ederim.

Yeşim UÇAR

Diyarbakır-2020

ÖZET

Bu çalışma 2011 yılında başlayan Suriye'deki siyasal değişim ve çatışma sürecine değinmektedir. Yeni dünya düzeninde Ortadoğu ülkelerinde cereyan eden Arap Baharı süreci, Ortadoğu'nun siyasi düzenini yeniden inşa ederek Ortadoğu toplumu üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu bağlamda Suriye'de 2011 yılında rejime karşı başlayan ayaklanmalar ve rejim değişikliği talepleri ile başlayan süreç bir vekâlet savaşına dönüşmekte ve hala bu zeminde seyretmektedir. Geçiş sürecini yönetmek üzere sayısız kez toplanan BM Güvenlik Konseyi kararlarını kabul etmeyen çeşitli küresel aktörlerin bir uzlaşı sağlayamaması, 21.yüzyılda Suriye'de yaşanan en büyük insanlık trajedisine tanık olmamıza sebebiyet vermektedir. Uluslararası anlamda önem arz eden bu savaşa; Rusya, ABD ve Çin gibi küresel güçler ile İran, Türkiye, Irak gibi bölgesel aktörler ve uluslararası örgütler müdahil olmuş ve bu yönüyle çatışma bir vekâlet savaşı haline dönüşmüştür. Türkiye, göçmen sorunu ve yerel terör grupları gibi problemlerden ötürü Suriye savaşından en çok etkilenen devletlerden biri olmuştur; özellikle, iç savaş sürecinde Suriye'nin kuzeyindeki terör gruplarının oluşumu Türkiye için bir ulusal güvenlik sorunu haline dönüşmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde, Suriye iç savaşı, dünya gündeminde en çok konuşulan konulardan biri olmaktadır ve savaşın seyri, her geçen gün daha da tehlikeli bir hal almaktadır. Bu çalışma, sistematik bir şekilde, Suriye iç savaşının tüm hatlarına detaylı bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Vekâlet Savaşı, Suriye, Yeni Dünya Düzeni, Arap Baharı, Mülteci, Terör, Terörizm.

ABSTRACT

This study addresses the political change and conflict process in Syria that started in 2011. The Arab Spring process, which emerged in the Middle East countries in the new world order, has rebuilt the political system of the Middle East, leaving deep marks on the Middle Eastern society. In this context, the process that started with the rebellions against the regime in 2011 and the demands for regime change in Syria turns into a proxy war and still continues on this ground. The failure of various global actors, who do not accept the UN Security Council resolutions, which have convened countless times to manage the transition process, causes to witness the greatest humanitarian tragedy in Syria in the 21st century. To this internationally important war; global powers such as Russia, the US, and China, regional actors such as Turkey, Iraq and Iran, and international organizations has been involved with this aspect of the conflict has become a proxy war. Turkey, due to problems such as immigration and local terrorist groups in Syria has been one of the countries most affected by the war; in particular, the formation of terrorist groups in northern Syria in civil war period has become a national security problem for Turkey. In general, the Syrian civil war is one of the most mentioned issues on the world agenda, and the course of the war is becoming more and more dangerous. This study systematically provides a detailed overview of all lines of the Syrian civil war.

Keywords

Proxy War, Syria, New World Order, Arab Spring, Refugee, Terror, Terrorism.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ..... I

ÖZET II

ABSTRACT..... III

İÇİNDEKİLER IV

KISALTMALAR VII

TABLO LİSTESİ..... VIII

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ..... IX

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 3

KAVRAMSAL ÇERÇEVE..... 3

1.1. YENİ DÜNYA DÜZENİ..... 3

1.2 YENİ TARZ HEGEMONYA VE SÖMÜRGECİLİK DALGASI..... 6

1.2.1. Suriye'de Vekâlet Savaşı..... 7

1.2.2. ABD'nin Ortaya Çıkışıyla Oluşan Yeni Denge..... 10

1.2.3. Ortadoğu Kavramı 11

1.3. 1991 SONRASI HEGEMONYA VE 11 EYLÜL TERÖR ALGISI.... 13

1.3.1. Afganistan'a Müdahale..... 15

1.3.2 Irak İşgali 16

1.4. ABD'NİN ORTADOĞU'DA ENERJİ KAYNAKLARINA HÂKİMİYETİ 18

1.5. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE ABD'NİN STRATEJİSİ 21

İKİNCİ BÖLÜM 25

ORTADOĞU'DA ARAP BAHARI ve SURİYE'YE ETKİSİ 25

2.1. SURİYE TARİHİ 25

2.2. SURİYE'NİN TOPLUMSAL, EKONOMİK VE SİYASİ YAPISI 26

2.3. SURİYE'DE SİYASAL YAPI VE BAAS HAREKETİ 28

2.3.1. Hafız Esad Döneminde Hama Katliamı (1982) 31

2.3.2. Beşar Esad Dönemi'nde Suriye 32

2.3.3 Arap Baharı Süreci'nin Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Arka Planı ile Arap Ülkelerinde Meydana Gelen Gelişmeler 35

2.4. SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN ARKASINDAKİ SİYASİ SEBEPLER 38

2.5. SURİYE'NİN ÇEVRE ÜLKELERLE SORUNLARI VE ÇATIŞMALARI 39

2.5.1 Türkiye 39

2.5.2. Irak 41

2.5.3. İsrail 42

2.5.4. Rusya 43

2.5.5. İran 44

2.7. SURİYE'DEKİ SAVAŞIN MEVCUT DURUMU 50

2.8. İÇ SAVAŞIN DEĞERLENDİRİLMESİ 55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 60

KÜRESEL GÜÇLERİN SURİYE POLİTİKALARI ve TÜRKİYE'YE ETKİLERİ 60

3.1. ULUSLARARASI BİR GÜÇ OLARAK ABD'NİN SURİYE POLİTİKASI 60

3.2. ULUSLARARASI BİR GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SURİYE POLİTİKASI 64

3.3. ARAP BİRLİĞİ'NİN SURİYE POLİTİKASI 66

3.4. SURİYE SAVAŞINDA ÇİN'İN POLİTİKASI 68

3.5. TÜRKİYE'NİN TUTUMU 69

3.6. SURİYE'DEKİ SAVAŞIN TÜRKİYE'YE ETKİSİ 71

3.6.1. Suriye'deki İç Savaşın Türkiye'ye Sosyal ve Siyasal Açıdan Etkisi..74

3.6.2 Ekonomik Sorunlar 77

3.6.3 Kayıt ve Sağlık Sorunları 78

3.6.4 Güvenlik Sorunları 79

SONUÇ 80

KAYNAKÇA 84

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	Central IntelligenceAgency - Merkezi İstihbarat Teşkilatı
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GWOT	Global War on Terrorism - Terörizmle Küresel Savaş
ICI	The International Compact with Iraq - Irak ile Uluslararası Kompakt
IŞİD	Irak-Şam İslam Devleti
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
MENA	Middle East and North Africa - Orta Doğu ve Kuzey Afrika
NAFTA	North AmerıcaFreeTradeAssocıatıon - Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	North AtlanticTreatyOrganization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSS	National Security Strategy- Uluslararası Güvenlik Stratejisi
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê - Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat - Demokratik Birlik Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
UGS	Ulusal Güvenlik Stratejisi
YPG	Yekîneyên Parastina Gel - Halk Savunma Birlikleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Geçmiş ve Gelecekteki Ham Petrol Talebi ve İthal Bağımlılık Oranları 19

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1: Esad Ailesi 30
Foto 2: Suriye'deki İç Savaşın Acı Bilançosu 49
Foto 3: Suriye'de yıkılmış binalardan oluşturulan Özgürlük Heykeli 53
Foto 4: Arap Birliği Toplantısı 67

GİRİŞ

Küresel güçler, küresel çıkarları uğruna dünyanın diğer bölgelerine müdahale ettikleri gibi Ortadoğu coğrafyasına da Arap Baharı, Büyük Ortadoğu Projesi ve Yeni Dünya Düzeni gibi projelerle müdahale etmiş ve bölgeyi savaş alanına çevirmişlerdir. Birbiriyle ilintili bu projelerin sonuncusu olan yeni dünya düzeni de, küresel aktörlerin planları doğrultusunda işlemektedir. Bölgedeki bu projeler çoğu zaman doğrudan büyük güçlerin orduları yerine istihbarat servislerinin yönlendirmeleri doğrultusunda bölgede etkin toplumsal gruplar ve terör örgütleri aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Nitekim Akdeniz'e açılan bir liman olması nedeniyle tarih boyunca küresel güçlerin ilgi odağı olan Suriye son dönemde bu vekâlet savaşlarının merkezi haline gelmiş, ABD ve özellikle Rusya'nın bölgeyle ilgili projeleri Suriye'yi çatışma alanı haline getirmiştir. Bu durum küresel güçlerin, çıkarları söz konusu olduğunda coğrafi açıdan yakın veya uzak olduğuna bakmaksızın müdahale ettiklerini bir kez daha göstermiştir.

Dünyadaki enerji kaynakları ve üç semavi dinin merkezi olması açısından büyük öneme sahip olan Ortadoğu bölgesinin haritası Dünya savaşları sonrasında emperyal güçler tarafından dizayn edilmiştir. Bölgedeki devletlerin sınırlarının emperyal güçler tarafından kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yapay olarak çizilmiş olması bu bölgenin sorunlarının ve krizlerinin sürekliliğinde etkili olmuştur.

Hafız Esad Suriye'de 1970'te darbe ile iktidarı ele geçirmiş ve otoriter bir yönetim sergilemiştir. Suriye'deki muhalif yapılanmalara karşı sert müdahalelerden ve şiddetten çekinmeyen Hafız Esad'ın iktidarı yirmi dokuz yıl sürmüştür. Ölümünden sonra iktidarı

İngiltere'de tıp eğitimi alan oğlu Beşar Esad devralmıştır. İktidara geldiğinde kendisinden büyük reformlar beklenmiş olmasına rağmen bu beklentileri boşa çıkarmıştır. Nihayetinde Arap Baharı'nın da etkisiyle Beşar Esad rejimine karşı, 2011 yılında işsizlik, yolsuzluk, siyasi özgürlüklerin kısıtlanması gibi nedenlerle dozu gittikçe artan protestolar başlamış ve ülke geneline yayılmıştır.

Esad rejiminin gösterilere sert müdahalesi, hükümetin istifasını isteyen protestoların Suriye'nin tümüne yayılmasına yol açmıştır. Rejim karşıtları sert müdahalelerden dolayı silahlanarak rejime karşı mücadeleye başlamıştır. Bu mücadele özellikle ABD, Rusya, İran gibi güçlerin bölgedeki çıkarlarını gerçekleştirmek için kendilerine yakın grupları kullandıkları kanlı bir vekâlet savaşına dönüşmüştür. Suriye'deki bu iç savaşta bölgede söz sahibi olmak isteyen güçlere vekâlet eden Şii-Sünni gruplar yanında PYD ve DAEŞ gibi terör grupları da iç savaşın şiddetini artırarak uzamasına yol açmıştır.

Milyonlarca Suriyelinin yerinden edildiği, yaralandığı ve hayatını kaybettiği Suriye iç savaşı, Ortadoğu'da yaşanan en büyük krizlerden birine dönüşmüştür. Bu çalışmada, genellikle savaşın iç ve dış dinamikleri üzerinde durulmuş, küresel ve bölgesel güçlerin Suriye'de yürüttükleri vekalet savaşları ele alınmış ve bunun Türkiye'ye yansımaları üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. YENİ DÜNYA DÜZENİ

Yeni Dünya düzeni, kapitalizmin küresel dünyada ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapıdaki değişim sürecini yansıtmaktadır. "Yeni dünya düzeni" kavramı genellikle bazı çalışmalarda globalleşme şeklinde tanımlansa da aslında kapitalizmin ve neo-liberalizmin, başta sosyalist devletlerde olmak üzere jeopolitik olarak küreselleşmesini ve yayılmasını ifade etmektedir (Sapancalı, 2001: 116).

Yeni dünya düzeninde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı yükselişini bugün bize, İmmanuel Wallerstein *"dünya ölçeğinde yaşamakta olduğumuz büyük değişim ve dönüşüm"* olarak tanımlarken, Antony Giddens *"toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması"* ifadesi ile açıklamaktadır. Wallerstein, yeni düzene geçiş sürecini (1789-1989 dönemini kapsayan liberal hegemonya sona erdikten sonra) *"arafçağı"* olarak nitelerken, yeni düzeni, *"geçen beş yüzyıldaki diğer dönemlerin hepsinden daha önemli, daha sorunlu ve şiddetli bir siyasi mücadele dönemi olacaktır"* şeklinde öngörmektedir (Elma, 2008: 43).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra, yeni dünya düzeninde ulus devletlerin hegemonik gücü azalmakta ve sermaye hareketleri ile devletler arasındaki ekonomik bağımlılık artmaktadır (Doğan ve Yılmaz, 2013: 13). Nükleer silahların kullanıldığı ve ağır kayıpların yaşandığı Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gerçekte iktisadi savaş olarak değerlendirilmekte ve dolayısıyla bu durumun barışı ve istikrarı inşa etme açısından çok da umut verici bir zemin oluşturmadığı dile getirilmektedir.

Gelişmiş ülkeler küresel dünyada bir güç elde etme yarışı içindedirler. Bu mücadele küresel devletlerin lehine olmaktadır. Küresel güçler yeni dünya düzeninde, ekonomik ve siyasal güçleri kullanarak uluslararası ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedirler (Acar, 2019: 27).

Uluslararası ilişkilerin yapısındaki temel değişimler, yeni olasılıklar ve tehlikeler birbirine bağımlı bir dünya düzeninin barışçıl yükselişini zorunlu kılmakla birlikte Huntington gibi düşünürler konuyu farklı bir açıdan ele almaktadır. Huntington, medeniyetler çatışması kitabında dünyadaki mevcut medeniyetlerin Batı'yı taklit edemeyecek farklı içeriklere sahip olduğunu iddia etmektedir. O'na göre:

"Yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hâkim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihai safha olacak" (Huntington, 2000:22). Huntington, Batı'nın dünya hâkimiyetini ve değerlerini tehdit eden diğer uygarlıkları küçümsememesini ve Batı'nın yeni dünyada oluşturmak istediği hegemonik stratejisini buna göre değerlendirmesi gerektiğini Medeniyetler Çatışması kitabında vurgulamaktadır.

Endüstri devrimi; teknolojisi, ekonomisi, sosyal ve kültürel yöntemleri öncekinden farklı yeni bir toplum yapısı inşa etmektedir. Sömürgenin yön değiştirdiği yeni bir düzenin kurulduğu küresel dünyada hegemonya savaşı başlamaktadır. Sanayi devriminin ikinci yarısından itibaren liberalizm, demokrasi ve özgürlük kavramları gibi yeni klasik anlayışlar ortaya çıkmaktadır (İşevi ve Çelme, 2005: 254).Yaygın olarak küresel dünyada yeni ivme kazanan bu ideolojiler, kapitalist dünya sisteminin çalışması için gerekli temel süreçleri baltalamaktadır.

1980'lerden bu yana, dünyada, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda, önemli değişimler yaşanmaktadır. Bazı devletlerin siyasi-ekonomik gruplaşma eğilimleri

artarken diğer yandan ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkması yeni dünya düzenini özetlemektedir (Yaşar, 1998).

Küresel güçler tarafından inşa edilen Yeni Dünya düzenini Eflatun, MÖ 5.yy'da yazdığı Devlet kitabında şöyle tanımlamaktadır; *"Adalet başkasının iyiliği, güçlünün menfaatidir; adaletsizlik ise kişinin kendisi için faydalı ve kazançlıdır".* Eflatun, güçlü ile güçsüzün kurmaya çalıştığı ortaklıklarda güçsüzün asla bir menfaat sağlamadığını vurgulamaktadır (Eflatun, 2005:53). 2500 yıl önce Eflatun'un değindiği güçlü devletlerin sağladığı adalet kavramı, günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır.

20. yüzyılda, büyük bir değişim içerisinde olan dünya sistemi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle iki kutupluluktan çok kutuplu bir sisteme evrilmiştir. Ortaya çıkan yeni dünya düzeni, dünya çapında küresel demokratik düzenin zaferi olarak nitelendirilmektedir (Agh, 2016: 19-20). Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan sosyal ve siyasal krizler iki kutuplu siyasal düzenin değişen güç merkezlerine işaret etmektedir.

Yeni dünya düzeninde insan hakları, demokrasi gibi bireyi önemseyen yönetim anlayışı ile birlikte, toplumların refahının artacağı ve toplumlar arası farklılaşmanın azalacağı öngörülmekteydi. Ancak etnik ve kültürel değerler son yüzyılda daha fazla ön plana çıkmakta ve etnik çatışmalar artmaktadır (Acar, 2019: 25).

Yeni dünya düzeninde en çok konuşulan kavramlardan biri de adaletsizlik ve gelir dağılımındaki bozukluklardır. Gelir seviyesindeki dengesiz dağılımlar bazı ülkelerin refah seviyesini artırırken bazılarında refah seviyesini gittikçe bozmaktadır. Artan adaletsiz dağılım 21. yüzyılın kritik konusu olmaktadır (Sapancalı, 2001: 126). Sonuç olarak yeni dünya düzeni; açlık, sefalet, eşitsizlik ve yoksulluğun tüm dünyada yankılandığı bir süreç olarak şekillenmektedir.

1.2 YENİ TARZ HEGEMONYA VE SÖMÜRGECİLİK DALGASI

Hegemonya kavramını literatüre kazandıran Gramsci, bu kavramı, kapitalist devletlerdeki sosyal düzeni muhafaza etmenin temel aracı olarak görmekte ve özellikle uluslararası gücün hâkimiyetini sürdürme politikalarına gönderme yapmaktadır (Aytaç, 2004: 118).

Yeni dünya düzeninde, ABD kendi çıkarlarına uygun olarak İslâm dünyasını yeniden düzenlemekte ve Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra dört konuya odaklanmaktadır. Bunlar; "bölgeden düzenli olarak Batı'ya enerji akışının sağlanması, İsrail'in güvenliğinin sağlanması, kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının önlenmesi ve terörizme karşı savaş". Açıkça söylenmeyen beşinci konu ise olası bir hegemonik gücün oluşmasını engellemektir (Bozan, 2018:234).

ABD, Soğuk Savaş sonrası Orta Asya'ya müdahil olmak istemekte ve bölge için stratejiler oluşturmaktadır. ABD daha önce görülmemiş bir şekilde dünya üzerindeki en büyük egemen güçlerden biri olan Roma imparatorluğunun bile geniş yelpazede kuramadığı hâkimiyeti kilometrelerce öteden tüm dünyayı yönetme algoritması şeklinde gerçekleştirmektedir (Çelik ve Gürtuna, 2005: 7-12). ABD kuracağı hegemonya için tek başına dünyayı yöneten bir güç olmak istemektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ABD, savaşı kazanan ittifak seçkinleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Bunun nedeni Savaş sonrasında İngiltere'nin mali yapısının bozulması ve Avrupa kıtasının ekonomik açıdan toparlanması için ABD'nin desteğine ihtiyaç duymasıydı (Ciuriak, 2018: 1).

Tocqueville: Amerikalıların yayılmacı politikasını bireylerden devletlere indirgenmiş bir şekilde "*Demokrasi Amerikalıların kalıcı ilişkilerini nasıl daha sade ve daha kolay hale getirir*" tezini şöyle sürdürmektedir;

"Tüm yurttaşlar arasında gizemli bir husumet ortaya çıkar; bazıları bir sürü hileyle kendilerinin üstünde bulunan kişilerin arasına reel olarak veya görünüşte nüfuz etmeye çabalar; diğerleri de, bu hak gaspçılarını geri püskürtmek için durmaksızın mücadele eder veya bir insan bu iki şeyi birden yapmaya

çalışır. Üst sınıfa dâhil olmaya çalışırken, aşağıdan gelen çabalara karşı da ara vermeksizin mücadele eder" (Tocqueville, 2016:608-609). Tocqueville'in belirttiği gibi devletler, çatışma veya iş birliği için oldukça farklı eğilimler ortaya koymakta ve birlikte ittifak kuran devletler, ulusal çıkarları için Ortadoğu'ya etkisi olan farklı kaos türlerini biçimlendirmektedir.

Santini'ye göre; Ortadoğu meselelerinde ABD'nin, hazırladığı NSS (National Security Strategy) gelecekteki yaklaşıma ışık tutacak bir tasarıdır. Projeye göre ABD'nin küresel dünyada tek büyük güç olarak kalması için, Washington şu üç bölgeye hâkim olmalıdır: Avrupa, Doğu Asya ve Basra Körfezi. Bu bölgelerin her birinde bölgesel bir hegemonya veya baskın olan başka büyük bir gücün ortaya çıkmasından kaçınan bölgesel bir politika oluşturulmaktadır (Santini, 2018: 10). Küresel devletler çok yönlü ihtiyaçlarını elde etmek için vekâlet savaşlarında, yumuşak güce ihtiyaç duyarak strateji geliştirmektedirler.

1.2.1. Suriye'de Vekâlet Savaşı

Tarihsel olarak vekâlet savaşı, Soğuk Savaş döneminin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. ABD ve Sovyetler arasındaki nükleer gücün, doğrudan çatışmayı önlemesi vekâlet savaşlarına neden olmaktadır (Ekşi, 2017: 138).

Mumford gibi düşünürler vekâlet savaşlarını, "*isyancılık ya da korsanlık gibi son stratejik söylemlere hâkim olan tek nedensel çatışma biçimlerini aşar. Yerine, karmaşık ilişkiler, dinamikler ve süreçler kümesini kapsar"* şeklinde çok yönlü ilişkilerin tezahürü olduğunu dile getirmektedir (Mumford, 2017).

Bazı düşünürler vekâlet savaşlarını, doğrudan maliyetli ve kanlı bir savaşa girmektense, kendi stratejik hedeflerini ilerletmek isteyen devletler için mantıklı bir çözüm olarak tanımlamaktadırlar. Tüm dünyadaki hükümetler ve güç odakları, stratejik amaçlarını güvence altına alma şeklini değiştirmektedir. *"Bir devletin kendi çıkarları için başka bir devlet üzerinde, bir vekil aracılığıyla dolaylı angajmanlarla operasyonlar yürütmesi"* vekalet savaşının yöntemini açıklamaktadır (Hashemi ve Sahrapeyma, 2018: 85).

Marshall, ABD ile SSCB'nin 1948'den beri sürdürdükleri karşılıklı güç savaşlarını sonlandırmalarının ardından kendi menfaatleri doğrultusunda üçüncü bir ülkede vekâlet savaşları çıkarma yolunu seçtiklerini vurgulamaktadır (Marshall, 2016: 185). Tüm bunlar Ortadoğu'da yaşanan savaşların niteliğini de gözler önüne sermektedir.

21. yüzyılda popülerleşen vekâlet savaşı kavramı, ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Vekâlet savaşı, Soğuk Savaş sonrası iç savaşın tırmandığı ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası uluslararası güç ve güç dağılımları dengesindeki değişim, vekâlet savaşı gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır. ABD'nin nispi zayıflama eğilimi, Çin'in süper güç adayı olması, Rusya ve ABD'nin vekâlet savaşını popüler kılmaktadır. Robert Gilpin, uluslararası sistemin değişiminin, büyük savaşlar yoluyla gerçekleşeceğini savunmakta ve bu değişikliğin vekâlet savaşları şeklinde olacağını öngörmektedir (Ekşi, 2017: 138).

Ortadoğu'da yaşanan Arap isyanlarından sonra ortaya çıkan iktidar mücadelelerinin, vekâlet savaşına zemin hazırlamasına sebep olan ana unsur, siyasi otoritelerin çökmesi ve bölgesel aktörlerin küresel güçlerle yaptıkları işbirliğidir. Suriye, Libya ve Yemen'de isyanlar sebebiyle hükümetlerin düşürülmesi veya zayıflatılması sonucunda ortaya çıkan otorite boşluğu yeni bir iktidar mücadelesine ortam hazırlamıştır (Kurt, 2019: 312). Bu duruma, Ortadoğu ülkelerinin kurumsallaşmalarının yetersiz olması ve ABD gibi küresel aktörlerin bölgeye müdahale etmesi neden olmuştur.

Arap baharı olarak tanımlanan ve Ortadoğu'daki rejimlere karşı oluşan protesto hareketleri ilk olarak Tunus'ta ortaya çıkmış ve daha sonra diğer Ortadoğu ülkelerine yayılmıştır. Bu olaylar, 2011'de Suriye'ye de sıçramış ve günümüzde hâlâ devam eden bir iç savaşı başlatmıştır (Erol ve Çelik, 2018: 24).

Suriye'de 2011 yılından beri yaşanan iç savaş dış müdahaleye açık bir savaş izlenimi vermiş ve bu durum uzmanlar tarafından vekâlet savaşı olarak nitelendirilmiştir (Atlıoğlu, 2018: 147). Öte yandan Suriye'de mevcut yapının bu şekilde bozulması, iç karışıklıklar yaşayan diğer Ortadoğu ülkeleriyle kıyaslanamayacak şekilde bölgesel

etkiler barındırmaktadır. Suriye'de çok aktörlü bu mücadelenin, etnik ve mezhepsel gruplar arasında ayrıştırıcı oluşu, savaşı körükleyen en büyük sebeplerden biri olmuştur (Taştekin, 2015: 55-60).

Siyasi ve toplumsal krizin yaşandığı Suriye'deki olayların vekâlet savaşı olarak nitelendirilmesi konusunda birçok iddia bulunmaktadır. Bu bağlamda en önemli iddialardan biri, 31 0cak 2012'de Suriye devlet başkanı Beşar Esad'ın The Wall Street Journal'a verdiği röportajındaki konuşmaları gösterilmektedir. Ortadoğu'da yaşanan krizlerin dış faktörlere bağlı olduğunu düşünen Esad başta ABD olmak üzere bazı Batılı ülkelerin bölge politikalarını eleştirmiştir (The Wall Street Journal, 2011).

Soğuk savaş sonrası kapitalist düzenin tüm dünyaya egemen olacağı ve mutlak barışın dünyaya yayılacağı düşüncesi gittikçe zayıflamaktadır. Renk değiştiren geleneksel savaşlar, farklı isim ve yöntemlerle yeniden belirmektedir. Geleneksel savaşlar, belirli bir sürede sonuçlanan veya kaynak yetersizliği ve ateşkes antlaşmalarıyla son bulan bir olgu iken günümüzdeki savaşların süresini tahmin etmek zorlaşmakta ve sadece maddi değil psikolojik yıkımlara da yol açmaktadır. Sürekli savaş hali sıradanlaşırken barış umudu azalmaktadır (Eker, 2015: 40-42).

Suriye'de yaşanan iç savaş, Türkiye'yi hem ulusal çapta siyasi olarak olumsuz etkilemekte, hem de Suriye'deki otorite boşluğundan yararlanan cihatçı gruplar Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit etmektedirler. Suriye'de yaşanan vekâlet savaşı Türkiye'nin hem İran ve Rusya gibi komşularıyla ilişkilerinin bozulmasına hem de müttefikleriyle sorunlar yaşamasına yol açmaktadır (Yalçın ve Duran, 2017: 11). Özetle, Suriye'de yaşanan vekâlet savaşı, Türkiye ve bölge ülkeleri için büyük sorun oluşturmaktadır. Kısa süre içerisinde Suriye'deki iç savaşın sona ermesi beklenmediği için Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlayacak adımları atması kaçınılmaz hale gelmektedir.

1.2.2. ABD'nin Ortaya Çıkışıyla Oluşan Yeni Denge

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra liberal ve demokratik rejimlerin temsilcisi olarak adını duyurmuş ve hegemonik bir güç haline gelmiştir. Bunu yapmasında ekonomik anlamda bir süper güç olmasının da etkisi vardır (Çiftçi, 2009: 207-209).

Amerikan hegemonyasının 20. yüzyılın başından itibaren artmasında etkili olan isimlerden biri Woodrow Wilson'dur. Wilson'un liberal görüşleri, dış politikaya daha ahlaki bir Amerikan yaklaşımı olarak yansımaktadır. Joseph Samuel Nye, ABD elitlerinden Wilson ve Trump'ı karşılaştırırken; Wilson'u çok taraflı kurumlar oluşturmak ve dünyayı demokrasi için güvenli kılmak isteyen liberal bir idealist olarak tanımlarken, Trump'ı Amerikan ulusal çıkarının dar bir tanımına odaklanan ve Amerikan yumuşak gücünün bir kaynağı olarak demokrasiyi küçümseyen, kendine özgü realist tavra sahip biri olarak tanımlamaktadır (Nye, 2019: 68).

Fukuyama'ya göre, Trump'ın başkanlığı, Amerika'nın sembolize ettiği demokrasi ve yumuşak güç döneminin sonunu işaret etmektedir. Çünkü Irak'ın işgali gibi yanlış yönlendirilmiş güç projeksiyonları dünyanın bu yumuşak güce olan inancını köreltmektedir. ABD stratejisinin yanlış ilerlediğini öne süren fakat toparlama şansının da olduğuna inanan Fukuyama,

"Milliyetçi ekonomi politikası ve küresel politik sistemle ilgili olarak Trump tutarlı ve düşünceli bir pozisyona sahiptir: O açıkça Nafta gibi mevcut ticaret anlaşmalarını yeniden müzakere edebilir" demektedir (2016: 2-5). Fukuyama, bu sözleriyle şu anda yürürlükte olan maliyet paylaşım düzenlemelerinin yeniden müzakere edilmesini gerekli görmektedir.

Waltz, güç dengesinin kurulmasının iki ana şarta bağlı olduğunu savunmaktadır. Ona göre bu şartlardan ilki anarşik bir sistemin varlığı ve bu sistemde varlıklarını korumaya devam etmek isteyen birimlerin olmasıdır (1979: 121). Ortadoğu ülkelerindeki birçok toplumun monarşi veya diktatörlükle yönetilmesi, bu topluma hâkim olmaya çalışan küresel güçlerin, mücadele alanı oluşturmasını olanaklı hale getirmektedir.

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali, ABD'nin Ortadoğu'da hegemonyasını artırmak için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Dönemin ABD Başkanı Bush, Irak hükümetine karşı Ortadoğu'da barış, güven ve demokrasiyi oluşturacakları iddiasıyla stratejiler geliştirdi ve bu ABD'nin dünyadaki hegemonik gücünü artırmasında önemli bir etken oldu (Çiftçi, 2009: 207-209). Böylece ABD'nin 1990'lardan sonraki tek kutuplu dünyada artan hegemonik gücü, küresel ölçekte büyük enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu topraklarında stratejiler geliştirmesini kolaylaştırdı.

1.2.3. Ortadoğu Kavramı

Ortadoğu, kıtaların kesişme noktasında, önemli boğaz ve körfezlere sahip olan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, jeo-stratejik olarak önemli bir konumdadır. Arap hâkimiyetinin yoğunlukta olduğu Ortadoğu'da Arapça yaygın dildir. Bölgede Türkçe, Kürtçe, Urduca, İbranice gibi diller de konuşulmaktadır. Bunların ötesinde Ortadoğu'ya gözlerin çevrilmesinin temel nedeni, bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarıdır (Çelik ve Gürtuna, 2005: 18-19). Dünyada enerji kaynaklarının yetersiz olması başta ABD olmak üzere gelişmiş Batılı ülkelerin dikkatlerinin bu bölgeye yönelmesine yol açmış ve enerji kaynaklarından pay alma mücadelesi bölgeyi kronik bir şekilde çatışma alanı haline getirmiştir.

Ortadoğu, geniş anlamda Kuzey Afrika ülkeleri ile Pakistan-Afganistan'da dâhil olmak üzere, yirmiden fazla ülkeyi kapsayacak şekilde geniş bir bölgeyi tanımlamaktadır. Bu bölgede çok fazla etnik grubun ve mezhebin olması çatışma ihtimalini artıran bir başka etkendir (Deniz, 2012: 149-150).

Araplar birkaç yüzyıl süren Osmanlı hâkimiyetinden sonra 18 yüzyıldan sonra batı emperyalizmiyle tanışmıştır. Arapların, Osmanlı boyunduruğundan kurtulmaları bağımsızlık düşüncesini güçlendirmesine rağmen Ortadoğu'nun Fransız ve İngilizler tarafından gizli bir anlaşmayla (Sykes-Picot) bölüşülme niyetinin açığa çıkması Arap dünyasında şok etkisi yapmıştır (Gerger, 2006: 19). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra,

enerji kaynaklarının öneminin artması, Soğuk Savaş ve onun neden olduğu sıcak savaşlar Ortadoğu'nun önemini tekrar gündeme getirmektedir.

Ortadoğu ülkelerinde çıkar çatışmalarının tetiklediği iç çatışmaların yanı sıra bölgesel ve uluslararası düzeyde de çatışmalar yaşanmaktadır. Aslında Arap dünyasında Fas ve Mısır gibi ülkeler haricinde köklü tarihsel geçmişe sahip pek az ülke mevcuttur. Köklü tarihsel geçmişe ve siyasal kültüre sahip olmayan ülkeler iç rekabetler ve nefretlerle bölünmekte ve bu rekabetler isyan, devrim ya da iç savaşla sonuçlanan çatışmalara dönüşmektedir (Lewis, 1996: 309-310).

Basra Körfezi'nin konumu, bölgeye stratejik ve ekonomik fayda sağlamaktadır. Bölge dünya siyasetinde devamlı hassas bir konuma sahip olmaktadır. 15. yüzyıldan beri dünyanın önemli güçleri farklı misyonlar için bu toprakları ve bölgedeki üsleri ele geçirmek için çatışmaktadır. Bölge, ilk dönem Portekiz ve İspanyol, daha sonra da İngiliz, Osmanlı ve Rus mücadelelerine sahne olmuştur (Arı, 2007: 3). Uluslararası yapılardaki değişiklikler, küresel ve bölgesel olarak Ortadoğu'nun kaderini yeniden tayin etmektedir.

Ortadoğu'da tarih boyunca etkisini sürdüren Avrupa elitlerinin etkisi azalınca, bölgede SSCB ve ABD mücadelesi başlamıştır. Soğuk savaşın yaşandığı dönemde ilk mücadelelerden biri Mısır'da kendini göstermiştir. 1952 yılında Cemal Abdul Nasır, döneminde Mısır dünyanın en büyük barajı olacak Asvan Barajı projesini hayata geçirmek için iktisadi sermayeye ihtiyaç duymuştur. ABD, Nasır'ın hâkimiyet alanının genişlemesini ve olası bir Arap milliyetçiliğinin yayılmasını istemediği için kredi desteğini sağlamamıştır. Bunun üzerine Nasır kanalı millileştirmiştir (Çelik ve Gürtuna, 2005: 21-24).

Bu olaydan sonra İngiliz, Fransız ve İsrail orduları Mısır'a saldırmış, ABD ve SSCB bu kriz sonrasında bölgede olası bir kayıp yaşamamak adına duruma birlikte müdahil olmuşlardır. Bu olay sonucunda SSCB ile yakınlaşan Mısır, ABD'yi Arap milliyetçiliği ve sosyalizmin yayılması anlamında tedirgin etmiştir (Tandoğan ve Yücel, 2017: 114).

SSCB'nin Mısır ve Suriye'ye yerleşmeye çalıştığı ortadayken ABD'nin, 1970 yılında Mısır yönetimini devralan Enver Sedat'ı kullanarak SSCB'yi Mısır topraklarından attığı bilinmektedir. SSCB, bölgeden çıktıktan sonra sadece Suriye'de varlığını devam ettirmiştir. Ancak SSCB bununla yetinmemiş Akdeniz'de de üsler bulundurmak amacıyla Libya ile Cezayir'e de nüfuz etmeye çabalamıştır. Böylece biri diğerine karşı sürekli atakta bulunan ABD ve SSCB, hegemonyalarını Arap devletleri üzerinde gerçekleştirmek için bir yarış içine olmuşlardır (Hoca, 2011: 130-133).

ABD, SSCB'nin bölgeye girişini engellemek için 1957'de ilan ettiği Eisenhower Doktrini'ne göre; Ortadoğu'da oluşacak herhangi bir mevcut saldırı ve tahakkümde Ortadoğu'ya her türlü yardımı yapacağını manifestoda bildirmektedir (İdrisoğlu, 2010: 22). ABD'nin, tarih boyunca izlediği bu politikayı günümüzde de sürdürdüğü ileri sürülmektedir.

Ortadoğu'da yaşanan Arap devrimleri, İsrail'in Ortadoğu'daki stratejilerini radikal bir değişikliğe uğratmıştır. Mısır her yıl aldığı 2 milyar dolarlık ABD desteği sayesinde, İsrail ile yakın ilişki kurmuş ve bu duruma Ortadoğu devletlerinin bireysel zayıflıkları da eklenince İsrail, on yıllarca ulusal baskı hissetmeden Ortadoğu'da kendi amaçlarını gerçekleştirme fırsatı bulmuştur (Duran ve Yılmaz, 2011: 27).

1.3. 1991 SONRASI HEGEMONYA ve 11 EYLÜL TERÖR ALGISI

Kapitalist sistemin varlığını sürdürmesi için ideolojik bir hegemonya oluşturması gerektiği düşünülmektedir. Askeri ve mali güçten çok bu ideolojik hegemonyanın kapitalist sistemi ayakta tuttuğu bilinmektedir. ABD ve diğer güçler bu ideolojik hegemonya ile toplum bilincine ısrarla, *"başka bir dünyanın olanaksızlığını"* kazımaya çalışmaktadır. Özellikle Ortadoğu'da hegemonya oluşturmak isteyen güçler, bu düzenin en iyi ve en ideal olduğunu vurgulayarak, bu topraklardaki çatışmaları meşru görmektedirler (Aytaç, 2004: 121).

Soğuk savaş sonrası dönemde ABD, kendine rakip olabilecek devletlerle ılımlı stratejiler geliştirmiş, Rusya ile NATO eksenli ilişki kurmuş, ayrıca Çin ile stratejik

diyaloglar kurmuş ve olası güçlü bir rakibin oluşmaması adına nükleer silahlarını koz olarak kullanmıştır. Rusya'nın 1990'lı yıllardan sonra Ortadoğu'dan geri çekilmesi bir manevra boşluğu oluşturmuştur. Öte yandan Irak'ta Saddam'ın Körfez Savaşında yenilgiye uğratılmasını SSCB'nin bölgeden çekilmesine bağlayanlar bulunmaktadır (Altunışık, 2009: 70).

Huntington, Körfez Savaşına şöyle değinmektedir: *"Soğuk Savaş sonrasının dünyası geliştikçe, medeniyet ortaklığı H.D.S Greenway'in "akraba ülke" sendromu diye isimlendirdiği şey, işbirliği ve ittifaklar için başlıca temel olarak (görülen) geleneksel kuvvet dengesi mütalaalarının ve siyasi ideolojinin yerini alıyor. Bu, İran Körfezi, Kafkasya ve Bosna'da, Soğuk Savaş'ın ardından zuhur eden mücadelelerde tedricen görülebilir. Bunların hiçbiri tam anlamıyla medeniyetler arası bir savaş değildi; fakat her biri medeniyet saflaşmasının bazı unsurlarını ihtiva etmiştir ki bu unsurlar sürekli bir mücadele (sebebi) olarak daha ehemmiyetli olacağa benzemektedir ve şimdiden, bize müstakbel felaketin bir numunesini verebilir".* Birinci Körfez Savaşında, bir Arap devleti başka bir Arap devletini istila etti ve Saddam hem Arap hem de batılı devletlerle mücadele etti (Huntington, 2000: 35).

11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'nin ikiz kulelerine yapılan saldırılar küresel siyasetin dönüm noktası olarak adlandırılmaktadır. Saldırıdan hemen sonra Bush yönetim ve NATO zirvesi, saldırıyı dünyanın en önemli sorunu haline getirip küresel medyada duyurmuştur. Saldırıdan bir hafta sonra Bush yönetimi, olayı terör örgütü El-Kaide'nin yaptığını iddia etmiş ve bu olayın, tüm NATO üyesi devletlere karşı gerçekleştiğini ifade etmiştir (Sasaoğlu, 2014: 1-2).

Ortadoğu'da yayılmacı bir duruş sergileyen Bush yönetiminin yumuşak mandater sistemi benimsediği bilinmektedir. Ancak 11 Eylül olaylarından sonra stratejiler yeniden şekillenmiştir. 11 Eylül saldırıları, tüm dünyaya İslami terörizm olarak lanse edilmiştir (Duran ve Yılmaz, 2011: 28). ABD, küresel dünyada hegemonyasını muhafaza etmeyi, sürdürülebilir yeni bir emperyalizm ile mümkün görmektedir. "Sıtmadan kurtulmak için sivrisinekleri öldürmek yetmez; esas olan bataklığı kurutmaktır" anlayışıyla ABD

“terörist üreten bataklıklar nasıl imha edilir” arayışları ile Ortadoğu’ya egemen projelerinin temelini oluşturmaktadır.

1.3.1. Afganistan’a Müdahale

ABD’nin emperyalist olduğu iddiası önceleri Marksistler tarafından dile getirilmiş olsa da 11 Eylül’den sonra Bush yönetimine muhalif olan liberal çevrelerde de bu düşüncenin yaygınlaştığı görülmektedir (Alakel ve Yıldırım, 2014: 150).

ABD belli aralıklarla UGS (Ulusal Güvenlik Stratejisi) yayınlamaktadır. Bu kavram, ulus devletlerin güvenliklerini korumaya ilişkin endişelerini tanımlamaktadır (Erhan, 2001: 78). 2002’de yayınlanan belgede, “Bush Doktrini" olarak da isimlendirilen bu strateji, *“daha tehdit oluşmadan imha etme"* amacını taşımaktadır. Afganistan ve Irak’ın işgali, bu belge için iyi bir örnek oluşturmaktadır (Milli Gazete,18.03.2006).

11 Eylül saldırılarından hemen sonra, ABD’nin hedefinde, saldırıyı gerçekleştiren El–Kaide örgütü ve bu örgüte yardımda bulunan Afganistan’daki Taliban hükümeti bulunmaktaydı. Saldırıdan bir hafta sonra ABD Kongresi’nde yaptığı konuşmada Bush, terörizme yataklık eden devletlere *“ya bizimlesiniz ya da terörizmle”* diyerek gözdağı vermişti. ABD, tüm kanıtların Usame bin Ladin’in örgütü El–Kaide’yi işaret ettiğini belirterek, ABD’nin terörle savaşının başladığını belirtip terörü tüm dünyada bitireceğini ve buna Afganistan’la başlayacağını duyurmakta ayrıca teröre yardım ve yataklık eden tüm ülkeleri “düşman devlet” ilan edeceğini belirtmekteydi (Çiftçi, 2009: 210).

ABD, 11 Eylül saldırısından sonra savaş stratejisini ilk olarak Afganistan’da uygulamıştır (Çelik ve Gürtuna, 2005: 41-42). ABD’nin terörizmle savaşı kısa bir süre sonra tüm Ortadoğu’ya yayılmıştır.

Tek kutuplu yeni dünya düzeninde hegemonik bir güç olmak isteyen ABD, diğer devletlere kendisinin biçtiği rolü oynamalarını aksi takdirde cezalandırılacakları mesajını vermekteydi. Bu anlamda ABD örneğinde net şekilde anlaşıldığı gibi, *“ebedi düşmanlıklar yok; yalnızca güncel düşmanlıklar”* var olmaktadı (Temizel, 2011: 339).

Bu doğrultuda, küresel terörizmle savaş amacıyla Afganistan'a yapılan müdahale ile birlikte ABD'nin Ortadoğu'da hegemonya kurma süreci de başlamıştır. ABD 1990'lardan önce Amerikan şirketleriyle girdiği Ortadoğu'ya artık askeri bir güç olarak da girmiştir (Pirinççi, 2008:219).ABD, yeni dünyanın tehditlerine karşı klasik savunma araçlarının yanında neo-emperyal bir açıdan modern teknikler ve stratejiler de kullanmaktaydı.

1.3.2 Irak İşgali

Ortadoğu'da yaşanan vekâlet savaşlarının ilk örneği, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiydi. Savaş sonrası Irak, ABD ile İran'ın bir mücadele ve çatışma alanına dönüşmüştür (Kurt, 2019: 312).

2001 yılından beri Bush yönetimi ve daha sonrasında ABD'de iktidara gelen yönetimler, Amerika'nın uluslararası politikalarının değiştiğini vurgulamaktaydılar (Altunışık, 2013: 73).

2001'de ABD başkanı Bush'un, Irak'ı işgali konusundaki stratejik kararlarına göre; *"Irak hükümeti devrilecek ve Saddam'a ait kitle imha silahları ele geçirilecekti. Ayrıca halk bu yönetimin devrilmesini sevinçle karşılayacak ve çevre ülkelerde totaliter İslam ile yönetilen İran ve Suriye gibi ülkeler de bu olaylardan ders çıkaracak ve terörizmle savaş, küresel etki oluşturacak",* fikriyle olayı meşrulaştırmaktaydı (Bulut: 2003: 45-46).

20 Mart 2003'te Irak'ın başkenti Bağdat'ın bombalanmasıyla başlayan savaş, ülkede 150 bin sivilin hayatını kaybetmesine, bir buçuk milyona yakın insanın da ülkeden kaçmasına yol açmıştır. Irak Savaşı, 21. yüzyılın en büyük olaylarından biri olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz, 2017: 208-209). Bu müdahale ile ABD'nin Ortadoğu politikası, coğrafik emeller ve ekonomik çıkarlar ekseninde yeniden şekillenmektedir.

Dönemin ABD Başkanı Bush'un, 11 Eylül olaylarının sebeplerini araştıran kurulun başına getirdiği Kissinger olaya farklı boyut kazandıracak iddialarda bulunmuştur. Kissinger, 11 Eylül olayından sonra ortaya çıkan durumun, kültürler ve

dinler (medeniyetler) arasındaki çatışmadan ziyade İslâm dünyası içindeki mücadeleye dönüşeceği şeklinde yorumlamıştır. Bu çatışmanın da radikal ve ılımlı İslâm arasında yaşanacağını öngörmüştür (Özer, 2007: 9-10).

ABD'nin 2003 yılında başlattığı Irak operasyonu, bundan 100 yıl önce İngiltere'nin bölgeye girerken izlediği politikaya benzerlik göstermektedir. İngiltere bölgeye girerken sömürgeci ve yayılmacı olduğu iddialarını reddederek Irak milletine demokrasiyi getireceğini ileri sürmüştür (Çelik ve Gürtuna, 2005: 46-47). Ortadoğu'ya demokrasiyi getirmeye çabalayan devletler değişmekte ancak yaklaşımlar şaşırtmayacak şekilde benzerlik göstermektedir.

ABD, 11 Eylül 2001'de yaşanan terör olaylarının sorumlusu olarak gördüğü Usame Bin Ladin'i ele geçirmek için Afganistan'ı ve terörizmi kışkırttığı için Saddam Hüseyin yönetimini devirmek için Irak'ı işgal etmiştir. Ayrıca terörizme destek veren ülkeler arasına Suriye ve İran'ı da ekleyerek Ortadoğu'ya yeni stratejisi doğrultusunda müdahale edeceğini göstermektedir (Özdem, 2016: 27).

2017 yılında yayımlanan UGS'de Trump, Irak ve Ortadoğu işgallerine gönderme yapmakta ve ABD vatandaşlarının çıkarlarına öncelik vermek ve kendi devletinin egemen haklarını korumak amacıyla şöyle demektedir: *"Bütün Amerikalıların güvencelerini ve haklarını teşvik etmek için gerekli fırsatları sürdürüyoruz. Amerika Birleşik Devletleri, son derece tehlikeli bir dünyayla yüz yüze geliyor; Ben göreve geldiğimde, haydut rejimler nükleer silah geliştiriyordu ve tüm gezegeni tehdit eden füzeler üretiyordu. Radikal İslamcı terör grupları dalgalanıyordu. Ortadoğu'nun geniş alanları, teröristlerden arındırıldı. Haksız ticaret uygulamaları ekonomimizi zayıflattı ve işlerimizi yurt dışına ihraç etti. Suriye ve Irak'ta savaş alanlarındaki teröristler, yok edilinceye kadar onları takip etmeye devam edeceğiz"* (Whıte House, 2017). Bu belgede ortaya konan düşünce, ABD'nin Ortadoğu için yeni bir strateji geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

ABD, Ortadoğu'da giriştiği mücadelelerde, ulusal güvenliği korumak, terörizme ve aşırılığa karşı, Afganistan ve Irak'a demokrasiyi getireceğini belirterek uluslararası kamuoyunda bölgeye müdahalesini meşrulaştırma çabasına girişmiştir (Alakel ve Yıldırım, 2014: 153).

1.4. ABD'NİN ORTADOĞU'DA ENERJİ KAYNAKLARINA HÂKİMİYETİ

Ekonomi, devletlerin geleceğini belirleyen en önemli etkenlerdendir. Petrol de ekonomiler için çok kıymetli ve rakipsiz ham maddelerin başında gelmektedir. Öte yandan petrol rezervine sahip olan ülkelerde devrimlerin, savaşların ve asker darbelerin eksik olmadığı da bilinen bir gerçektir. Nitekim Birleşik Krallık başbakanı Winston Churchill'in, *"Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir"* sözü petrolün ekonomiler için ne kadar değerli olduğunu ve petrol için gerekirse savaşılabileceğini ifade etmektedir (Yılmaz, 2016: 101-102).

Yeni dünya düzeninde toplumsal düzeyde gelir adaletsizliği hem ulusal boyutta hem de uluslararası boyutta gittikçe artmaktadır (Sapancalı, 2001;129). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra hegemonya, uluslararası anlamda ekonomik bir nitelik kazanmıştır.

Batı dünyasının ağır sanayisi için büyük oranda enerjiye ihtiyacı olduğu bilinen bir gerçektir. Dünyada bilinen petrol ve doğalgaz rezervlerinin en fazla bulunduğu bölgenin de Ortadoğu olduğu bilinmektedir. Nitekim Ortadoğu bölgesi dünya petrol rezervlerinin %65'ine, doğalgaz rezervlerinin ise %41'ine sahiptir (Sunay, 2008: 31-35). Bu da ister istemez başta ABD olmak üzere gelişmiş Batılı devletlerin dikkatlerinin bu bölgeye çevrilmesine ve enerji akışını kontrol etmeleri amacıyla çeşitli politikalar üretmelerine yol açmaktadır.

Aslında ABD'nin son 10-15 yıldır Ortadoğu'daki enerji kaynaklarıyla yakından ilgilenmesinin sebebi kendi petrol rezervlerinin azalması ve bunun kendi ekonomisine olumsuz yansıyacağı ve böylece süper güç olma niteliğini kaybedeceğine dair taşıdığı endişedir (Atiker, 2007: 8).

ABD'nin sahip olduğu petrol rezervlerinin, kendi ihtiyaçlarını uzun vadede karşılayamayacağı öngörülmektedir. 2000 yılına kadar ABD'nin dışa bağımlılığı %51 iken, 2020 ile 2025 yılları arasında dışa bağımlılığının %71 olacağı öngörülmektedir. Böylece ABD, enerji yollarını ve kaynaklarını kontrol altına almak için soğuk savaş

dönemine kadar müdahale etmediği Ortadoğu'ya çeşitli gerekçelerle müdahale etmeye başlamıştır (Ural, 2009: 137-139).

Ekim 2006'da Irak petrol bakanı Hussain el Shahristani, Ahdab petrol sahasını yeniden canlandırmak için Çinli yetkililerle görüşmeler yapmış ve yeni bir işbirliği zemini oluşturmak istemiştir (Daojiong ve Meidan, 2015: 8). Böylece bölgedeki enerji denklemine batılı devletlerin yanında Çin de bir aktör olarak katılmıştır.

Tablo 1. Geçmiş ve Gelecekteki Ham Petrol Talebi ve İthal Bağımlılık Oranları

	2005		2010		2015		2030	
	Tüketim	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim	İthal Bağımlılığı (%)	Tüketim	İthal Bağımlılığı (%)
OECD	20,6	-	49,8	60	52,4	62	55,1	65
ABD	20,6	64	21,6	66	23,1	69	25.0	74
ÇİN	6,6	46	8,4	55	10,0	63	15,3	77
HİNDİSTAN	2,6	69	3,2	72	3,7	77	5,4	87
AVRUPA	13,5	79	13,9	69	14,3	75		80
ORTADOĞU	5.8	-	7.1	-	8,1	-	9,7	-
DÜNYA	83,6	-	91,3	-	99,3	-	116,3	-

Kaynak: World Energy Outlook, (WEO) 2006.

Yukarıdaki tabloda enerji sektöründeki (küresel petrol, gaz ve fosil yakıtlara olan talep süreçleri) değişiklikler ve gelecekteki gelişmelerin tahminleri yer almaktadır. Bu nedenle, ham petrol ve doğal gaz ithalatına bağımlı olacak ülke sayısının artması beklenmektedir.

ABD'nin şu anki petrol ihtiyacı 75 milyon varilken 2030 için bu rakamın iki katına çıkıp 150 milyon varil olması beklenmektedir. Üçüncü dünyada Çin büyük bir güç olmayı başarmakta ve Çin'in petrol ihtiyacının ise 2030 yılı için %100 artış göstermesi beklenmektedir. Çin ve Hindistan gibi devletlerin ekonomik olarak uluslararası arenada

sesini duyurması ve Rusya'nın Ortadoğu'ya yakınlığından dolayı bu bölgeyi kontrol edebilme potansiyeli ABD açısından bir tehdit olarak algılanmaktadır (Erdönmez, 2010: 60). ABD bölgede oluşabilecek rekabeti ve jeo-kültürel tehdidi dikkate almakla beraber uluslararası kamuoyunun tepkilerine rağmen bölgeye müdahale etmekten çekinmemiştir.

ABD'nin, Ortadoğu'da enerji kaynaklarını kontrol etme çabasının arka planında, ekonomisini korumak çabasının yanında hegemonyasını sürdürmek için kendisine rakip olabilecek rakip güçleri bertaraf etme çabası da vardır (Ural, 2009:139).

Yeni dünya düzenine, "Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı", kitabının yazarı, eski Dünya Bankası ekonomi danışmanı, Nobel ödüllü Joseph Stiglitz'in bakış açısıyla bakmakta yarar vardır. Stiglitz, kitabını yazma sebebini, "*Bu kitabı yazdım çünkü Dünya Bankası'nda çalışırken küreselleşmenin, gelişmekte olan ülkeler, özellikle bu ülkelerde yaşayan fakirler üzerindeki yıkıcı etkisini gözlerimle gördüm"* diye açıklamaktadır. Stiglitz:

"Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında büyüyen uçurum, Üçüncü Dünya'da gittikçe artan sayıda insanı korkunç bir yoksulluğa itiyor ve günde bir dolardan az parayla geçinmek zorunda bırakıyor. Yirminci yüzyılın son on yılında defalarca tekrar edilen yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın, yoksulluk içinde yaşayan insanların gerçek sayısı neredeyse 100 milyon arttı. Bu gerçekleşirken dünyanın toplam geliri yılda ortalama yüzde 2,5 arttı. Özellikle kapitalist serbest piyasa ekonomisinin yarattığı maddi ihtiraslar ve tüketim çılgınlığı dünyamızın tabii kaynaklarının tükenmesine, ekolojik dengenin bozulmasına neden oluyor" (Stiglitz, 2011: 27) demektedir. Küreselleşme ile birlikte ideolojilerde de büyük bir erozyon (ekonomik küreselleşmenin, siyasal küreselleşmenin önüne geçmesi) yaşanmaktadır.Yeni ekonomik düzenin sadece çıkar gruplarına hizmet ettiğini Stiglitz, çok net ifade etmektedir.

Ortadoğu'nun belirleyici unsurlarından biri olan demokrasi eksikliğinin petrolle bağlantısı olduğuna birçok düşünür değinmektedir. Bu savı destekleyenlere göre, ihracat gelirlerinin önemli bir bölümü petrole bağlı olan devletler, daha az demokrat olmaktadır (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: 110).

Ross, 'Does Oil Hinder Democracy?' adlı makalesinde incelediği 113 devlet üzerinde, petrolün demokrasiyle ilişkisine değinmektedir. Sonuçlar ilginçtir ki Ross'a göre, petrol demokrasiye engel olmaktadır. Ayrıca petrol zengini devletler petrolden yoksun olan ülkelere göre demokrasiyi fazlasıyla yıpratmaktadır (Ross, 2001: 356). Son 30 yıl içerisinde yaşanan trajik olaylar, "Dünya'ya demokratik değerler konusunda rol model olduğunu iddia eden Batı'nın" Ortadoğu bölgesinde oluşturduğu demokratik söylemlerin sorgulanmasına neden olmaktadır.

1.5. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ ve ABD'NİN STRATEJİSİ

İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesiyle, ABD uluslararası arenada başat güç olarak ortaya çıkmıştır. ABD bir yandan kendisine rakip olabilecek Rusya'yı kontrol ederken diğer yandan da Ortadoğu ülkeleriyle özellikle Arap devletleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. ABD bölgede oluşabilecek her türlü karışıklığa, devletlerarası saldırılarda bölge devletlerinin istemi üzerine destek sağlayacağını ve askeri yardımda bulunacağını 1957'de Eisenhower Doktrini ile ilan etmiştir (Akbaş, 2011: 2).

BOP'un ortaya çıkması, 11 Eylül 2001 olarak bilinmektedir. Ancak ABD'nin ciddi olarak bu konuya yönelmesi 1990 yılında Kenya ve Tanzanya'daki büyükelçiliğin bombalanmasıyla ortaya çıkmıştır. Hem 11 Eylül 2001'de yaşanan olaylar hem de o dönemde yaşanan benzeri saldırılar, İslamcı örgütlere mal edilmiştir. Bush döneminde CIA (Central Intelligence Agency) tarafından hazırlanan 88 sayfalık bir raporda "İslam ve Müslümanlar" Batı demokrasilerine dönüşmezlerse ve küresel düzene uyumlu hale gelmezlerse medeniyetler çatışmasının gerçekleşeceği tezi Bush yönetimine sunulmaktadır (Günal, 2004: 157-158).

Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına sahip olmak için programlanmış olan Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) ulusal terörizmi engelleme, insan hakları, demokrasi ve özgürlükleri amaçladığı iddia edilmiştir. Fakat kimi çevrelerce gerçekte Ortadoğu'da Arap Baharı olarak tanımlanan olayların bölgede enerji kaynaklarına hâkim olmak isteyen güçlerin hegemonyalarını sürdürmek için demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi

kavramları kullanmalarından başka bir şey olmadığı dile getirilmektedir (Köylü, 2015: 97).

ABD'nin 150'den fazla ülkede askeri üs ve tesisleri varken ayrıca 160.000 askeri personel varlığını sürdürürken, Kolombiya da dâhil olmak üzere Latin Amerika'da yeni askeri üslerin inşası öngörülmektedir (Chossudovsky, 2014: 4).

Ortadoğu'nun başta petrol olmak üzere sahip olduğu enerji kaynaklarından dolayı bölgenin günümüzde olduğu gibi gelecekte de çatışmalara zemin oluşturacağını göstermektedir. Nitekim hem ABD hem de Rusya deniz filoları ve silahları ile Ortadoğu'da sürekli üsler bulundurma çabasındadırlar. Ancak bölgede Filistinli, Suriyeli, baskı ve sömürü altındaki diğer milletlerin ulusal bütünlüklerini tekrar kazanabilmek için sürdürdükleri mücadelelerinin dünya gündemine gelmesi çok da kolay gözükmemektedir (Hoca, 2011: 130-139).

Irak, 1930'larda, Irak, Suriye, Lübnan ve Ürdün'den oluşan büyük bir Arap birliği oluşturma fikrini ortaya atmış fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Sunay, 2008: 31-35). Öte yandan ABD'nin, demokrasiyi bölge ülkelerine ihraç etme adı altında Ortadoğu topraklarını ekonomik sebeplerle bölmeye çalışması ve mevcut rejimleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmeye çalışması da bilinen bir gerçektir.

BOP adı altında geliştirilen projeyle Batı zihniyeti, İslam'ın egemen olduğu ülkelerde totaliter ve teokratik yönetim anlayışını eleştirmekte ve İslam ile yönetilen ülkelerin demokratik değerleri taşımadıklarını ileri sürmektedir (Yılmaz, 2010:74). Sonuçta Batı'nın bu bölgeye müdahalesinin bölgeyi ne kadar demokratik hale getirdiği tartışılması gereken bir konudur. Gerçekte olup biten şey, Batılı güçlerin enerji kaynaklarını kendi amaçları için kullanmak amacıyla demokrasi kılıfı altında bölgeye müdahale etmesidir.

Nitekim Trump'ın dış politikası ve söylemleri bu sömürgeci mantığı gözler önüne sermekte ve ABD, bölgeye müdahalesini gittikçe artırmaktadır. Öte yandan Suudi

Arabistan ve Körfez monarşileri, ABD patronluğunu güçlendirirken Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak kabul edilmesi Washington'un İsrail ile uyumunu sağlamlaştırmaktadır (Porter, 2018).

Chossudovsky, ABD'nin açtığı savaşları "komplo teorisi" ile açıklamaktadır. O'na göre, ABD, GWOT (Global War on Terrorism) adı altında yürüttüğü politikaya karşı çıkanları, saldırgan ve terörist olarak damgalamaktadır (Chossudovsky, 2014: 4).

Bu politika bağlamında Suriye'nin, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında yıkılması planlanan bir devlet olduğu iddia edilmektedir. Ortadoğu'da Irak, Afganistan, Filistin ve Libya'yı bölen güçlerin şimdi de Suriye'nin parçalanması konusunda strateji geliştirdikleri iddia edilmektedir (Köylü, 2015: 92).

Öte yandan Batılı güçlerin bölgede silahlı grupların gerçekleştirdikleri eylemleri İslam'a mal etme çabaları da söz konusudur. Oysa İslam'ın *"tedvin edilmiş bir şeriatı, hukuku, kanun ve kaideleri vardır. İslam devletinde şiddet kullanmak ve adam öldürmek yasaktır. İslam ülkelerinde dar-ul harp olamaz"* ifadesinde de belirtildiği gibi İslam dininde masum insanlara karşı bombalama, işkence, ölüm gibi eylemler söz konusu değildir (Bozan, 201: 15).

Nitekim radikal "İslami Terör Örgütleri" kavramı Müslüman toplulukları fazlasıyla rahatsız etmektedir. Ulusal Kamuoyunda İslamiyet'in, terörle sürekli yan yana telaffuz edilmesi bilinçli bir siyasetin izdüşümünü göstermektedir. Radikal grupların eylemleri üzerinden yayılan bu olaylar İslam dinini itibarsızlaştırmakta ve ABD'de ve Avrupa'da İslamofobi hızla yayılmaktadır (Aktaş, 2014: 45-46).

Büyük İskender, Aristo'ya bir mektup yazar: *"Zaptettiğim topraklardaki insanları tahakküm altında tutabilmek için neler yapmalıyım?"* der. Aristo, çözüm olarak şu öneride bulunur: *"İnsanların arasına nifak tohumları ekeceksin, birbirleriyle savaşınca hakem olarak kendini kabul ettireceksin, ama anlaşmaya giden bütün yolları tıkayacaksın"* (Turkısh Forum, 2011). Bugün Ortadoğu topraklarında sürdürülen politikayı bu sözler çok net ifade etmektedir.

Aristo'nun bu nasihatini dinleyen küresel güçler, 20. yüzyıldan sonra Dünya haritasını hiç olmadığı kadar değişikliğe uğratmıştır. Bu yüzyılda yaşanan büyük savaşlarda milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir (Yılmaz, 2011: 121).

Donald Trump'ta Aristo'nun sözünden etkilenmektedir ki 18 Ekim 2019'da ABD'nin Texas eyaletinde düzenlediği mitingde Suriye'de yaşanan savaşın Türkiye ve Suriye'nin çatışması şeklindeki ifade ederek: "Ben onların bir süre kavga edeceklerini söyledim. Bazen biraz kavga etmelerine izin vermelisiniz. O zaman insanlar kavga etmenin ne kadar zor olduğunu anlarlar. Önce bırakacaksınız okul bahçesindeki iki çocuk gibi kavga edecekler. Sonra aralarına girip ayırırsınız" (Odatv, 22.11.2019). ABD Üçüncü Dünya Ülkelerini doğrudan kontrol etmek istememekte, ama buradaki tüm gelişmeleri de inisiyatifi altında tutmakta kararlı görünmektedir. Yukarıda söz edilen her olaydan sonra ilgili devletlerde insanlık trajedisi yaşanmaktadır. Ortadoğu'da yaşanan tüm bu trajedilere, uluslararası basınının yardımı ile meşru nedensellikler uydurulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA ARAP BAHARI ve SURİYE'YE ETKİSİ

2.1. SURİYE TARİHİ

Suriye, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği bölgede yer almaktadır. Kuzeyinde Türkiye, doğusunda Irak, güneyinde Ürdün ve batısında Lübnan ve Akdeniz bulunmaktadır. Güneybatıda ise İsrail ile komşudur. Başkenti Şam'dır (Akengin ve Yaşar, 2018: 28).

Suriye tarih boyunca birçok medeniyete beşiklik etmiş Osmanlı yönetiminden önce Arap hâkimiyetine girmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır'ın fethinden sonra 1516 yılında Suriye alınmış ve Osmanlı himayesinde 400 yıl boyunca İstanbul'dan yönetilmiştir (Çelikkol, 2015: 12-14).

19. yüzyılda İngiltere ve Fransa açık bir şekilde Suriye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu üzerine yoğunlaşmıştır. Bölgeyi Osmanlı hâkimiyetinden çıkarmak için milliyetçilik akımını yaymaya çalışmışlar. Napolyon'un Mısır'ı işgali milliyetçilik akımının Ortadoğu'da yayılmasına zemin hazırlamıştır (Demir, 2011: 693).

İngilizler, müttefiki Fransa ile antlaşmalar yaparken bir yandan da Araplarla ilişkilerini sürdürmüştür. Bu dönemde çok konuşulan ve anlaşmazlıklara konu olan Sykes-Picot antlaşması 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanmıştır. Suriye kaba hatlarıyla bölünmüş, bugünkü Irak ve Filistin, İngiliz hâkimiyetine bırakılmıştır (Aktaş, 2014: 82-84).

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Sykes-Picot Antlaşması'yla önce İngiltere'ye verilmesi planlanan Suriye, savaştan sonra İngiltere ve Fransa arasında yapılan antlaşma ile Fransa'ya verilmiştir (Benek 2016: 178). Tarihi araştırmalar bize gösteriyor ki dönemin küresel aktörleri Ortadoğu'da emperyalist çıkarlarını sağlamak uğruna, bir yarış halinde olmuş ve yalnızca aktörlerin ismi değişmiştir.

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Suriye'de Şam'ı alarak Şam merkezli bir Arap devleti kurmak istemiştir. İngiltere ve Fransa ile antlaşmaya çalışan Faysal'ın talebi karşılıksız kalmış ve Fransızlar, Suriye'yi bırakmak istememişlerdir (Çelikkol, 2015: 15).

Bu dönemde Suriye'de Arap devleti kurmak isteyen ve mücadele veren Faysal, Fransız güçlerine daha fazla direnemeyeceğini anlayıp Şam'dan sürgüne gönderilmiştir. Böylece Suriye'de Faysal'ın kurmak istediği Suriye Krallığı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Suriyeli yurtseverler tarafından 3 yıl boyunca eylemler devam etmiş ancak Fransa göstericileri her seferinde geri püskürtmüştür. Sonuçta Suriyeli vatanseverlerin eylemleri sonuç vermiş ve yeni bir anayasa hazırlanarak Suriye'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir (Aktaş, 2014: 82-84).

Tarih boyunca Suriye, İbraniler, Asurlular, Babiller, Persler, Yunanlar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Selçuklular ve Haçlılar tarafından işgal edilmiştir. 1517-1920 yıllarında 403 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Suriye, 1920'den 1946'ya kadar Fransız sömürgesi olarak kalmıştır. Suriye, 1958 yılında Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuştur (Deniz, 2013: 316). Suriye'de birden fazla mezhep ve etnik kökenin varlığı çatışma ortamının yoğunlaşmasına yol açmış ve bu durumu Avrupalı güçler fırsata dönüştürmüştür.

2.2. SURİYE'NİN TOPLUMSAL, EKONOMİK VE SİYASİ YAPISI

Günümüzde yaşayan Suriye toplumu, din, kültür, inanç ve ırksal kimlik olarak geniş bir sınıf oluşturmaktadır. Toplum, dil ve inanca göre sınıflandırıldığında % 90'ını Araplar oluşturmaktadır. Suriye'de resmi dil Arapçadır ancak Kürtçe ve Ermenice de

diğer yaygın dilleri oluşturmaktadır. Nüfusun % 75'ini Sünni Müslümanlar, % 15'ini Şiiler oluşturur. Ülkenin gelir kaynağının büyük bölümü petrolden elde edilmektedir (Deniz, 2013: 318).

Suriye, farklı etnik ve mezhepsel grupları barındıran homojen bir ülkedir. Suriye nüfusunun %90'ını oluşturan Arap topluluğunun %12'si Nusayri diye bilinen Arap Alevilerinden oluşmaktadır. Dürzî ve İsmaililer %3 ile %5 oranındadır (Acar, 2013: 127-128). Suriye'nin bu homojen nüfus yapısı günümüzde yaşanan çatışmaları da açıklar niteliktedir.

Suriye, tarıma, petrole ve turizme dayalı ekonomisi gelişmekte olan bir ülkedir. 23 milyon nüfusa sahip olan Suriye'nin 12,4 milyonunu 25 yaş altı genç nüfus oluşturmaktadır. Suriye'de yeterli iş gücü olmaması sebebiyle 2005 yılı BM Kalkınma Programı verilerine göre işsizlik oranı %20'yi bulmaktadır. Suriye ekonomisinin büyümesinin önündeki en büyük handikaplardan biri devlet bürokrasisindeki verimsizlik, yolsuzluk, petrol fiyatlarının düşmesi ve bunlara paralel olarak nüfusun artışı ile işsizlik oranının yükselmesi gösterilmektedir (Dinçer ve Coşkun, 2011: 15). Ekonomik sorunlar, en az siyasi krizler kadar önem arz eden bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriye'nin siyasi yapısına bakıldığında, Fransız emperyalizminin başladığı dönemden 2010 yılına kadar otokratik yönetim anlayışıyla yönetildiği görülmektedir. Suriye diğer Ortadoğu ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha anti-demokratik bir şekilde yönetilmiştir. Bu yönetim tarzının iç savaşı şiddetlendirdiği ileri sürülmektedir. Esad rejiminin baskıcı tutumunun da etkisiyle Arap baharı ile birlikte ayaklanmalar baş göstermiş ve bu ayaklanmalar Suriye hükümeti tarafından çok sert bir şekilde bastırılmıştır (Demir, 2018: 29). Bu durum rejime karşı kin ve nefret duygusunu daha fazla güçlendirmiştir.

Suriye'de yaşayan Nusayriler günümüzde Aleviler olarak adlandırılmaktadır. Nusayriler Suriye'de küçük bir azınlığı temsil etmekte ve özellikle Sünni grup, Nusayriler için Alevi kavramını kullanmayıp "Sapkın" bir mezhebin üyeleri anlamına gelen Nusayri

tabirini kullanmışlardır. Aleviler için Hz Ali'nin yolundan gidenleri kastederlerken, Nusayriler için ise Kur'an'a getirdikleri farklı yorumlamalarla dışlanmış Muhammed bin Nusayr'ın izinden gidenlere gönderme yapılmıştır (Taştekin 2015: 31).

Suriye'de nüfusun %15'ini oluşturan Kürtlere vatandaşlık haklı verilmemektedir. Kürtler *"Yurtdışına çıkamıyorlar. Kamu alanında çalışamıyorlar sağlık ve eğitim alanında ayrımcılığa uğruyorlar"* (Politikars: 24.12.2019). Etnik unsurların bu şekilde ötekileştirilmesi toplumun iç savaşa ve isyana sürüklenmesini kolaylaştırmaktadır.

2.3. SURİYE'DE SİYASAL YAPI VE BAAS HAREKETİ

Arapça "yeniden doğuşu" anlamına gelen Baas hareketi, Arap milliyetçisi ve sosyalist duruşuyla bilinen Selahattin Bitar ve Mişel Eflak tarafından 1947 yılında başlamıştır. Partinin temel ideolojisi Arap milliyetçiliği, Arap sosyalizmi, Pan-Arabizm ve militarizm olmuştur. 1963 tarihinde gerçekleşen darbeyle birlikte Baas Partisi Suriye'deki tek resmi siyasi parti haline gelmiştir (Özdemir, 2016: 85).

Küçük bir askeri gruptan oluşan Baas partisi, Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad tarafından iktidarın devralınmasıyla kurulmuştur. Devlet yönetimini üstlenen Esad, Mart 1971'den 1991'e kadar cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmüştür. Hafız Esad iktidarı boyunca ABD ve Sovyetler Birliği ile dengeli bir siyaset izlemiştir (Deniz, 2013: 317).

Rejim olarak Cumhuriyeti benimseyen Suriye demokratik gibi görünse de otoriter bir yönetime sahiptir ve ülkede 1963'ten 2011 yılına kadar olağanüstü hal yürürlükte kalmıştır (Dinçer ve Coşkun, 2011: 10).

Esad rejimi daha çok orta sınıftan devşirilen ve toplumun onda birini oluşturan Nusayri mezhebine bağlı kişilerce kurulmuştur (Nişancı, 2016: 6).

Darbeden sonra konumlarını güçlendirmek isteyen bu subaylar, kendilerine yakın aile ve çevrelerden çok sayıda kişiyi orduya almışlardır. Çoğunluğu Nusayrî, İsmaili ve

Dürzîlerden oluşan subayların orduda görev almasıyla ordudaki azınlık subayların sayısı, Sünni subayların aleyhine yoğun bir şekilde artmıştır (Demir, 2019: 301).

Baas hareketi Arap devletlerinde yayılmayı amaçlamış olsa da bu coğrafyada peşi sıra gerçekleşen darbeler ve mevcut fikir ayrılıkları bu akımın Arap toplumunda kabul görmesini zorlaştırmıştır (Çağ ve Eker, 2013: 60).

Hafız Esad toplumun desteğini sağlamak için Baas ideolojisini esnetmiştir. Diğer muhaliflerden farklı sosyalist bir çizgisi olan Esad iktidarı devraldığı yıllarda reformlarla esnaflara yönelik ekonomik açılımlar yapmıştır (Taştekin, 2015: 29).

Hafız Esad'ın yönetiminin ilk yıllarında uyguladığı yerel ve bölgesel politika halk tarafından benimsenmiş ve bu durum konumunu sağlamlaştırmasına sebep olmuştur. Ancak Esad'ın Lübnan'ın iç işlerine karışması ve FKÖ'ye (Filistin Kurtuluş Örgütü) karşı Maruni Hıristiyanlarını desteklemesi hem Suriye de hem de Arap devletlerinde tepkiye yol açmıştır (Şahin, 2011: 110).

Suriye'deki siyasi oluşum genellikle belli bir kesimin çıkarlarını korumuştur. Ayrıca otokratik rejimin geleneksel yöntemlerle anti-demokratik bir şekilde seçilmesi ve Suriye'de aşiret kültürünün hem toplumsal hem de politik yaşamda varlığını sürdürmesi 2010 yılında yaşanan krizleri tetiklemiştir (Dam, 2000: 39).

Hafız Esad döneminde Suriye'deki Nusayriler, diğer mezheplere nazaran devlet yönetiminde etkin bir konum kazanmış, Esad, önemli devlet mevkilerine ailesinden ve bağlı olduğu mezhepten kişileri yerleştirmiştir. Kolektif liderlik prensibini benimseyen Esad, siyasi yapıyı kendi tercihleriyle biçimlendirmiştir (Şen, 2013: 58).

Foto 1: Esad Ailesi

Kaynak: Sabah Gazetesi, 05.03.2012

Hafız El Esad ve Ailesi (Hafız Esad ve Enise Mahluf'un çocukları, soldan sağa: Mahir Esad, Beşar Esad, Majd Al-Asad, Basil Esad, Büşra Esad).

Lübnan olayından sonra yaşanan Irak-İran Savaşında Suriye'nin tutumu Arap devletlerinin tepkisine sebep olmuştur. İran, İslam devrimi çağrısı yapmıştır. Irak bu fikrin Şii topluluğunu etkileyeceğini düşünerek 1980 yılında İran'a savaş açmıştır. Tüm Arap devletleri Irak'ı desteklerken Suriye Arap olmayan Şii halkını desteklemiştir. Hafız Esad'ın Şiileri destekleme amacı İsrail-ABD gücüne karşı koymak istemesiydi ancak bu olay Suriye'nin Arap devletlerinden ayrışmasına sebebiyet vermiştir (Şahin, 2011: 110).

Esad iktidarı bu dönemde mezhepçilik yaptığı suçlamalarına maruz kalmıştır. Diğer yandan, 1970'lerin başında Esad'ın Mısır'la yakınlaşma çabaları, 1973 Arap-İsrail

Savaşı sonrasında durulmuştur. 1973 Savaşı sonrasında Mısır'ın İsrail'le bir barış antlaşması imzalaması ve 1970'te Enver Sedat'ın Suriye'deki Baasçı rejimi Alevilikle suçlaması Suriye-Mısır ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Sedat, 1979 yılında Suriye'deki Baasçı rejime karşı gerilimi daha fazla tırmandıran konuşmalarında şöyle demiştir:

"Golan üzerine konuşmaya hazırlanmıştım. Ama hayır. Bırakın onun hakkında bu 'pis' Aleviler konuşsun. Onlar, yaşamın anlamını bilmeyen insanlardır. Tanrı aşkına, bırakalım, onlar Suriye halkıyla kendileri yüzleşsin ve sorunu kendileri halletsin. Ne yaptıklarını göreceğiz. Onlara Golan'ı verebilirdim ama Aleviler iktidarda olduğu sürece bundan ben sorumlu olmam... Suriye halkının gözünde Alevilerin ne olduğunu biliyoruz. Suriye halkı onlara hadlerini bildirecek. Sonra her şey farklı olacak" (Özkoç, 2011: 167-168). 1970'lerde Arap dünyasında yaşanan bölünmeler, keskinleşen ayrılıklar ve karşılıklı suçlamalar, Mısır ve Suriye örneğinde olduğu gibi Ortadoğu'yu yeniden biçimlendirmeye çalışan güçleri cesaretlendirmiştir.

2.3.1. Hafız Esad Döneminde Hama Katliamı (1982)

İslamcı hareketler içerisinde köklü bir geçmişi olan İhvan hareketi, ilk olarak Mısır'da ortaya çıkmış ve gittikçe genişleyerek birçok Ortadoğu ülkesine yayılmıştır (Gürpınar, 2018: 333).

İhvan hareketi, Hasan El-Benna'yı kendileri için önemli bir figür olarak görmekte ve şu sözlerini rehber almaktadır: *"Ey Halkımız! Biz: sağ elimizde Kur'an, sol elimizde sünnet ile, bu ümmetin ilk kuşağı olan selef-i salihinin uygulamasını rehber edinerek size sesleniyor ve sizi İslam'a, onun mesaj ve hükümlerine ve onun doğru yoluna çağırıyoruz. Eğer bu çağrımız size göre siyaset ise, siyasetimiz işte budur. Şayet sizi bu ilke ve prensiplere davet eden siyasetçi oluyorsa o halde… bizler insanların en eski siyasetçileriyiz."* (El-Benna, 2016: 92-93).

Kahire'de Hukuk eğitimi alan Mustafa Sıbai, Hasan El- Benna ile tanışmış ve ülkesine döndüğünde, Suriye'de dağınık halde bulunan İslami dernek ve cemiyetleri birleştirerek Suriye İhvanı'nı kurmuştur. Sıbai'ye göre devletin dini İslam olmalıydı ancak Hafız Esad döneminde devlet laik anlayışa sahip olduğu için *"İhvan'a göre laik kâfir Baas*

rejimi yıkılmalıydı, Baas'a göre tehlikeli fanatikler toplumdan sökülüp atılmalıydı." (Taştekin, 2015: 32-34).

Muhalif yapılanma ile hükümet arasında yaşanan gerilim, Hafız Esad'a karşı suikast düzenlendiği iddiasıyla rejimin 2 Şubat 1982'de Hama'da, 21 gün süren ve 40 bin kişinin ölümüne 800 bin kişinin ülkeyi terk etmesine yol açan katliamla doruğa çıkmıştır (Dinçer ve Coşkun, 2011: 31). Esad yönetiminin ülkedeki muhalif örgütleri, özellikle Müslüman Kardeşler'i ortadan kaldırmak için tasarladığı bu katliam (Dağ, 2013: 112) dünya gündemine oturmuş ve bu olay, Suriye halkının rejimden biraz daha uzaklaşmasına yol açmıştır.

2.3.2. Beşar Esad Dönemi'nde Suriye

Haziran 2000'de Hafız Esad'ın ölümünden sonra, Beşar Esad yönetimi devralmıştır. Esad'ın temel politikası, ekonomiyi düzeltmek ve yolsuzlukla mücadele olmuştur. Esad ayrıca *"kendi demokratik deneyimimizi"* başlatmak da dâhil olmak üzere çok yönlü reformlar yapacağını vurgulamıştır (BBC News, 2018).

Hafız Esad ölmeden önce Beşar Esad'ın yönetimi devralacağı kesin değildi. Hafız Esad'ın büyük oğlu Basil'in 1994 yılında 33 yaşında bir trafik kazasında ölümü üzerine diğer kardeşler arasında en uygunu Beşar Esad olarak belirlenmiştir. Esad İngiltere'de tıp eğitimini tamamlayarak Suriye'ye dönmüş ve ülkenin yönetimini devralması için hazırlanmıştır (Al Jazeera Türk, 2011).

Suriye anayasasına göre cumhurbaşkanı olabilme yaşı 40 olmasına rağmen Beşar Esad yeni bir anayasa ile bu yaş şartını değiştirip cumhurbaşkanı olmuştur (Süer 2012: 4). Bu olay, gerçekte Cumhuriyet olarak lanse edilen rejimin otoriter niteliğini de ortaya koymuştur.

Beşar Esad 2000 yılında başa geçtiğinde Suriye toplumunun büyük bir kısmı bu değişimi olumlu bir gelişme olarak karşılamıştır. Beşar Esad'ın Batı'da eğitim görmüş

olması ve bu eğitimini yeni devlet politikalarına yansıtması toplumun bu şekilde düşünmesine katkı sağlamıştır (Özdemir, 2016: 88).

Esad, beklentilere uygun olarak göreve geldikten hemen sonra bölge devletleri ile güçlü ilişkiler kurmuş ve Batıya yönelik ılımlı bir siyaset izlemiştir (Mercan, 2010: 112). Beşar Esad'ın reform yanlısı olmasını halk sevinçle karşılamış ve bu durum "Şam Baharı" dönemi olarak nitelendirilmiştir (Dinçer ve Coşkun, 2011: 37).

Esad yönetimin ilk yıllarında güçlü reformlar yapacağı sinyalini vermiş *"Suriye Bilgisayar Derneği"* başkanı olarak ülkeye internetin gelmesini sağlayarak değişime öncülük etmiştir (Taştekin, 2015: 46).

Esad, Kürt sorunu ile ilgili muhalefete karşı önemli sayılabilecek demokratik adımlar atmaya başlamış ilk olarak 2001 yılında altı Kürt partisinden oluşan Kürt Demokratik İttifakı ile görüşmeler yapmıştır. Görüşmeden bir sonuç alınmasa da Baas yöneticilerinin Kürt siyasal temsilcileri ile doğrudan iletişim kurması önemli bir gelişme olarak görülmüştür. Esad, 2002'de Kürt nüfusunun en yoğun olduğu Haseke şehrini ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur (Gökcan, 2018: 179).

Yeni yönetim, yeni reformlar vaat etse de çok partili sisteme geçmek için demokratik adımlar atılamamıştır. Demokratik adım atmak isteyen Müslüman, Hıristiyan, Kürt, seküler gruplar ve eski komünistler 2005 yılında bir koalisyon oluşturarak "Şam Deklerasyonu"nu ilan etmişlerdir (ORSAM, 15.06.2011).

Bu deklarasyona Suriye halkı destek vermiştir. Esad yönetimi, bu deklarasyonu ABD ve İsrail menfaatlerine itaat eden bir bildirge olarak yorumlamış ve muhalefete baskı yapmıştır. Birçok sivil toplum kuruluşu, televizyon kanalı, radyo, internet ve sosyal ağlara sansür uygulanmış veya kapatılmıştır. Deklarasyonu oluşturan muhaliflerin birçoğu tutuklanmış, geriye kalanlar ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Şen, 2013: 58-59).

Ortadoğu'da başlayan halk ayaklanmaları, Esad rejimini kaygılandırsa da hükümet bu ayaklanmaların Suriye'yi etkilemeyeceğine inanmıştır. Esad, Suriye'de yaşanan krizin

üstesinden geleceğine inanmış ve ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntıların bir ayaklanma oluşturmayacağını düşünmüştür. Esad, rejimin ve halkın bu konuda görüş birliğine sahip olduğunu savunmuştur (The Wall Street Journal 2011). Esad uluslararası arenada bölgesel ve küresel devletler ile geliştirdiği sıcak ilişkilere istinaden Suriye'de büyük bir ayaklanmanın oluşmayacağı kanaatine varmıştır.

Ancak birkaç ay geçmeden Suriye'de ilk ayaklanmalar 17 Mart 2011'de Dera kentinde başlamıştır. Ayaklanmaların Dera kentinde başlamasının nedeni, bütün ülkeyi etkileyen kuraklık ve yolsuzlukla birlikte, buradaki halkın Lübnan'daki iş olanaklarını kaybetmesiyle birlikte ortaya çıkan yoğun işsizlik olmuştur. Daha sonra bu gösteriler; Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus şehirlerine sıçramıştır. Bu protestolara rejimin çok sert tepki gösterip bastırmaya çalışması, günümüze kadar devam eden büyük bir iç savaşın başlamasına yol açmıştır (Süer 2012: 9). Küresel ve bölgesel güçler arabuluculuk yapmak yerine Suriyeli savaşçılara destek vererek savaşın günümüze kadar devam etmesine yol açmıştır.

Esad, 10 Ocak 2012'de Şam Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Suriye'deki gösterileri talihsiz olaylar olarak tarif etmiş, halkın desteğini beklediğini ifade etmiş ve Ülkenin bir komploya maruz kaldığını belirterek silahlı grupların sivillere ve kamu kurumlarına zarar verip kaos oluşturmaya çalıştıklarını ifade etmiştir (Haberturk, 2012).

Esad hükümeti, isyan ve ayaklanmaları, halkın uzun yıllar boyunca bastırılan sorunlarının bir yansıması olarak değerlendirmeyi reddetmiş ve toplumun ayaklanmasını kriz olarak değerlendirmiştir (Kilo, 2011). Hükümet bu olayı, bölgesel ve uluslararası bir güç savaşının Suriye'deki yansıması olarak ifade etmiş ve bu ayaklanmaları şiddetle bastırarak hükümetin konumunu korumaya çalışmıştır.

Esad'ın, iktidara geldikten sonra Suriye'yi yerel, bölgesel ve uluslararası krizlerle dolu bir ortamda yönettiği bilinmektedir. İsrail'le 1991'de başlayan iyi ilişkilerin 2000 yılında bozulmasından sonra İsrail'e karşı Suriye güvenliğinin oluşması ve tekrar dostane ilişkileri canlandırarak Golan Tepelerini geri almak istemesi Beşar Esad'ın en önemli dış

siyaseti olmuştur (Salık, 2011: 23). Suriye'de yaşanan ayaklanmaların bir sebebi olarak Arap Baharı'na değinmekte fayda vardır.

2.3.3 Arap Baharı Süreci'nin Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Arka Planı ile Arap Ülkelerinde Meydana Gelen Gelişmeler

Toplumsal hareket kavramı, rejime başkaldıran yeni siyasal güçler için toplumsal protesto hareketlerini tanımlamak amacıyla her türlü ayaklanmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Öte yandan Alain Touraine'e göre toplumsal ayaklanmalar, toplumsal birlik, beraberlik ve ekonomik ilerlemeyi engellediği düşünülen faaliyetlere karşı yapılmakta ve toplumun genel eğilimini ortaya koymaktadır (Gürpınar, 2018: 332).

Arap Baharı Sürecindeki ayaklanmalar, tarih boyunca Ortadoğu'da baş gösteren tüm ayaklanmalar göz önünde bulundurulduğunda en fazla etkili olanlarının başında gelmektedir. Daha önce bu bölgede çeşitli yönetimlere karşı yapılan isyan ve ayaklanmalar önemli rejim değişikliklerine yol açmazken 2010'da yaşanan Arap baharı adlandırması tüm dünya da 20. Yüzyılın ilk on yılından günümüze kadar geniş yankı uyandırmıştır (Demir, 2018: 1). Arap isyanları, bölgesel güç mücadelesi ve etnik çeşitliliğin de etkisiyle, küresel güçler tarafından, vekâlet savaşlarına dönüştürülmüş ve Ortadoğu savaş alanı haline getirilmiştir.

Arap Baharı'na yol açan sosyo-ekonomik nedenler, kendi içerisinde farklı değerlendirmeleri barındırmaktadır. Arap Baharı'nın nedenlerinden birinin ekmek fiyatlarının dengesiz artışı olduğu dile getirilmekte ve 2008 yılında ortaya çıkan neo-liberal akımların da bu eylemlerin başlamasında etkili olduğu iddia edilmektedir. Ekmek eylemlerine işsizlik de eklenmiş, hükümetlerin de bu eylemlere sert müdahale etmesi protestoların iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur. Kahire'deki tekstil çalışanlarının 2006 yılı içerisinde yaptıkları grev 2008'de çıkan olayların ana sebebi olmuştur (Acar ve Aydın, 2017: 512).

Arap baharı, Aralık 2010'da başlayan Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'deki uzun süreli iktidarların devrilmesine yol açan halk hareketleridir (Sarto, 2016: 223-224).

Ortadoğu'da yoksulluk, bilgisizlik ve devlet baskısı, demokratik değerlerin toplumda yayılmasını engelleyici niteliktedir. Arap Baharı protestolarına katılan ya da bunlardan etkilenen ülkeler hem içsel hem de dışsal faktörlerin bir sonucu olarak sosyal mücadeleye girişmişlerdir. Huntington'dan etkilenen Moghadam; Arap Baharının bir yeni demokrasi harekâtı olduğunu şöyle açıklamıştır; *"Avrupa'nın önündeki anti-protestoları oluşturan birçok uluslararası savunuculuk ve aktivist ağ ile birlikte küresel sivil toplum dördüncü bir demokrasi dalgası oluşturabilir."* Bu gelişmeleri yaşayan devletlerin, her birinin kendine özgü şikâyetleri, amaçları ve taktikleri vardı. Sosyo-ekonomik şikâyetler, asıl ayaklanma nedeni iken, sloganlar ve pankartlar ise halk arasında bu anlamda kullanılan en belirgin araçlar olmuştur (Moghadam, 2017: 622-623). Bu bağlamda diğer Arap ülkelerinde yaşanan Arap Baharı sürecine kısaca değinmekte yarar vardır.

Tunus'ta Arap Baharı Süreci: Aslında Tunus'ta Arap Baharı yaşanacağına ihtimal verilmemekteydi. Tunus'ta rejimin çökeceği veya devrileceği beklenmemesine rağmen Arap Baharı ilk olarak Ocak 2011'de Tunus'ta başlamıştır. Düzen bozulmuş iç karışıklık başlamış ve hükümet başkanı Zeynel Abidin çok fazla mücadele vermeden yönetimi bırakmıştır (Fuller, 2017: 247).

Tunus'ta yaşanan ayaklanmalar, devrimden sonra da devam etmiş, işsizlik oranı artmış, turizm sektörü gerilemiş, ülkenin ekonomisi daha da kötüleşmiştir. Devrimden sonra siyasi istikrarsızlık ve kutuplaşma derinleşmiştir (Demir, 2018: 20).

Mısır'da Arap Baharı Süreci: Tunus'ta gösteri yapan gençlerin medyada yer almasının ardından (yaklaşık iki hafta sonra) aynı olaylar Kahire'de daha büyük kalabalıklar halinde ortaya çıkmıştır. Fakat Mısır'daki Hüsnü Mübarek hükümeti, protestolara Tunus hükümetinden daha sert bir tepki göstermiştir (BBC News, 05.12.2017).

Hüsnü Mübarek 11 Şubat 2011'de yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle ordu tarafından görevinden alınmıştır. Ordu, yönetimde etkisini artırarak muhaliflere karşı baskıcı bir siyaset yürütmüştür. Ekonomik olarak günden güne zayıflayan Mısır, Arap Baharı

süreciyle terör olaylarının daha fazla görüldüğü bir döneme girmiştir (Anadolu Ajansı, 13.01.2019).

Libya'da Arap Baharı Süreci: Muammer Kaddafi rejimi, 1969 yılında hükümeti devraldıktan sonra Arap ve Ortadoğu toplumu için diğer ülkelerden daha fazla strateji geliştirmiştir. Kaddafi'nin Ortadoğu toplumlarını korumaya yönelik sergilediği tavrı Batı dünyası eleştirmiş ve Kaddafi'yi terör örgütlerini beslemekle itham etmişlerdir. Nitekim Kaddafi'nin terörizme destek verdiğini İngiliz terör uzmanı Wilkinson *"Şayet terörizm için Nobel Ödülü olsaydı, Kaddafi kesinlikle en bariz aday olurdu."* sözleriyle olaya yaklaşmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 70-72).

Eylemlerin en şiddetli yaşandığı ülke, Ortadoğu'nun yanı sıra Libya olmuştur. Kahire'deki olayların bir yansıması olarak 2011 Şubat ayında devlet başkanı Muammer Kaddafi'ye karşı silahlı bir isyan başladı. ABD'nin hiç hazzetmediği liderlerin başında Kaddafi gelmekteydi. Kaddafi'den hazzedilmemesinin sebebine göz atmakta fayda vardır. Şöyle ki; *"Donkişotvari ve tuhaf diktatöryel yönetimi, Afrika işlerine burnunu sokması, emperyalizme karşı geniş çaplı duruşu, nükleer teknoloji geliştirmekle ilgili (sonradan vazgeçtiği) macerası ve de özellikle daha evvel terörizme ve 1988'de İskoçya Lockerbie üzerinde 103 sefer sayılı Pan Amerikan uçağının korkunç şekilde bombalanmasına verdiği destek."* Kaddafi'nin dikkatleri üzerine çekmesine sebep olmuştur (Fuller, 2017: 250-251).

Libya, Suriye, Yemen, Mısır, Irak, Cezayir, Bahreyn, Suudi Arabistan, Fas, Umman Ürdün ve Kuveyt gibi ülkelerde iç savaş başlamış, uzun süre ülkeyi yöneten aktörlerden Hüsnü Mübarek, Muammer Kaddafi, Zeynel Abidin Bin Ali gibi yöneticiler devrilmiş ve DEAŞ gibi yeni terör örgütleri ortaya çıkmıştır. New York Times yazarı Robin Wright, Suriye, Irak, Libya, Suudi Arabistan ve Yemen'in bölüneceğini 5 ülkenin parçalanmasıyla 14 yeni ülkenin ortaya çıkacağına ilişkin görüşlerini kaleme almıştır (Akşam Gazetesi 11.11.2017). Arap Baharının küresel ve bölgesel etkilerini ele alırken sürecin hala devam ettiği gözlemlenmektedir.

Arap Baharı, bir çeşit Fransız ve İngiliz kolonisi ile desteklenmiş ve büyük monarşik rejimler yıkılmıştır. Rusya ve Fransa'da yaşanan milliyetçilik akımları, Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı ile özdeşleştirilmektedir. Arap Baharı süreci, geniş çaplı bir halk isyanı şeklinde ortaya çıkmıştır. On yıllarca süren Fransız ve Rus devrimlerine benzemektedir (Acar ve Aydın, 2017: 512). Bölgesel güç mücadelesi belli bir kutuplaşmaya yol açarken, bıraktığı güvensizliğin zaman içinde Ortadoğu devletlerinin güvenlik çıkarlarını tehlikeye attığını göstermektedir.

Arap baharının tarihsel kaynağının Fransız Devrimi olduğu ileri sürülmektedir. Fransız Devrimi, elitlerin ve kilisenin güç yitirmesine sebep olurken, dünyada yayılan nasyonalizm, ulus devletin temelinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu akım, Napolyon mücadelesiyle Avrupa'da yayılmış, bu etki, 1815'te "Avrupa Entegrasyonu" ve 1830-1848 devrimleri ile devam etmiştir. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan bu sömürü anlayışı Ortadoğu, Arap ve Afrika topraklarında hegemonya yarışına neden olmuştur (Sayın, 2016: 67-68). Dünyanın ekonomik açıdan gelişmemiş birçok ülkesini, kendi sömürü bölgelerine dönüştürme çabasına giren küresel güçler, etkisini günümüze kadar sürdüren tehlikeli bir süreci başlatmışlardır.

2.4. SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN ARKASINDAKİ SİYASİ SEBEPLER

Suriye sahip olduğu birçok özellik ile Ortadoğu'nun güçlü sayılan devletlerinden biri olmuştur. Suriye'deki mevcut rejim olan Baas Partisi, ordu, bürokrasi, kamusal alan ve sosyal yaşamda kontrolü eline almıştır. Devletin muhalif yapılanmaya karşı baskıcı yapısı rejime otoriter bir kimlik kazandırmıştır (Süer 2012, 4).

Sünni tüccar kesimin hükümetle yakınlaşmayı amaçlayan patronaj stratejisinin yanında, Esad hükümeti daha baskıcı ve otoriter yöntemleri de rejimin konumunu sağlamlaştırmak adına kullanmıştır. Bu sebeple Suriye rejimi *"popülist otoriter"* bir rejim olarak adlandırılmıştır. Hafız Esad Suriye'yi koruyan orduya ek olarak rejimin koruyuculuğunu yapan, özel muhafız birliği oluşturmuştur. "Cumhurbaşkanlığı Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Birliği, Mücadele Birlikleri, Milli İstihbarat Örgütü,

Askeri İstihbarat, Hava Kuvvetleri İstihbaratı" gibi yapılarla toplum üzerindeki baskısını arttırmış ve Suriye'yi bir polis devletine dönüştürmüştür (Şen, 2013: 63).

Suriye rejim olarak küreselleşen dünyada değişen politik koşullara uyum sağlamak yerine statükoyu koruma çabasına girişmiştir. Rejimin istikbalinin korunması her zaman ana strateji olmuştur. Gelişen dünyada, Suriye toplumu da önemli reformların yapılabileceği umuduna kapılmış fakat Suriye rejimi kısa sürede beklentilerin aksine daha baskıcı bir tutum sergilemeye başlamıştır (Kilo, 2011).

Beşar Esad döneminde reform hareketleri adı altında kurulan sivil toplum örgütlerine ancak rejimin öngördüğü esaslar çerçevesinde yer verilmiştir. 2007 yılında Esad'ın eşi Esma Esad'ın yönetimindeki "Suriye Tröstü" adında rejimin etkisinde kalan sivil toplum örgütleri çalışmıştır (Wieland, 2011: 48). Beşar Esad'ın başkan olması, değişim umutlarını yeşertse de mevcut hükümetin sürekliliğini esas alan bir yönetim anlayışı benimsediği görülmüştür.

Suriye, rejimin zayıflamasına paralel olarak, varlığını dış desteğe dayandıran uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Dış güçlerin bölgeye yönelik stratejiler geliştirmesi bölgede vekâlet savaşının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Lübnan ve Irak'tan sonra Suriye de Ortadoğu güvenliği bakımından daha büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (Oytun, 2014: 39). Suriye iç savaşının genel hatlarına değinirken bölge devletleriyle olan ilişkilerini yakından incelemek iç çatışmanın boyutunu göstermesi açısından yararlı olacaktır.

2.5. SURİYE'NİN ÇEVRE ÜLKELERLE SORUNLARI VE ÇATIŞMALARI

2.5.1 Türkiye

Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip komşusudur ve Suriye'de meydana gelen olaylar, Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda etkilemektedir (Köylü, 2015: 91).

İlk olarak 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılması, Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginlik oluşturmuştur. Türkiye-Suriye politikasını etkileyen diğer bir konu ise su sorunu olmuştur. Problem oluşturan nehirler; Türkiye'den doğup Suriye'ye uzanan Fırat ve Dicle Nehri su potansiyeli ve paylaşımı açısından Suriye ile Türkiye arasında sorun oluşturmuştur (Duran, 2011: 508).

Daha sonra oluşan sorun ise; 1998 yılında PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê) liderinin Suriye'den çıkarılmasını talep eden Türkiye, Suriye'ye karşı sert tutum sergilemiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise *"Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu ve artık sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha tüm dünyaya ilan ediyorum"* şeklinde konuşmuştur. O dönemde medyada Suriye-Türkiye savaşının çıkacağına dair haberler yayılmıştır. Türkiye sınırda askeri yığınak yapmış ve sonuçta 20 Ekim 1998 yılında Hüsnü Mübarek'in arabuluculuğunda Adana Protokolü ile Türkiye-Suriye ilişkileri durulmuştur (Aljazeera Türk, 06.01.2014).

Türkiye 2000 yılından sonra bölgesel ve küresel etkinliğini artırabilmek için esnek ve aktif diplomasiye dayalı bir dış siyaset izlemiştir. Bu amaçla sınır komşularıyla sorunlarını asgari düzeye indirip, güven ve işbirliğine dayalı politik, ekonomik ve stratejik hamleler benimsemiştir (TASAM, 25.11.2004).

ABD'nin Irak'a yaptığı müdahale Suriye'yi endişelendirmiştir. ABD ve İsrail ile yaşanan soğuk ilişkiler Suriye'yi yalnızlaştırmıştır. Irak savaşı sonrasında Suriye, ekonomik ve siyasal problemler yaşamamak adına müttefik arayışına girişmiştir. Irak'ta ABD ile Kürtlerin yakın ilişki kurması, kuzey bölgesinde fazlaca Kürt nüfusuna sahip olan Suriye'yi tedirgin etmiştir. Türkiye'nin de aynı konuda muzdarip olması ve komşularla iyi ilişkiler kurma stratejisi, Türkiye ile Suriye'yi yakınlaştırmıştır (Koşar 2017: 17-18). Fakat sonuç itibariyle Türkiye ve Suriye arasındaki dostane ilişkilerin uzun soluklu olduğu söylenemez.

Tarih boyunca Suriye-Türkiye ilişkileri, Hatay meselesi, su kaynaklarının paylaşımı ve güvenlik sorunlarıyla gerilmiştir. Güncel sorun ise Arap Baharı'ndan sonra

Türkiye'nin Suriye'de reform yanlısı tutumu, iki devlet arasındaki ilişkilerin tekrar bozulmasına yol açmıştır (Dağ, 2015: 5).

Suriye krizinin başladığı 2011 yılından sonra Türkiye ve Suriye'nin sergilediği iyi ilişkiler bozulmuştur. Suriye krizi ile yaşanan göç olayında Türkiye, sığınmacılara kapılarını açmıştır. Türkiye, Esad rejiminden halkın reform taleplerine olan beklentilerinin karşılanmasını istemiştir. Nitekim Suriye'nin halkına karşı baskıcı rejimi devam ettirmesi ve şiddeti artırması, Türkiye-Suriye ilişkilerinin tamamen kopmasına yol açmıştır. Öte yandan, Suriye'deki kanlı mücadelenin Türkiye sınırına kadar ilerlemesi ve Türkiye'ye ait bir keşif uçağının uluslararası sularda Suriye tarafından düşürülmesi Türkiye hükümetini harekete geçirmiştir (Habertürk, 28.06.2012).

Suriye iç savaşı, Türkiye'deki Kürt meselesine farklı bir boyut kazandırmıştır. Suriyeli Kürt grupların bir kısmi ile aktif etkileşimde olan ve PKK terör örgütü ile bağlantılı olan PYD (Partiya Yekîtiya Demokrat) terör örgütü 2014 yılından beri Suriye'nin kuzeyinde tutunmaktadır. ABD de PYD'yi terör grubu DAEŞ'le mücadele eden bir grup olarak görmekte ve desteklemektedir (Semin, 2015: 6-7). Suriye'deki iç savaşın sonucunda Türkiye'nin sınırlarında ortaya çıkan terör grupları Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini ciddi anlamda tehlikeye sokacak niteliktedir.

Türkiye, Suriye'de yaşanan trajedinin sona ermesi için aktif rol üstlenen devletlerden biridir. Türkiye Suriye'deki muhalif gruplar ve rejim arasında ateşkes için müzakereler yapmakta ve savaş mağduru sivil halka her türlü maddi ve manevi desteği sağlamada aktif rol oynamıştır. Üç milyondan fazla Suriyeli mülteciyi topraklarında barındıran Türkiye bu konuda uluslararası kamuoyunun takdirini kazanmıştır (Demir, 2018: 118).

2.5.2. Irak

Suriye ile Irak arasındaki gerilim üç nedenle açıklanabilir: İlk olarak 1946-63 yılları arasında Irak, Batı emperyalizminin bölgedeki uzantısı olarak görülmüş ve bu da Suriye ile gerilim yaşanmasına neden olmuştur. İkinci neden, her iki ülkede de 1963

yılında yaşanan karşılıklı darbeler gerilimi arttırmıştır. 1963 yılında Baas partisinde ayrılıklar yaşanmıştır. Baas partisinden ayrılan geleneksel liderler Mişel Eflak, Salahaddin el-Bitar ve Emin el-Hafız, Irak'a yerleşerek burada Suriye Baasçılarına karşı faaliyet geliştirmişlerdir. Bu rekabet Suriye'nin dış politikasını etkilemiştir (Dağ, 2015: 7). Üçüncü neden, Eylül 1980'de Irak ve İran savaşında Suriye'nin, İran'ın yanında yer alması ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Suriye, Irak'ın kendi topraklarından geçen ve petrol ihracatı yaptığı boru hattını kapatmış, birçok silahın İran'a taşınmasına göz yummuştur. Suriye, İran'a verilen bu destek ile Irak'ın Suriye için olası bir tehdit oluşunu engellemeyi ve İran'dan çıkarları için yardım almayı hedeflemiştir (Sinkaya, 2011: 39-40).

2.5.3. İsrail

Suriye, İsrail'e karşı 1948, 1967 ve 1973 yıllarında üç büyük savaş ve komşu ülkeler arasında sayısız vekâlet savaşı yürütmüştür. Filistin'i işgal altında tutan İsrail, Suriye açısından hem iç hem de dış sorun olarak görülmüştür. Suriye'nin kendisini Arap milliyetçiliğinin lideri olarak tanımlamasından dolayı, Arap toplumunu ilgilendiren Filistin sorununa kayıtsız kalmamıştır (Dağ, 2015: 7).

Öte yandan küresel dünyada gittikçe güçlenen İsrail, İran'ın Suriye'ye asker yardımı sağlamasından kaygılanmış ve buna engel olmak için Suriye'ye hava saldırıları düzenlemiştir (BBC News, 15.03.2018).

1967 yılında İsrail, Suriye'ye sürpriz bir saldırı düzenleyerek, önemli bir konuma sahip Golan Tepeleri'ni işgal etmiştir. 1973'te Suriye askerleri Golan Tepeleri'ni geri almak için bir harekât düzenlemiş fakat İsrail ordusu tarafından geri püskürtülmüştür (Hürriyet Gazetesi, 06.10.2003). Golan Tepeleri, Suriye-İsrail arasında günümüze kadar devam eden önemli bir sorun olmuştur.

İsrail'in Suriye'ye yönelik dış politikasının amacı İran'ın yayılmacılığını önlemek olduğu bilinmektedir. İsrail'in Suriye siyaseti; İran'ın Hizbullah'a silah yardımını engellemek, Golan Tepeleri ve çevresinde askerler bulundurarak kendi güvenliğini

sağlamak ve Rusya'nın siyasi ve askeri yardımını mümkün olduğunca yok etmeye çalışmak olmuştur (Suriye Gündemi, 25.04.2018).

2.5.4. Rusya

Uluslararası ilişkilerde yaşanan iki kutuplu sistemin dağılmasıyla uluslararası güç konumu daha önemli bir hal almış bu nedenle küresel güçler, güçleri oranında Suriye'de bir nüfuz mücadelesine girişmişlerdir. Suriye'deki çatışmanın BM Güvenlik Konseyi gündeminde yer almasıyla, Rusya Başbakanı Medvedev, Suriye iç savaşının çözümünün Suriyelilere bırakılmasını, başka devletlerin çözümüne karşı olduklarını ifade etmiş, dönemin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise *"Suriye halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi gerektiğini"* dile getirmiştir (Topal, 2015: 120). Putin, Suriye'yi kendi çıkarlarına bağlı hale getirmeye çalışmakta ve böylelikle ABD'nin Suriye'de hegemonya kurmasını önlemeye çalışmaktadır.

İç çatışma öncesinde de Suriye'de askeri üsleri bulunan Rusya 2015'te hükümete destek olmak için hava saldırıları başlatmış ve bu harekât, çatışmanın Esad lehine dönüşmesine büyük katkı sağlamıştır. Rus ordusu, hedeflerinin sadece "teröristler" olduğunu vurgularken, eylemciler sivillerin ve göstericilerin de öldürüldüğünü açıklamışlardır (BBC News, 15.03.2018).

Rusya, Suriye'de küresel çıkarlarını garanti altına almak istemiştir. Esad hükümetinin devrilmesiyle Batı yanlısı bir hükümetin iktidarı alması, Rusya'nın çıkarlarına ters düşeceği için Rusya Esad hükümetini desteklemiştir. Kriz süresince Rusya, Esad'ın darbe ile devrilmesine karşı tüm terör gruplarını etkisiz hale getirme amacıyla askeri yardımda bulunmuştur (Demir, 2018: 101). Putin'in iki amacı olduğu söylenebilir: Avrupa'yı istikrarsızlaştırmaya çalışmak ve Türkiye'ye boyun eğdirmek. Rusya, Batıya sürecin efendisinin kim olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu hedefine ulaşmak için Putin'in elinde, İdlib'de etkili bir manivela olduğu düşünülmektedir.

2.5.5. İran

1979'da iktidarı ele geçiren Humeyni ile Hafız Esad yönetimi stratejik müttefik haline gelmişlerdir. 1980 yılında yaşanan İran-Irak savaşında, diğer Arap ülkelerinin aksine Suriye'nin, İran'ı desteklemiş olması ve 1982 Hama katliamında uluslararası kamuoyunun sert tepkisini çeken Hafız Esad'ı, İran'ın desteklemesi dostane ilişkilerini sağlamlaştırmıştır (Demir, 2018: 110).

İran'ın, Esad rejimine milyarlarca dolar destek sağladığı ve yüzlerce asker gönderdiği birçok habere konu olmuştur. Çoğu Lübnan Hizbullah'ına mensup, Irak, Afganistan ve Yemen'den gelen binlerce Şii milisin, İran tarafından Suriye'ye destek olması için eğitilip silahlandırıldığı ve Suriye'ye gönderildiği iddia edilmektedir (BBC News, 15.03.2018).

İran'ın güvenlik ve istihbarat servisleri, Esad rejimini korumak amacıyla Suriye'ye destek vermektedirler. Hizbullah'ı Lübnan'da, Hamas'ı ise Filistin'de destekleme sebebi her iki devletin de ABD'nin Irak'taki pozisyonuna karşı çıkmalarıdır. İki ülke de ortak düşmanları olan ABD'yi Ortadoğu'dan atmak için koalisyon oluşturmuşlardır (Özdemir, 2016: 94). İran'ın Suriye rejimine kayıtsız kalmamasının sebebi ABD ve İsrail'in rejimi düşürmek için devamlı komplo ve planlar yaptığına olan inancıdır. Bu düşünceden ötürü İran açısından Suriye'de Esad karşıtı her türlü muhalefet İsrail, ABD ve işbirlikçi Arap ülkelerinin düzenlediği bir komplo olarak görülmektedir.

2.6 Suriye'de İç Savaş

İsrail Devleti'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan militan Siyonist Zeev Jabotinski, Suriye üzerine tasarladığı cümlelerini şöyle sürdürmektedir: *"Bize Umut vadeden tek olasılık Suriye'nin bölünmesidir… Görevimiz bu olasılığa hazırlanmaktır. Bunun dışında her şey, amaçsız bir zaman israfıdır."* (Altınoğlu, 2011: 489).

Ortadoğu coğrafyasını parçalamaya Irak ile başlayan, Mısır ve Lübnan ile devam eden Yahudi diplomat Oded Yınon'un gündeminde de Suriye vardır. Suriye sınırını yeniden çizen ve Suriye'yi parçalamak isteyen, Yınon sözlerini şöyle sürdürmektedir.

"Suriye etnik ve dini yapısına istinaden tıpkı bugün Lübnan'da olduğu gibi birkaç eyalete bölünecek ve kıyıda Şii-Alevi bir eyalet, Halep bölgesinde Sünni bir eyalet, Şam'da Kuzey komşusuna düşman olan bir diğeri Sünni eyalet olacak ve Dürziler de belki bize ait olan Golan'da, mutlaka Havran'da, Kuzey Ürdün'de başka eyaletler kuracaklardır. Bu gelişmeler uzun vadede barış ve güvenlik için garantör olacaktır ve bu hedef bugün bile erişebileceğimiz bir noktadadır." (Sarızeybek, Turkishnews: 2010).

Suriye'ye sahip olmak için 20. yüzyıldan beri rekabete girişen Fransa, İngiltere ve günümüzde ABD ile İsrail devletleri, bölgenin önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Patric Seale bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Suriye üzerinde doğrudan bir hâkimiyete sahip olunmadığı sürece hiç kimse Ortadoğu'yu kontrolü altında tutamaz."* (Dinçer ve Coşkun, 2011: 4). Suriye'de yaşanan iç savaşın tesadüfen ortaya çıkmadığını, uzun süreli taktik ve stratejik planların odak noktası olduğunu bu yaklaşımlar çok net ifade etmektedir.

Suriye, Fransız emperyalizminin başladığı dönemden 2010 yılına kadar otokratik yönetim anlayışıyla yönetilmiştir. Suriye'deki bu yönetim tarzı iç savaşın başlamasında ve büyümesinde etkili olmuştur. Suriye diğer Ortadoğu ülkeleri gibi anti-demokratik bir yönetime sahiptir. Esad rejiminin baskısıyla halk arasında diğer Arap devrimleri temel alınarak isyan başlamıştır. Ancak bu isyan hükümet tarafından çok sert bir şekilde bastırılmış ve halkın beklentileri karşılanmamıştır. Ülkede kaos oluşmuş, yoksulluk ve sefaletin fazlasıyla hüküm sürdüğü toplumda rejime karşı kin ve nefret duygusu daha fazla perçinlenmiştir. Ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle milyonlarca insan hayatını kaybetmiş ve ülkede yaşayanların büyük kısmı göç etmiş veya iltica etmiştir (Demir, 2018: 29).

Suriye savaşının başlamasını üç temel etkenle açıklamak mümkündür: Bunların sosyal sermaye, ekonomi ve etnik hiyerarşi olduğu söylenebilir. İlk etken Suriyelilerin sosyal sermayelerinin azalmış olmasıdır. Artan göç, siyasi boşluk ve toplumda yaşanan

iletişim kopukluğu sosyal sermayeye zarar vermiştir (Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, 2018: 34).

İç savaşa neden olan ikinci etken ekonomiktir. Genç işsizliği ve özellikle yüksek okul mezunları arasındaki işsizlik, 2011'de Suriye'deki gençler tarafından tartışılan en büyük şikâyet olmuştur. Suriye'de, mezunların fazla olması, istihdamın yetersizliği ve eşitsizliklerin artması Suriye'deki gençleri isyana teşvik etmiştir. Sonuç olarak, üniversite öğrencileri 2011'in başlarında Suriye'de ortaya çıkan protesto hareketinde önemli rol oynamışlardı (Milton, 2019: 44).

Üçüncü etken ise, iç savaşın ekonomik sebeplerinden çok, etnik ve mezhepsel çatışma ile ulusal güçlerin Suriye'de aktif olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Hükümeti devralamayan Sünni çoğunluk bu hakkı elde etmek için Suriye'deki çatışmayı körüklemektedir. Suriye politikasının ABD karşısında yer alması da bu ülkede vekâlet savaşının yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Altun, 2016: 117). Suriye'deki iç savaş, uluslararası ölçekte Arap Baharı'nın yaşandığı diğer Ortadoğu ülkelerinden daha fazla ses uyandıran bir nitelik kazanmıştır.

Suriye halkı, yakın zamanda Ortadoğu toplumunda bir Arap hükümetinin kendi vatandaşlarına karşı uyguladığı en büyük katliama (Hama Katliamına) şahit olmuştur. Buna rağmen 2011 yılına gelindiği Suriye Devrimi olarak anılan ilk protestoların facebook üzerinden hareketlendiği bilinmektedir (Dinçer ve Coşkun, 2011: 19-20). Bu durum sosyal medyanın, günümüz savaş stratejilerin akışını istediği şekilde yönlendirdiğini göstermektedir.

Suriye'de gençlerin, siyasi ve ekonomik talepleri isyana kaynaklık etmektedir. Siyasi talepler: *"basın ve toplanma özgürlüğü, siyasi partiler kurma özgürlüğü, serbest seçimlerde kendi temsilcilerini seçme özgürlüğü"* olmaktadır. Siyasi mahkûmların serbest bırakılması ve adil yargılanma hakkı da önemli siyasi taleplerdir (Seale, 2011: 1). Bu hakkı elde edemeyen gençler gösteriler düzenlemiştir.

İlk protesto gösterileri sınırlı iken, öğrenciler yoğun bir güvenlik kısıtlamasıyla karşılaşmıştır. Nisan 2011 ortasına kadar Şam Üniversitesi ve Halep Üniversitesi'nde rejim karşıtı eylemler başlamıştır. Protesto hareketleri, merkezi bir rol oynadıktan sonra, rejim, kasabalarda ve şehirlerde olayları şiddetle bastırmıştır. Haziran 2011'de Şam Üniversitesi'ndeki yurtlar basılmış ve öğrenciler darp edilmiştir (Milton, 2019: 44).

15 Mart 2011'de Suriye iç savaşı, ülkenin Dera kentinde bir grup gencin yürüttüğü rejim karşıtı gösterilerle başlamıştır. Ayaklanmalar hızlı bir şekilde ülkenin tamamına yayılmıştır. 2012 yılında rejim ve muhalifler arasındaki mücadele kızışmıştır. Suriye'de yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir. Yaklaşık 13 milyon sivil yardıma muhtaç bir şekilde yaşamını sürdürmekte ve 5,5 milyondan fazla insan başka ülkelere sığınmış durumdadır (Anadolu Ajansı, 14.03.2019).

Esad yönetimine karşı yapılan yolsuzluk, siyasi baskı, eşitsizlik ve işsizlikle ilgili eleştiriler nedeniyle başlayan iç savaşta, rejim, muhalifleri bastırmak için şiddet uygulayınca, Esad'ın istifasını isteyen ayaklanmalar tüm ülkeye yayılmıştır. Olayların yayılmasına paralel olarak baskı da artmıştır. Esad "dış destekli terör" diye adlandırdığı krizi bastırmaya ant içmiş, şiddet hızla artmış ve Suriye iç savaş bataklığına saplanmıştır (BBC News, 15.03.2018).

Suriye'deki gösteriler dokuz yıla yakın süredir hızlıca iç savaşa dönüşürken rejim hala ayakta durmakta ve mücadele etmektedir. Sünni burjuvazi, kamu çalışanları, Nusayriler ve Hıristiyanlar başta olmak üzere azınlıklar da rejimi ayakta tutmaktadır. Kendine güvenen Suriye hükümeti, muhalefeti ve muhalefetin beklentilerini meşru görmemiş, onları terörist ve isyancı olarak nitelemiştir. Muhalefetin de rejimi parçalama, özellikle orduyu dağıtma arzuları gerçekleşmemiştir (Şen 2013: 70).

Suriye 2012 yılında, El Kaide, DAEŞ, PYD ve YPG (Yekîneyên Parastina Gel) gibi örgütler ve bunların tüm dünyadaki destekçilerinin çekim alanı haline gelmiştir. Suriye'ye çatışmalara katılmak isteyenlerin çoğu, Ocak 2012'de kurulan Nusra Cephesi'nde yer almıştır. 3 Şubat 2012'de rejim tarafından Humus şehrine silahlı saldırılar

düzenlenmiştir. Saldırı sonucu iki yüzden fazla insanın hayatını kaybetmesi üzerine BM güvenlik konseyi Esad'ın yönetimden çekilmesi çağrısı yapmış ancak Rusya ve Çin'in vetosuyla bu karar konseyden geçememiştir (Basın İlan Kurumu, 03.02.2017).

2013 yılında Suriye hükümetinin kimyasal saldırı gerçekleştirdiği iddia edilerek Obama, Kongre'den Suriye'ye müdahil olmak için onay talep etmiştir. ABD ile Rusya 14 Eylül'de kimyasal silahların Suriye dışına çıkarılması konusunda anlaşmıştır. Bu süreçte, Irak El Kaidesi olarak bilinen IŞİD, hilafet ilan etmiştir. Bu olay batı blokunun Suriye'yi bölmeden önce IŞİD'i yok etme mücadelesine girişeceğini göstermiştir (Tatari, 2017).

2014 Eylül ayında ABD ve müttefikleri Suriye'nin iznini almadan IŞİD kalelerini bombalamıştır (DW Akademisi, 2016). Suriye küresel devletlerin güç gösterisi yaptığı bir çatışma alanına dönüşmüştür.

Esad'ın büyük umutlarla yardım beklediği Rusya, Eylül 2015'te Suriye rejiminin istikrarını sağlamak için hava desteği sağlamaya başlamıştır. Rusya, desteğin sadece teröristleri hedef aldığını savunsa da, aktivistlerin çoğu Rusya'nın daha çok batı destekli göstericilere karşı mücadele ettiğini savunmuştur (Milliyet Gazetesi, 26.01.2018).

2015 yılında da savaş suçları artarak devam etmiştir. 2015 yılı itibariyle, Rusya Esad rejimine askeri yardımda bulunmuştur. Rus hava kuvvetlerinin IŞİD ve PYD örgütlerine yaptığı bombardımanlarda en çok etkilenen taraf siviller olmuş ve sivil ölümlerin sayısı artmıştır (Demir, 2018: 83). Suriye'de gerçekleşen çok aktörlü iç savaş içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Rusya'nın vermiş olduğu tüm bu destekler bize Putin'in, rejimin devrilmesine izin vermek istemediğini açıkça göstermiştir.

Foto 2: Suriye'deki İç Savaşın Acı Bilançosu

Kaynak: Yeni Asır Gazetesi 16.03.2018

Yukarıdaki tablo Suriye'nin iç savaştan sonra aldığı durumu özetlemektedir.

YPG/PKK, ABD desteği ile Fırat Nehri'nin batısındaki Menbiç'i işgal etmiştir. ABD'nin IŞİD'i Menbiç'ten arındırdıktan sonra, YPG/PKK bu bölgede daha fazla tutunmuştur. Böylece Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. Türkiye, ÖSO'nun (Özgür Suriye Ordusu) desteğiyle 6 ay içerisinde Türkiye-Suriye sınırındaki toplam 2055 kilometre karelik bölgeden terör gruplarını temizlemiştir. 13 Aralık 2016'da Türkiye ve Rusya'nın arabuluculuğu ile ateşkes ilan edilmiş ve siviller ile muhalif gruplar, İdlib'e taşınmıştır (TRT Haber, 15.03.2018).

Suriye muhalefeti ve radikal topluluklar, varlıklarını korumak için hayati bir mücadele vermektedirler. Türkiye, birçok sığınmacıyı ağırlamaktadır. İsrail, gelecekte oluşabilecek İslamcı veya anti-İsrail tarzı bir yönetimin oluşma olasılığını tedbirle izlemektedir (Aras, 2014: 42).

Türkiye, iç savaşın başından beri Suriye'nin toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Bu sebeple Ankara, Suriye'nin kuzeyinde, ülkeyi bölmeye çalışan terör gruplarına karşı çıkmıştır (Anadolu Ajansı, 14.03.2019).

2018 yılında Türkiye, Afrin'deki terör grupları YPG/PKK-İŞİD'e karşı Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatmıştır. Sınırlarımızda 100 kilometre kare alandan terör grupları temizlenmiştir (TRT Haber, 15.03.2018).

Suriye'deki muhalif grupların Arap Baharı hareketinden esinlenerek başlattıkları ayaklanmalar günümüzde sıcak çatışmaya dönüşmüş ve Arap Baharı sürecinden farklı çok karmaşık bir hal almıştır. Bu bağlamda arabuluculuk faaliyetlerinin bir girişimi olarak 2017 yılında Rusya Lideri Putin'in organize ettiği, İran ve Türkiye'nin de katıldığı Soçi Zirvesi, Suriye iç savaşını durdurmaya yönelik bir görüşme olsa da herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bu görüşmeye katılan devletleri, The Times yazarı Richard Spencer, şöyle ifade etmektedir;

"Her üç devlet de bir şeyler kazandı. Putin, Arap dünyasına tutunduğu Suriye'de Rus nüfuzunu korumayı başardı. Ruhani, Doğu Akdeniz'de İran için daha güçlü bir etki alanı yarattı ve Esad'ın devrilmesine engel oldu. Esad'ın devrilmesi, Tahran'ın bölgedeki müttefiki Hizbullah'la bağını keserdi. Türkiye de Suriye sınırlarının büyük bir kısmında Kürtlerin kontrolü ele geçirmesini engelledi." (Bozkurt, 2018: 59). Suriye'de devam eden iç savaşta bir uzlaşı sağlanamaması daha fazla sivil ölümüne yol açmakta ve yaşanacak mülteci sorununun sadece Türkiye için değil Avrupa Birliği için de büyük sorun teşkil edeceği öngörülmektedir.

2.7. SURİYE'DEKİ SAVAŞIN MEVCUT DURUMU

Sıcak savaşın yaşandığı günümüz Suriye'si ciddi şekilde tahrip edilmiştir. Ekonomi ve üretim duraksamıştır. Her gün ülkenin tüm şehirlerinin bombalandığı, yıkıldığı Suriye, bitirilme aşamasına getirilmiştir. Suriye'de devlet otoritesi kalmamıştır (Altun, 2016: 120).

Suriye krizi, 2011 yılından beri uluslararası alanda tartışılan en önemli konu olmuştur. Arap Birliği, 2 Kasım 2011'de Esad hükümetinden yollarda bulunan zırhlı araçları kaldırmasını, göstericilere karşı şiddet uygulamamasını, siyasi hükümlülerin beraat edilmesini isteyerek, muhalif yapıyla sıcak ilişki kurmasını istemiş ve ardından 26 Aralık 2011'de Suriye'ye bir gözlem grubu göndermiştir. Gözlem heyeti, Suriye'de yaşanan kanlı çatışmayı, Arap Birliği'nin de desteği ile BM Güvenlik Konseyine 31 Ocak 2011'de Suriye buhranı şeklinde bir karar tasarısı olarak sunulmasını sağlamıştır (Topal, 2015: 119).

Suriye muhalefeti ile Baas hükümeti arasındaki çatışmalara son vermek amacıyla BM ve Arap Birliği tarafından temsilci olarak atanan Kofi Annan, bir tasarı sunmuştur. Suriye, karar tasarısını, Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin veto etmiştir. Suriye savaşına karşı düzenlenen her çözüm tasarısı Rusya ve Çin tarafından reddedilmiştir (Ağır ve Aksu, 2017: 51). Böylece Suriye iç çatışmasına karşı tasarlanan çözümler uygulanamamış ve Suriye'de insan haklarını hiçe sayan çatışmalar devam etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin (ABD, Fransa, İngiltere, Çin ve Rusya) Suriye buhranına çözüm üretebilecek tasarılar sunmaması, Esad hükümetinin ülkedeki iç savaşı tek başına yönetmesine fırsat vermektedir. Suriye iç savaşına çözüm üretilememesinden en zararlı çıkan taraf, Esad rejimine karşı oluşan muhalif yapı ve Suriye halkı olmuştur (Semin, 2015: 2).

Suriye'de silahlı devlet gücüne karşı aynı şekilde silahlı muhalefet gücü çıkarılmıştır. Suriye, Irak'ta yaşandığı gibi dünyada aktif tüm istihbarat örgütlerinin ajanlarının toplandığı bir bölge haline getirilmiştir. Hizbullah, El Nusra, El Kaide, Sebbiha gibi terör örgütleri Suriye'de bulunmaktadır (Yılmaz, 2013: 12). Çok sayıda terör örgütünün olduğu ülkede barış ve güvenliğin kısa vadede tesis edilmesi oldukça zor görünmektedir.

Suriye üzerinde karar verici güçlerin Rusya ve Amerika olduğu iddia edilmektedir. Türkiye ve İran da Suriye'ye müdahil olan dolaylı aktörler olarak değerlendirilmektedir.

İŞİD bahanesi ile Suriye'de varlığını devam ettiren ABD'nin yanı sıra Rusya, Türkiye ve İran da bölgede söz sahibi olan önemli aktörlerdir. Suriye'de yaşanan değişimlerle birlikte PKK tehdidinin, kendini daha fazla hissettirmesi Türkiye'yi önemli bir aktör durumuna getirmiştir (Tuicakademi, 2018). Bu dönemde Rusya için önemli olan Esad'ın, en azından geçiş süreci boyunca, uluslararası alanda yine meşru bir lider olarak tanınmasını sağlamaktır.

Suriye'deki Esad rejimini devirip bir geçiş süreci oluşturmak isteyen güçler, 23 Ağustos 2011'de Suriye Ulusal Konseyini (SUK) kurmuştur. Oluşturulan Konseyin üyeleri arasında Müslüman Kardeşler Örgütü, seküler gruplar, Kürtler ve diğer azınlıkların üyelerinden oluşan birçok muhalif grup yer almaktadır. SUK, rejimle ilişki kurulmasına karşı çıkmış ve Esad'ın ivedilikle görevi bırakmasını kararlaştırmıştır. Bu karar, Konsey ile diğer muhalif yapılanmalar arasında fikir ayrılıklarının doğmasına yol açmıştır (Şen, 2013: 65-66).

Suriye'de yaşanan çatışmanın demokratik boyutu uluslararası toplantılara konu olmuştur. Esad'ın muhalefete karşı sergilediği sert tutumu kınamak üzere toplanan BM Güvenlik Konseyi, Rusya ve Çin'in vetoları ile bir sonuca varamazken Arap Birliği Suriye'nin üyeliğini bir süre ertelemiştir. Öte yandan İran'ın Esad yönetimine desteği, Şii ve Sünni cephe arasındaki tarihsel çekişmeleri yeniden gündeme getirmiştir (Dağ, 2015: 14). Uluslararası güçlerin, Esad rejimi ve muhaliflere sağladığı para ve silah desteği çatışmanın büyümesinde önemli bir rol oynamıştır.

Suriye fiili olarak ikiye ayrılmıştır. Çoğunlukla Sünni, orta ve alt rütbeli albayların Suriye ordusundan ayrılmalarıyla kurulan ÖSO kısa sürede Suriye'nin kuzey, güney ve doğu bölgelerine hâkim olmuştur. Hızlı bir şekilde büyüyen silahlı aktivistlerin arasında başka ülkelerden gelen radikal unsurların ve savaşçıların bulunması ve Irak hapishanelerden el-Kaide tutuklularının salıverilmesi, IŞİD örgütünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. IŞİD'in önünün açılması ve muhalif grubun silahlanmasına ek olarak,

yabancı devletlerin müdahalesi, Suriye halk devriminin politik ve insani krize dönüşmesine sebep olmuştur (Yeni Asır Gazetesi, 16.03.2018).

Foto 3: Suriye'de yıkılmış binalardan oluşturulan Özgürlük Heykeli

Kaynak: Milliyet Gazetesi, 27.10.2016.

New York'taki Özgürlük Anıtını anımsatan Suriye'deki "Özgürlük Anıtı" fotoğrafı, New York Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü Ian Bremmer'in sosyal medyada, Suriyeli sanatçı Tammam Azzam'ın Halep'teki savaşın enkazından oluşturduğu Özgürlük Anıtına "Etkileyici" diye yorum yapması ardından binlerce kez paylaşılmıştır

(Milliyet, 27.10.2010). Azzam'ın oluşturduğu bu yapıt, Suriye'deki iç savaşta yaşanan yıkımı ve tahribatı gözler önüne sermesi açsından çok çarpıcıdır.

Suriye'de muhalif grup ve rejim arasında çatışma yaşanmaktadır. Hizbullah, El kaide ve diğer terör örgütleri buna destek olmaktadır. Savaş boyunca her iki grubu dengede tutma çabası gözlemlenmektedir. Çatışmanın bu denli uzamasının sebebi çarpışan güçlerin eşit güçte olmasıdır. Bu dengeyi yönetecek bir dış güç ya da destek olmadığı sürece savaşın çok daha uzun süreceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle savaşın belirsiz bir süre daha devam edeceği öngörülmektedir (Yılmaz, 2013: 12).

Donald Trump'ın, ABD Büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması, "Büyük İsrail" projesinin hayata geçirilmesine bir katkı olarak düşünülmektedir. Ortadoğu da yaşanan iç savaş ve parçalanmaların tesadüfen ortaya çıkmadığı görülmektedir. Ortadoğu üzerine odaklanan devletlerin, yüzyıl önce oluşmasına sebep oldukları etnik ve mezhepsel farklılıkları kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir (Acar, 2018: 300).

Suriye'de Arap Baharı süreciyle birlikte başlayan iç savaş, İran, Rusya, Suudi Arabistan ve ABD gibi uluslararası güçlerin müdahil olduğu ve kimin kime karşı savaştığı belirsiz olan karmaşık bir hal almıştır. Uluslararası güçlerin savaşın devam etmesi için sağladığı fon, Suriye'yi birden fazla devletin üzerinde savaştığı bir ring alanına dönüştürmüştür. Sünniler ve Şiiler arasındaki mezhep çatışmaları da savaşın uzamasının bir diğer nedenidir. DEAŞ ve PYD gibi terör gruplarının ülkedeki varlığı da savaşın uzamasına neden olan etkenlerdendir. Ayrıca Suriye'deki terör gruplarının ABD ve Rusya tarafından desteklenmesine ek olarak Lübnan, Irak, Afganistan ve Yemen gibi devletlerden (Suriye Ordusu tarafında mücadele etmek için) gelen askerler de çatışmanın uzamasına yol açmaktadır (Milliyet Gazetesi, 26.01.2018).

Suriye'den sorumlu BM İnsan Hakları Komisyonu üyesi Paulo Pinheiro Suriye'nin son durumunu, *"Bombalar hala düşse de Suriye'de IŞİD'in sonunu getirecek yenilgi yakın"* şeklinde yaptığı açıklamayla IŞİD'in sonunun yakın olduğunu açıklamıştır (Kamiloğlu, 2019).

2.8. İÇ SAVAŞIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ortadoğu ülkelerinin yönetim esasları, genel olarak baskı, şiddet ve korkuyu içeren anti-demokratik rejimleri kapsamaktadır. Daha önceleri tehdit oluşturmayan bu durum özellikle Büyük Ortadoğu Projeleri ile birlikte muhalif cepheye yapılan silah desteği ile güç kazanmıştır. Bu durum diktatoryal yapıya karşı içinde etnik ve dinsel yapıların da mevcut olduğu iç çatışmalara ortam hazırlamıştır (Köylü, 2015: 99).

Suriye iç savaşının nedenleri birden fazla etkenle açıklanmaktadır. Öncelikle Dünya'nın çeşitli bölgelerinde yaşanan savaşları tek bir etkenden ziyade çok sayıda etkenle izah etmek mümkündür. Suriye'deki iç savaşı da bu bağlamda düşünmek gerekmektedir. Bu nedenleri iki şekilde ele almak mümkündür. Birinci kategorideki nedenler, savaşa ortam hazırlayan nedenler, ikinci kategorideki nedenler ise çatışmayı başlatan ve şekillendiren nedenlerdir (Yılmaz, 2013: 13).

Suriye toplumu, rejimin baskılarından, yerine getirilmeyen vaatlerden, yolsuzluklardan ve basın propagandasından bıkmıştır. Daha önceleri halkın umutsuzluğu bu yıpratmaları örterken Ortadoğu'da meydana gelen başkaldırı ve ayaklanmalar Suriye toplumunu cesaretlendirmiş ve böylece gösteriler artmış ve rejim inandırıcılığını yitirmiştir (Dinçer ve Coşkun, 2011: 23).

Çok karmaşık bir hal alan Suriye'deki iç savaşa müdahil olan Rusya, ABD, Avrupa Birliği, İsrail, İran ve Suudi Arabistan gibi aktörler, Suriye'de savaşan gruplar üzerinde vekalet yoluyla çıkar elde etmeye çalışmaktadırlar. Böylesi karmaşık bir ortamda savaşın sonra ermesi uzun zaman alacak gibi görünse de Suriye toplumunun yakın zamandaki ihtiyaçları ile uluslararası güçlerin uzun süreli hesapları kimi yerde örtüşmekte kimi yerde çatışmaktadır (Dağ, 2015: 14). Bu açıdan bakılınca, Suriye'deki trajedinin daha uzun süreceği öngörülmektedir.

Öte yandan, Arap baharı rüzgârıyla Suriye iç meselesi, uluslararası bir probleme dönüşmüştür. Binlerce ölü ve binlerce göç eden vatandaşı ile Suriye de iç barışın

gerçekleşme ihtimali şu an için zor görünmektedir. Nasıl bir çözüm sorusu şöyle yanıtlanmaktadır:

"Suriye'ye yönelik bir dış müdahale veya son dönemde verilen isim ile insani müdahalenin Batı ülkeleri tarafından gerçekleştirilmesinin önünde de birçok engel olduğu biliniyor. Böyle bir müdahalenin Libya'da olduğu gibi kısa bir sürede sonuçlanması pek mümkün olmayabilir" (Köylü, 2015: 98). Suriye'de şu an için kalıcı çözümün olmayacağı konusunda akademisyenler, bilim insanları ve uzmanların hemfikir olduğu görülmektedir.

Suriye'deki çatışmanın nasıl sonlanacağı ve yeni Suriye'nin nasıl olacağı sorusunu cevaplamak şu an için imkânsız görünmektedir. Ortadoğu'da rejimlerin devrildiği durumlarda nasıl bir siyasi yapının oluşabileceğine ilişkin Lübnan ve işgal sonrası Irak örnek gösterilebilir. İki devlette de değişik etnik gruplar kendi alanlarını korumuş ve hatta Irak'ta görüldüğü gibi federal bölgeler oluşmuştur. Suriye savaşının dokuzuncu yılına girdiği günümüzde ülke kabaca *"rejim bölgesi, muhalifler bölgesi ve Kürt bölgesi"* şeklinde üçe bölünmüştür (Oytun, 38: 2014). Suriye rejiminin bugünkü despotik şeklini almasında Hafız Esad'ın büyük payı vardır. Nitekim oğlu Beşşar Esad da babasının izinden gitmiş ve kendi halkına karşı katliamlara devam etmiştir.

Bir iddiaya göre, yaklaşık 30-35 yıldır Ortadoğu'da devam eden çatışmaların perde arkasında ABD ve Ortadoğu'daki müttefiki Suudi Arabistan'ın İran'a karşı mücadelesi yatmaktadır. ABD, NATO ve KİK (Körfez İşbirliği Konseyi) bölgeyi İran'a karşı istedikleri şekilde dizayn etmektedirler. Nitekim bu mücadele bu kez İran ve Lübnan topraklarında değil Suriye ve Irak üzerinden gerçekleşmektedir. Uzun vadeli planlar ve ekonomik sebeplere bağlı olarak bölgede oluşturulan plan gereği İran rejiminin devrilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için de bölgedeki müttefiki olan Suriye'yi istikrarsızlaştırma çalışmaları başlamıştır (Özkan, 2018).

Bu planı eski NATO komutanı General Wesley Clark "Winning Modern Wars" kitabında açıklamıştır. ABD'nin 11 Eylül olaylarından sonra böyle bir plana uygulamaya koyduğunu belirten Clark; Libya, Somali, Irak, Suriye, Sudan, İran ve Libya'nın bu

hedeflerin başında yer aldığını açıklamıştır. Irak'tan sonra parçalanması planlanan devletin Suriye olduğu belirtilmiştir (Oda TV 12.08.2011). Suriye'nin büyük çoğunluğunu oluşturan Sünnilerin, Alevi olan Esad'ın yönetiminin devrilmesi konusunda kışkırtılmalarının çok zor olmayacağı düşünülmüştür.

Suriye'de iç savaş yaşanırken dünyanın en güçlü ekonomisine sahip ülkelerden biri olan Çin, Esad yanlısı olarak devreye girmiştir. Böylece Rusya ve İran ile birlikte Çin'de sürece dâhil olmuştur (Haşıl, 2019). Rusya ve İran'ın yanında Çin'in de sürece dâhil olması, Suriye'yi destekleyen güçler arasında bir çıkar çatışmasının yaşanmasına sebebiyet vereceği öngörülmektedir.

Ülke dışına göç eden sığınmacıların % 92'sine kapılarını açan komşu Lübnan, Ürdün ve Türkiye'nin, yakın tarihin bu en büyük göç dalgasıyla başa çıkmada zorlanacağı öngörülmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) 13 milyondan fazla kişinin yardıma muhtaç olduğunu dile getirmiştir. Çatışmanın tarafları, yardım örgütlerinin muhtaç kişilere ulaşmasını engellemekte, yaklaşık 3 milyon kişi çatışmanın çevresinde veya ulaşılması zor bölgelerde yaşamakta ve bu arada Suriye'nin zengin tarih mirası da tahrip edilmektedir. Ülkede UNESCO Kültür Mirası kapsamında bulunan altı yerin tamamı ağır hasar görmüştür. Ülke genelinde birçok semt tahrip edilip yok edilmiştir (BBC News, 15.03.2018).

Fransa'da Paris Match dergisine 28.11.2019 tarihli yayına röportaj veren Esad, Fransız muhabirin *"Suriye krizinin başında çıkan gösterilerde, eylemcilerin istekleriyle şu an İran, Lübnan ve Irak'taki göstericilerin istekleri aynı değil mi?"* sorusunu şöyle yanıtlamıştır:

"Pankartlarda yazan haysiyet, özgürlük gibi kavramlardan konuşmak istiyorsak güzel maskeler olabilirler, ama arkasında yatan şey çirkin. Size birkaç örnek vereyim; Bush demokrasi bahanesiyle bir buçuk milyon Iraklıyı öldürdü. Sarkozy, Libya halkına özgürlük bahanesiyle yüz binlerce Libyalının öldürülmesinde rol oynadı. Bugün ise Fransa, İngiltere ve Amerika, Suriye'de bağımsız bir grubun değil, ülke nüfusunun bir parçası olan Kürtlere destek bahanesiyle uluslararası hukuku ihlal ediyor."

(Euronews, 28.11.2019) Yakın zamanda verilen bu röportaj Esad rejiminin muhalif yapılanmalara karşı direneceğini ifade etmektedir.

Gelinen noktada Suriye için bir çözüm önerisi hala vardır. Beşar Esad, önemli bir değişiklik yapmak istiyorsa 2005 Baas Kongresinde alınan kararlar ile çok partili bir siyasal hayatı desteklemeli ve yeni yasa düzenleyip seçime girecek muhalif yapılanmalara özgür bir alan oluşturmalıdır. Esad şu an reformu hayata geçirecek politik güç ve iradeye sahip gözükmektedir (Atlıoğlu, 2006). Gelinen noktada halkının iradesini yok sayan rejimlerin konumlarını korumalarının zor olduğu görülmektedir. Başta Esad olmak üzere milleti üzerinde baskıcı tavır sergileyenlerin pek bir seçeneği kalmamış gibi görünmektedir.

Barack Obama ve Donald Trump döneminde yeni dünya düzeninin inşası ve BOP'un hayata geçirilmesi için PKK, PYD-YPG gibi terör gruplarıyla işbirliğini gidilmiştir. Böylece ABD doğrudan savaşın bir parçası olmamakta; vekil aktör olarak sahaya sürdüğü terör gruplarının üzerinden mezhep ve etnik kökenli kargaşa oluşturarak bölgeyi istikrarsızlaştırmaktır (Erol ve Çelik, 2018: 31).

Savaş bir gün sona erecek mi? sorusu yakın dönemimizin en büyük sorunu olmaktadır. Savaşın yakın bir zamanda sona ereceği imkânsız görünmektedir. Ancak herkes politik bir çözüm uygulanması konusunda hemfikirdir. BM Güvenlik Konseyi 2012 Cenevre Bildirisi'ni yayınlamış ve bu bildiride "iki tarafın rızasıyla oluşturulacak bir geçici hükümet kurulması" öngörülmüştür. Nitekim 2014'ten beri BM'nin arabuluculuğu ile Cenevre sürecinde yapılan dokuz görüşmede herhangi bir ilerleme olmamıştır. Suriye Devlet Başkanı Esad, muhaliflerle sıcak ilişkiler kurma konusunda isteksiz davranmakta muhalifler ise uzlaşı sağlanması için Esad'ın görevi bırakmasını istemektedirler. Batılı güçler de, Rusya'nın paralel bir politik süreç izlediğini söyleyerek barış görüşmelerinin uzamasına sebep olduğunu ifade etmektedirler (BBC News, 15.03.

Suriye'deki iç savaşın başladığı andan bu yana arabuluculuk çalışmaları başlamıştır. Bu amaçla Cenevre'de gerçekleşen onlarca toplantıdan bir sonuç

alınamamasının bu görüşmelere katılan devletlerin samimiyetsizliklerinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Taraflardan her biri çıkar elde edeceği ümidiyle politik taviz vermemektedir. Böylece bir kısır döngü oluşmuştur. Birçok devlet, vekâlet savaşı ile çatışmanın ateşini körüklemektedir. Öte yandan, üretilen tasarılar taraflarca reddedildiğinden dolayı ortak bir çözüm bulunamamıştır. Tüm bu sebeplerden ötürü Cenevre görüşmelerinden bir sonuç alınamamıştır (Canyurt, 2018: 1110).

Rusya'nın iyi ilişkiler içinde bulunduğu ve desteklediği Esad rejimi, çatışmaya karşı direnişin sembolü gibi görünse de, bu desteğin bir sonuca bağlanamadığı bir gerçektir. Bu destek dokuz yıldır devam eden birden çok katliam ve trajediye sebep olmaktadır (Özdemir, 2016: 96). Gelinen noktada Suriye'de, iç ve dış dinamikler, otokratik yönetim, etnik çatışmalar ve ekonomik sorunlar iç savaşı günümüze taşımaktadır. Suriye'de yaşanan iç savaş, sadece iç siyasal konjonktüre bağlanmamakta dış politik gelişmelerin bölge üzerinde yürüttüğü bir politika olarak değerlendirilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL GÜÇLERİN SURİYE POLİTİKALARI ve TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Suriye'de Arap Baharı süreciyle birlikte daha fazla demokrasi ve özgürlük talepleriyle başlayan protestolar daha sonra vekâlet ve yıpratma savaşına dönüşmüştür. Gelinen noktada birçok küresel ve bölgesel aktör, farklı grupları kullanarak kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin en uzun kara sınırını paylaştığı Suriye'de yaşanan bu kriz, Türkiye için önemli bir güvenlik sorunu haline gelmiş bulunmaktadır. Suriye'de ortaya çıkan terör gruplarının, Türkiye için oluşturduğu tehdit apaçık ortadır (Yalçın ve Duran, 2017: 7-8). Küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye'de bu kriz ortamını besleyip savaşı uzatmaları hususunda ki belirsizlikler, Türkiye için büyük sorun teşkil etmektedir.

3.1. ULUSLARARASI BİR GÜÇ OLARAK ABD'NİN SURİYE POLİTİKASI

Amerika-Suriye ilişkileri 1944'te resmiyet kazanmıştır. 1967'de Arap-İsrail savaşı nedeniyle duraksayan ilişkiler 1974'te yeniden başlamıştır. 1990 yılına gelindiğinde Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesiyle ABD ve Suriye daha fazla yakınlaşmıştır. Suriye, Amerika'nın tasarladığı Kuveyt'i özgürleştirme planına destek vermiştir (Özdemir, 2016: 95).

1990-2001 yılları arasında devam eden iş birliği, İsrail'de Ariel Şaron'un iktidara gelmesiyle birlikte kötüleşmeye başlamıştır. Suriye'nin Filistinli gruplara destek vermesiyle Suriye-İsrail hattında gerilen ilişki ABD siyasetine de yansımıştır. 11 Eylül olayından sonra Suriye'nin Hizbullah'a destek vermesi, ABD tarafından diplomatik ve ekonomik yaptırımların uygulanmasına zemin hazırlamıştır. ABD bu dönemde Suriye'yi "Şer Ekseni" ülkeler grubuna dâhil etmiştir (Kaya, 2010).

ABD ve Suriye ilişkilerinin inişli çıkışlı seyretmesinin temel sebeplerinden biri İsrail-Suriye politikasının hiçbir zaman ortak bir paydada gelişme gösterememesidir. İplerin tamamen koptuğu olay ise Irak işgali olmuştur. Suriye, Irak İşgali sırasında ABD'ye karşı en ciddi muhalefeti sergileyen devletlerden biri olmuştur. Suriye'nin Irak'ın işgaline karşı tavrı, "Beşar Esad'ın, Saddam'dan sonra sıranın kendisine geleceğini düşünmüş olmasından kaynaklanmıştır." Uluslararası basında yankılanan *"Irak'tan sonra sıranın Suriye'de olabileceği sıklıkla ifade edilmeye başlamıştır".* Washington Times'ın 20.10.2005'deki yayınına göre ABD eski Dışişleri Bakanı Condoleeza Rice, Senato Dış ilişkiler Komisyonu'na, Bush yönetiminin hedefinin Ortadoğu'yu yeniden inşa etmek olduğunu deklare etmiş ve Suriye siyasetine ilişkin bir rejim değişikliği konusunun gündemde olduğunu ifade etmiştir (Sağlam, 2006: 125).

Soğuk Savaş döneminden bu yana Suriye ile ABD ilişkileri her zaman sorunlu olmuştur. Ayrıca Suriye ve küresel güç olan Rusya'nın yakın ilişki içerisinde olması da yeni dünya düzeni kurmak isteyen ABD için tehdit oluşturmuştur (Çalışkan, 2016: 3). Bu sebeple günümüzde ABD'nin asıl jeopolitik meselesi, küresel liderliğini ve kurallarını istediği şekilde uluslararası sistemde sürdürmektir.

ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger "Araplar Mısır olmadan savaş, Suriye olmadan barış yapamaz" diyerek bölgede Suriye'nin önemini açık bir şekilde ifade etmiştir. Uzun yıllar Hafız Esad ve daha sonra oğlu Beşar Esad ile devam eden Suriye rejimi, ABD tarafından baskıcı ve otoriter bir rejim olarak nitelendirilmiştir (Altınkaş, 2016: 1).

ABD'nin Irak'a müdahalesi uluslararası basında geniş yankı uyandırmış hem Obama hem de Trump yönetimleri bu tepkiler üzerine Amerikan politikasını yumuşatmaya çabalayarak Amerikan toplumunun beklentilerini karşılamaya yönelmişlerdir. Trump Amerika'da yönetimi devraldığında, Amerikan askerlerinin Ortadoğu'dan çekileceği sözünü vermişti (Sabah Gazetesi, 19.10.2019).

Nitekim Trump ve Obama'nın bu yaklaşımı, DEAŞ'ın Irak'ta Musul'dan başlayarak Suriye'de Kobani'ye doğru uzanan geniş bölgeye yayılması, Obama

hükümetinin olaya müdahil olmasına sebep olmuştur. Libya müdahalesi sonrasında Ortadoğu'da yeni bir kaosun çıkmasını istemeyen Obama hem Irak'ta hem de Suriye'de "yerel güçlere" yardım sağlayarak DEAŞ'ı ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. ABD askerlerini savaş alanına göndermekten sakınan Obama, Amerikan ordusuna gerek kalmaksızın, Suriye'deki muhalif güçlerle bu politikayı yürütmüştür. Obama yönetiminin kendinden sonraki yönetime miras bıraktığı YPG'yi, Trump aynı şekilde DEAŞ'ı yok edeceğini belirterek kullanmış ve desteklemiştir (Kriter Dergi, 03.11.2019).

Obama'dan sonra başkan olan Trump'ın dış politikası verdiği vaatlerle tutarlılık göstermemiştir. Bu süreçte dikkat çeken en büyük ayrıntı İsrail ve Yahudi lobisi ile Trump'ın sergilediği ilişkiler olmuştur. ABD'nin bir çıkarının olmamasına karşın, Trump'ın açıkladığı sözde "yüzyılın antlaşması"nda, Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak görülmesi ve Golan Tepeleri'nin İsrail toprağı sayılması bize bu antlaşmanın başka bir planın tezahürü olarak sahneye konulacağına işaret etmektedir (Anadolu Ajansı, 14.10.2019). Çünkü antlaşmada İsrail'in lehine olan tüm bu sayılanlar, İsrail'in yıllardır çabaladığı ama elde edemediği kazanımlar olarak görülmektedir.

Suriye'de yaşanan iç savaşa en başından beri müdahil olan ABD'nin tutumu, Suriye'nin geleceği açısından önem arz etmektedir. ABD, Esad rejiminin, Suriye'yi İran'ın hâkimiyet alanına itmesi, Filistin'e olan desteği, Hizbullah'a silah yardımı sağlaması, İsrail karşı tutumu gibi nedenlerle devrilmesini istemektedir. Bu talep, ABD ile Rusya'yı karşı karşıya getirmektedir (Deniz, 2013: 322).

Obama yönetiminden beri ABD, Esad'ın istifasını istemiştir. Devlet başkanı olduğu günden beri Suriye toplumuna birçok vaatte bulunan Beşar Esad'ın, istikrarı sağlayamadığı ve meşruiyetini yitirdiği gerekçesiyle ABD, Esad'ın geri adım atması gerektiği yönünde tutum sergilemektedir (M. Sharp ve M. Blanchard, 2011: 6).

ABD "Yeni Dünya Düzeni"nin inşası ve BOP'un uygulamaya sokulması kapsamında PKK ve YPG gibi terör grupları ile iş birliği yapmaktadır. BOP'un amacına ulaşması ve ABD'nin bölgede hâkimiyetini sürdürmesi küresel çıkarlarının önündeki

engelleri kaldırmasıyla mümkün görünmektedir. Bu kapsamda Rusya ve İran gibi aktörlerin bölgede saf dışı bırakılması, enerji kaynaklarının muhafaza edilmesi ve İsrail'in istikrarının sağlanması, ABD'nin başlıca politikası olmuştur (Erol ve Çelik, 2018: 31).

Hem Obama hem de Trump'ın küresel çıkarlarına yönelik geliştirdikleri Suriye siyasetinin, yaşanan insanlık trajedisi sebebiyle gerçekleri yansıtmadığı ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin tehdit olarak gördüğü YPG'ye Amerika'nın destek vermesi ve Türkiye'nin kuzey Suriye'de YPG'yi sınırlarından atması, ABD'nin teorilerini alt üst etmiştir (Kriter Dergi, 03.11.2019). PKK'nın bir kolu olan YPG ile mücadele konusunda Batı'dan destek alamayan Türkiye, ABD'nin YPG'ye verdiği desteğe darbe vurmuştur. PKK'nın Suriye'de hâkimiyet kurmasını engelleyen Türkiye için bu olay büyük bir kazanç olarak görülmektedir.

IŞİD'le mücadele teorisi adı altında, ABD 2011'de Suriye iç işlerine karışmayı meşru bir zemine oturtmuştur. Trump, 14 Kasım 2017'de *"Cenevre'de diplomatik bir çözüme varıncaya kadar"* ABD ordusunu çekmeyeceğini ifade etmiştir. Bu kararını Cenevre'ye katılan devletlerden bağımsız bir şekilde açıklamıştır (Dursunoğlu, 2018). Trump, bu açıklama ile Suriye'deki rejimi henüz devirememiş olsa da, kendi çıkarlarına ters düşen her konuyu sabote edecek gücü olduğu mesajını vermiştir.

2016 yılında ABD Dışişleri eski Bakanı Hillary Clinton'ın e-mailleri basına sızdı. Clinton'ın 24.07.2012'de gönderdiği bir e-mailde, İsrail istihbaratının Suriye'deki çatışmalara yönelik düşünceleri yer almıştır. İsrail istihbaratı şu şekilde konuşmuştur: *"Suriye'deki iç savaşın olumlu bir tarafı var. Eğer Esad rejimi devrilirse, İran Orta Doğu'daki yegâne müttefikini kaybedecek ve tecrit olacak. Aynı zamanda, Esad hanedanının düşüşü bölgede İran'ı da içine alacak şekilde Şiilerle Sünni çoğunluk arasında mezhep savaşını körükleyecek..."* (Babüroğlu, 2020). Özetle, ABD ve İsrail, Suriye savaşında Esad iktidarının devrilmesiyle, İran'ın nüfuzunun kırılacağına ve İran'da bir rejim değişikliği olacağına inanmakta ve nitekim ABD'nin stratejisi de buna göre şekillenmektedir.

3.2. ULUSLARARASI BİR GÜÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SURİYE POLİTİKASI

Almanya, Fransa ve İngiltere'nin politik stratejilerini AB kapsamında ele almak mümkündür. Nitekim AB ülkelerinin Suriye politikası benzerlik göstermektedir. Dünyada ve özellikle Ortadoğu'da yaşanan birçok savaşın altında İngilizlerin olduğu iddia edilmektedir. Suriye'de yaşanan iç savaşta etkin bir İngiliz faktörü bulunmasa da Ortadoğu'nun savaşa müsait yapısının, İngilizler eliyle tesis edildiği açıktır (Yılmaz, 2013: 11).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler, herhangi bir devletin topraklarında "soykırım, zorunlu göç, iç savaş, askerî darbe ya da açlık tehlikesi" gibi insan hakları ihlâllerinin yaşanması durumunda Güvenlik Konseyi tarafından sorunu çözecekleri ve gerekirse askeri müdahale uygulayacakları bir doktrin geliştirmişlerdir (Ağır ve Aksu, 2017: 50).

Suriye savaşı sadece kendi sınırları içinde kalmamış, ABD ile Rusya gibi büyük güçlerin ve İran gibi bölgede mezhepsel siyaset izleyen devletlerin güç mücadelesine dönüşmüştür. Ayrıca Suriye'deki iç savaş sırasında küresel terör örgütü olarak da bilinen IŞİD'in ortaya çıkması bölgedeki sorunu daha da derinleştirmiştir. Aslında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra IŞİD'in ortaya çıktığı bilinmektedir (Bayraktar, 2019). IŞİD, ABD'nin bölgeye musallat ettiği bir terör örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Bu terör örgütü aynı zamanda AB için de tehdit oluşturan küresel bir sorun haline gelmiştir.

Esad rejiminin Suriye'de kontrolü kaybetmesi, bölgenin başka aktörler tarafından mücadele alanına dönüşmesine yol açmıştır. 2013 yılından sonra el-Kaide'den ayrılan IŞİD, günümüzde; Arapçası ile *"Devlet'ül Irak ve Şam (DEAŞ)"* olarak adlandırılan ve Ebubekir el-Bağdadi'nin yönettiği terör örgütü, Suriye'nin en büyük şehirlerinden Rakka ve Deyr ez-Zor'da faaliyetlerini yürütmüştür. DEAŞ'ın Rakka'dan sonra Musul'u ele geçirmesiyle terörizm, bölgesel ve uluslararası bir tehdide dönüşmüştür (Özcan, 2017: 7).

Fransa, Suriye'deki protestolar başladığı andan itibaren Esad'ın yönetimi bırakmasını istemiş ve muhalifleri desteklemiştir. Uluslararası koalisyon tarafından DAEŞ'e yapılan hava saldırılarına katılan Fransa, 2015 yılında DAEŞ'in Paris saldırısından sonra örgüte karşı açıkça mücadele vereceğini belirtmiştir (Çalışkan, 2016: 17).

2012 yılında AB, Suriye'ye yönelik kısıtlayıcı tedbirler uygulamıştır. AB, Suriye rejiminin muhalefete karşı kullandığı her türlü araç, mal ve teknolojinin ihracatını azaltma yoluna gitmiştir. AB, aynı zamanda lüks malların Suriye'ye ihracatını durdurmuştur. Suriye rejiminin sivil katliamları gerçekleştirmesinden bu yana AB birçok yaptırım paketi uygulamıştır. 7 Haziran 2012'de AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, Suriye'deki sivillere yönelik destek konuşmalarını sürdürmüştür. Bu kapsamda rejim ve muhalefet güçleri arasında yaşam savaşı veren sivil halka karşı yardım politikaları yürütülmüştür (Öztürk, 2012: 45).

İsviçre'de RTS televizyon programına konuk olan BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, DEAŞ'ın daha fazla ilerleyerek sivil katliamları artıracağından endişe duyduğunu belirterek zaman kaybetmeden bir sonuca varılamazsa bu durumun "Suriye'nin parçalanmasına yol açabileceğini" bildirmiştir. Putin'in Suriye'deki hegemonyasını nasıl kullanabileceği sorusuna De Mistura şöyle cevap vermiştir: *"Suriye hükümetini artık kaybedecek zaman kalmadığına ikna ederek... Askeri olarak zaferi kazandığınızı sanabilirsiniz ama barışı da kazanmanız gerekir... Barışı kazanmak içinde hükümeti BM eliyle yeni bir anayasanın ve yeni seçimlerin yapılmasının gerekli olduğunu kabul etmeye zorlayacak cesareti göstermelisiniz"* (Qasioun-News: 14.12.2017).

BM için önlemlerin henüz alınamadığı DAEŞ örgütü, Suriye'de faaliyetlerini günümüzde daha da sürdürmektedir. BM'nin 27.12.2019 tarihli raporunda İdlib, El Kaide ve DEAŞ/IŞİD bağlantılı terör örgütlerinin toplandıkları bir sahaya dönüştüğü ifade edilmiştir. İdlib, terör gruplarının, radikal toplulukların ve muhaliflerin barındığı tehdit içeren bir coğrafyada konumlanmıştır. BM raporunda, *¨Yabancı terörist savaşçıların en yoğun*

toplandıkları iki bölgenin İdlib ve Afganistan olduğu… Yabancı terörist savaşçıları açısından dünyanın en büyük çöplüğü (dumping ground) haline geldiği¨ yazılmıştır (Sözcü Gazetesi, 03.02.2020).

DEAŞ, Suriye'de sivilleri ve Batılı gazetecileri katletmiş ayrıca bunu propaganda aracı olarak kullanıp gündeme getirmiştir. Böylece örgüt, küresel güvenliği tehdit edecek bir unsur haline dönüşmüştür. Bu durum AB üyesi devletlerin bölgeye yönelmesine neden olmuştur. Buna ilave olarak örgütün, sosyal medya aracılığı ile diğer devletlerde yaşayan ve radikalleşmeye meyilli grupları etkilemesi DEAŞ'ın; AB, ABD ve Türkiye gibi ülkelerin güvenliğini tehdit eden bir unsur haline dönüşmesine sebep olmuştur. Nitekim DEAŞ'ın ortaya çıkışıyla Avrupa'da birçok kişi örgütün ideolojisini benimseyip doğrudan örgüte katılmışlardır (Özcan, 2017: 7).

Suriye'deki iç savaş sebebiyle büyük bir kısmı sivil olmak üzere binlerce kişi hayatını kaybetmiş, yaralanmış, işkence edilmiş veya komşu ülkelere sığınmıştır. İnsan hakları ihlâllerinin sınırını en üst seviyede zorlayan Suriye rejimi, uluslararası istikrara yöneltmiş bir tehdit olmasıyla, BM nezdinde bu konu sayısız kez gündeme gelmiştir. Nitekim düzenlenen her toplantı, her karar tasarısı, Çin ve Rusya'nın vetosu ile sayısız kez reddedilmiştir (Ağır ve Aksu, 2017: 51). Bu durum Suriye'deki tahribatın artmasına sebep olmuştur. Güvenlik Konseyinin iki bloğa ayrılması, Suriye olayında ortak bir karara varılmasını olanaksızlaştırmıştır.

3.3. ARAP BİRLİĞİ'NİN SURİYE POLİTİKASI

2010'da Tunus'ta başlayan ve Arap ülkelerinin hemen hemen tamamına yayılan isyan dalgasına karşı Arap Birliği, uzun bir süre uzlaştırıcı tavır sergilememiştir. ABD, Fransa, İngiltere, Rusya ve Çin gibi küresel güçler dışında Türkiye gibi Arap olmayan bir bölgesel aktör, sürece dâhil olmasına rağmen Arap birliği sessizliğini korumuştur. Ancak uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmesi ve Arap ülkelerinin bu durumu protesto etmesiyle Arap Birliği 10 aylık gecikmeyle adım atmıştır (Dursunoğlu, 2011).

Arap Birliği'nin, gösterilerin başladığı andan beri Mısır'da Mübarek'in devrilmesiyle oluşan istikrarsız ortama, diğer yandan NATO'nun Libya müdahalesine ve

Suriye sorununa kayıtsız kaldığı iddia edilmektedir. Öte yandan Arap Birliği'nde güçlü itibarı olan Körfez devletlerinin; Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan'da ortaya çıkan ayaklanmalar, Suriye sorununu geri plana atmıştır (Risale Haber, 08.04.2012). Arap Birliği'nin Suriye'ye karşı sessizliği, Esad'ın istediği şekilde hareket etmesini sağlamış ve kendi halkına karşı katliamlara devam etmiştir.

16 Ekim 2011 yılında Arap Birliği Dışişleri Bakanları toplantısı Mısır'da gerçekleşmiştir. Bu durum Arap Birliği'nin Suriye'ye karşı ilk ciddi adımı olmuştur. (Çalışkan, 2016: 14).

Foto 4: Arap Birliği Toplantısı

Kaynak: www.google.com

Arap Birliği, Suriye'deki çatışmayı durdurmak üzere bir takım plan hazırlamış, Suriye ise planın bazı maddelerine temkinli yaklaşmıştır. Bu planda, askeri operasyonlara son verilmesi, sivillerin korunması, Suriye askerlerinin sivil yerleşim alanlarından

çekilmesi, tutuklananların serbest bırakılması ve Arap Birliği gözlemcilerinin Suriye'de bulunmaları talep edilmektedir. Suriye rejimi, planda yer alan toplantının Kahire'de yapılmasını ve Suriye ile ilgili oluşturulan Arap Birliği komisyonun başkanlığına Katar'ın davet edilmesine sıcak bakmamıştır. Suriye hükümeti, dış müdahale düşüncesine de pek ılımlı yaklaşmamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 01.11.2011).

Arap Birliği, bu toplantıda Suriye üzerinde baskı oluşturmaya çalışmıştır. Kahire toplantısında hazırlanan bir taslağa göre *"Suriye hükümetine ait banka hesapları ve Suriye Merkez Bankası ile tüm işlemler dondurulacak. Suriye'ye uçak seferlerinin iptal edilmesi, ticari ambargo uygulanması ve üst düzey Suriyeli yetkililere seyahat yasağı getirilmesi de öngörülen yaptırımlar arasında"* (TRT Haber, 26.11.2011). Ancak Esad hükûmetinin sivillere karşı başlattığı operasyon, özellikle Katar ve Suudi Arabistan'ın daha somut adımlar atmasına ve Suriye'deki büyükelçiliklerini kapatmasına sebep olmuştur. (Çalışkan, 2016: 14).

Kahire'deki plana göre Suriye'de gözlem yapan gözlemci heyeti başkanı Sudanlı Mustafa Dabi, Arap birliğine bir rapor sunmuştur. Bu raporda, Suriye rejimi ve muhaliflerin antlaşmayı ihlal ettiklerini yazmıştır. Katar ile görüşen ABD de *"gözlemciler süresiz olarak Suriye'de kalamaz"* diyerek misyonun sona erdirilmesini duyurmuştur. 22 Ocak'ta üye devletlerinin gözlemcilerini geri çağırmasıyla Arap Birliği misyonu sona ermiştir (Taştekin, 2015: 132). Kendi coğrafyasında yaşanan katliamlara karşı girişimde bulunamayan ve çözüm üretemeyen Arap Birliği, bu savaşın uzamasına ve küresel aktörlerin rahatça çıkar sağlayacakları bir alana dönüştürmelerine izin vermiştir.

3.4. SURİYE SAVAŞINDA ÇİN'İN POLİTİKASI

Yeni dünya düzeninde Çin, ekonomisini geliştirmiş güçlü bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin, Batı zihniyetinin liberal demokratik değerlerine, demokrasi ve insan haklarını yayma çabalarına, ABD'nin, kendi öncülüğündeki askeri ittifaklar dizisine ve askeri müdahalelerine karşı çıkmaktadır. Son dönemlerde ticaret sektöründe küreselleşmenin savunuculuğunu yapan Çin, bu doğrultuda uluslararası tesisleri

etkileyerek ve alternatif yeni kurumlar inşa ederek büyüyen gücünün tanınmasını istemektedir (Eslen, 2019).

11 Eylül saldırısından hemen sonra Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. Çin'in bu dönemdeki en önemli siyasi hamlesi Şanghay Beşlisini, yeni adıyla Şanghay İş Birliği Örgütü'ne çevirmiştir. Çin dünya siyasetiyle ilgili önemli gelişme ve karar aşamalarında her zaman dengeli bir tutum sergilemiştir. BM Güvenlik Konseyi Kararlarının (BMGK) riskli hükümlerinde çekimser oy kullanmıştır. Bu dönemde en dikkat çeken gelişme ise Rusya ile geliştirilen sıkı iş birliği olmaktadır (Yörünge Dergi, 01.05.2018).

Çin yönetimi, Ortadoğu devletlerinin otoriter rejimlerle yönetilmesinden dolayı bu devletleri istikrarlı olarak görmekteydi. Nitekim Arap Baharına hazırlıksız yakalanan devletlerden biri de Çin olmuştur. Bu sebeple Suriye'nin bölgesel ve küresel arenadaki potansiyel önemini çabuk kavrayan Çin, Esad rejimiyle 2012 yılında yakın ilişki kurarak barışçıl bir yol izlemesi için ikna etmeye çabalamıştır. Krizin başladığı dönemden itibaren Çin, BMGK'nın Suriye'ye karşı askerî güç kullanma ve Esad hükümetine yaptırım uygulama tasarılarına karşı çıkmış ve her seferinde Rusya ile birlikte veto etmiştir (Çalışkan, 2018). Çin'in, Suriye düzlemindeki olaylara müdahil olması savaşın rengini değiştiren başka bir etkendir.

2050 yılından önce Çin'in küresel liderliği ele geçireceği iddiası ABD'yi ciddi bir şekilde tedirgin etmektedir. Medeniyetler Çatışması kitabının sahibi Huntington, asıl büyük çaplı Medeniyetler Çatışmasının, İslam ile Batı arasında değil, Çin ile Batı arasında yaşanacağını yazmıştır (Eslen, 2019). ABD ile Çin arasındaki mücadelenin karakterini hangi unsurların belirleyeceğini ve bu mücadelenin nasıl ilerleyeceğini bize zaman gösterecektir.

3.5. TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasından beri Suriye-Türkiye ilişkileri inişli çıkışlı bir düzeyde ilerlemiştir. 1939 yılında Fransız mandasında olan

Hatay'ın bağımsızlığını ilan edip Türkiye'ye katılması, ikili ilişkileri gerginleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren her iki ülke de farklı kutuplara dâhil olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla Batı yanlısı dış politika sürdürmesi, Suriye'nin de doğu blokunda yer alması iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur (Çalışkan, 2016: 10).

Eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Foreign Policy Dergisi'nin 21 Mart 2013 tarihli yayımında *"Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası"* başlıklı makalesinde, "komşularla sıfır sorun politikası" ve Ortadoğu'da saygın ve lider bir ülke olma stratejisini değerlendirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 21.03.2013). Bu yaklaşım Türkiye'nin komşularıyla ve Arap devletleriyle sıcak ilişkiler içinde olmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim otokrat rejimlerle yönetilen Ortadoğu devletleriyle kurulmaya çalışılan dostane ilişkiler Arap Baharı ile birlikte sekteye uğramıştır. Söz konusu devletlerden biri de Suriye olmaktadır.

Suriye'de yaşanan olaylar Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Bunun sebepleri şöyle açıklanabilir: Esad'ın ülkede konumunu kaybetmemek adına 48 yıl devam eden olağanüstü hali kaldırması ve çok partili sisteme geçmesine karşın, muhalif yapılanmalara sert tavır sergilemesi ve her gün çok sayıda sivilin ölümü, uygulamaya konulan reformları anlamsızlaştırmaktadır (Deniz, 2013: 326). Suriye'de 2011 yılında başlayan ayaklanmalar bir ihtilafa dönüşmüş ve bu olaylar Türkiye'nin sınır güvenliği ve istikrarı için de bir tehdit unsuru haline gelmiştir.

İhtilaf çerçevesinde Suriye'de bunalım artmış ve bölgesel tehditler farklı bir boyut kazanmıştır. Rejimin artan politik baskısıyla beraber bölgede ortaya çıkan DEAŞ ve diğer terör örgütleri bölgesel ve uluslararası istikrarı tehdit eder seviye ulaşmıştır (Politika Akademisi, 22.11.2019).

Türkiye, Fırat'ın batısındaki terör saldırılarını engellemek, Suriye'de sivil vatandaşların haklarını korumak ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü desteklemek amacıyla Türkiye sınırlarında oluşan ayrılıkçı hareketlere karşı 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı

Harekatı'nı başlatmıştır. Ankara'nın *"Türkiye'nin güneyinde devlet kurulmasına müsaade etmeyeceğiz"* diyerek başlattığı operasyonda 70 hedef vurulmuştur (Yenişafak Gazetesi, 25.08. 2016).

Türkiye'nin Suriye'deki ikinci kara operasyonu ise 20 Ocak 2018'deki Afrin Operasyonu'dur. TSK, Zeytin Dalı Harekâtı diye adlandırdığı bu operasyonun amacını, *"bölgede güvenlik ve istikrarı sağlayarak PKK//PYD ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hâle getirmek dost ve kardeş bölge halkını bunların baskı ve zulmünden kurtarmak"* olarak açıklamıştır. Türkiye, Suriye sınırlarından 700'den fazla saldırıya uğradığını açıklarken BM Güvenlik Konseyi kararları ve BM Şartı'nın 51'inci maddesine dayanan meşru müdafaa hakkına kullanarak operasyonun *"bölgedeki terör bağlantılı tehditler ortadan kaldırılana kadar*" süreceğini açıklamıştır (DW Akademisi, 15.03.2018).

Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonlarından sonra Türkiye'nin Suriye toprakları içinde terör gruplarına karşı düzenlediği üçüncü askeri harekât ise Barış Pınarı Harekâtı olmuştur. Operasyon 9 Ekim 2019'da başlatılmıştır. Bu operasyonun amacı diğerlerinde olduğu gibi bölgeyi terör örgütlerinden arındırma amaçlıdır (Seta, 10.11.2019). Oluşturulan tüm harekâtların ana stratejisi sınırlarımızda güvenliği sağlamak olmuştur.

3.6. SURİYE'DEKİ SAVAŞIN TÜRKİYE'YE ETKİSİ

Türkiye, yeni küresel vizyonu çerçevesinde, komşu devletlerle eski kültür ve medeniyet bağlarını tekrar yeşerterek, ülke adına iş birliği imkânlarının oluşmasını sağlamıştır. Bu vizyona göre, Türkiye jeopolitik konumunu kullanarak etkin bir siyaset ve ekonomik planlar yürütmeyi amaçlamaktadır (Öztürk, 2012: 46).

Türkiye, Suriye konusunda küresel devletlerden yeteri kadar destek alamamıştır. Aslında bu krizin Ortadoğu da en fazla etkilediği devlet Türkiye'dir. Çünkü Suriye krizi sebebi ile sınır güvenliği tehlikeye girmiştir. Türkiye; sınırlarında DAİŞ/IŞİD, El Nusra,

ve PKK'nin kollarından biri olan YPG ile karşı karşıya kalmıştır. Fırat Kalkanı Hareketi ile sınır güvenliğini korumak isteyen Türkiye sınırlarını terör örgütlerinden arındırmıştır. Daha sonra da sınırların kontrolünü muhalif Özgür Suriye Ordusu'na bırakmıştır (TUİK Akademi, 29.10.2018).

Suriye'deki çatışmanın yalnız Esad güçleri ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) arasında geçtiğini söylemek yanlış olur. Suriye'de bütün şiddetiyle devam eden iç savaşın birden çok taraf arasında yaşandığı gerçeği unutulmamalıdır. Bu vekâlet savaşının İçinde ABD'si, Rusya'sı, Fransa'sı, İngiltere'si, İran'ı, Suudi Arabistan'ı, Irak'ı, Katar'ı bulunmaktadır. Bu devletler askerleriyle görünmese de desteklemiş olduğu gruplar vekaleten savaşmaktadırlar (Milliyet, 26.07.2013). Suriye'deki istikrarsızlık devam ettikçe bu güçlerin hakimiyet alanı daha da genişleyecek ve Türkiye için çok büyük bir tehdit oluşturacağı öngörülmektedir.

Türkiye, Suriye'deki iç savaştan en çok etkilenen devlettir. Rusya ile yaşanan uçak krizi, Suriye'nin kuzey bölgesinde PYD'nin güçlenmesi, IŞİD'in roket saldırıları, Suriyeli mültecilerin kentle uyum sorunu, Suriyeli çocukların eğitimi, uluslararası krize dönüşen sığınmacıların geleceği gibi birçok sorun çözüm beklemektedir. Suriye istikrara kavuşmadan Türkiye'nin tam anlamıyla istikrar ortamı oluşturması zor görünmektedir (Karasu, 2018: 32).

Suriye krizi, PKK terör örgütüne güçlü bir dış destek sağlamıştır. Orta Doğu'da dört parçalı konfederal bağımsız bir Kürdistan devleti kurmayı amaçlayan terör örgütü, PYD üzerinden bölgedeki ayrılıkçı hareketleri tahrik etmiş, Suriye'nin kuzeyinde başlangıç olarak özerk bir yönetim kurmayı planlamıştır. Bu terör örgütü bünyesine Suriyeli Kürtlerden militan temin etmiştir. Terör örgütlerinin yapılanması özellikle Türkiye'nin iç siyasetinde önemli etkiler oluştururken, Suriye'de meydana gelen güç boşluğunda ortaya çıkan IŞİD gibi örgütlerin (petrol ve enerji kaynaklarına yakınlığı sebebiyle dünyanın en zengin terör örgütleri arasında sayılan silahlı grupların) Türkiye

için hem kısa vadede hem de uzun vadede daha fazla tehdit oluşturacağı öngörülmektedir (Arıkan, 2017).

Suriye'deki çatışmanın oluşturduğu ortam ve gerilen Türkiye-Suriye ilişkilerinin Türkiye'ye etkileri; güney sınırlarında istikrarsızlık, artan sığınmacı sayısı ve beraberinde getirdiği sorunlardan ibaret kalmamıştır. Yaşanan krizin katlanarak devam etmesi ve yaklaşık 9 yıl geçmesine rağmen herhangi bir uzlaşı sağlanamamış olması Türkiye için ekonomik olarak da ciddi sonuçlar doğurmuştur (Altundeğer ve Yılmaz, 2016: 296). Türkiye'nin Suriyeli mülteci göçüne tümüyle hazırlıksız yakalanması sadece devletlerarası siyasetini etkilememekte aynı zamanda toplum içinde yaşanan birtakım sorunları beraberinde getirmektedir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye göç ettikleri günden beri uyum süreçleri ile alakalı akademik çalışmalar da yapılmaktadır. 2011 yılından beri Türkiye'ye gerçekleşen Suriyeli göçü, uyum problemini de beraberinde getirmektedir. Bu sebeple göç yalnız bir nüfus hareketliliği değil, aynı zamanda yaşam tarzlarının, inanç ve uygulamaların yeni yerlere taşınması hareketedir. Bu bağlamda her kültür, kendi sınırların ötesine geçtiği andan itibaren yeni sorunlarla karşılaşır. Bu sürece bağlı olarak iki farklı toplumun çatışmadan, uyum içerisinde birlikte yaşaması her iki topluluk için de önem arz etmektedir (Duğan ve Gürbüz, 2018: 534).

Türkiye vatandaşları ile Suriyeli sığınmacılar arasında her şeyden evvel sosyal uyum sorunu yaşanmaktadır. Sığınmacılar ile yerel halk arasında farklı dil, kültür, yaşam tarzının olması ve bu farklılıklardan doğan sorunlar (kadın ve çocuk istismarı, dini nikahlı evliliklerin artması, etnik ve mezhepsel kutuplaşmalar) yerel halkın tepkisinin en önemli sebebi olmaktadır (Özdemir, 2017: 127).

Türkiye'deki Suriyeli mülteciler, belli başlı illerin kenar mahallelerinde bir arada yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu durum, uyum sürecini zorlaştırmaktadır ve ileride güvenlik sorunlarının oluşmasına sebep olabilecek bir zemin hazırlamaktadır. Sığınmacıların zor şartlar altında yaşamaları, suç ve şiddet ortamının oluşması açısından

uygun koşullar sunmaktadır. Düşük gelir seviyesine sahip, eğitim almamış ve dışlanmışlık hissi içinde kimlik bunalımı yaşayan mülteci gençlerin ileriki dönemde birçok suçun kaynağını oluşturabilecekleri beklenmektedir (Aljeezera Türk, 2015). Suriyeli vatandaşlar konusu, bir toplumsal uyum sorunu olarak görünmektedir. Bu bakımdan çalışma hayatı, sağlık olanakları, eğitim, barınma gibi alanlar düzenlenmeli ve bütüncül bir politika uygulanmalıdır.

Komşularıyla sorun yaşayan Türkiye'nin ülke içi istikrarı, demokratikleşmeyi ve ekonomik kalkınmayı başarabilmesi pek mümkün olmadığından Türkiye komşularıyla olan ilişkilerini, bu devletlerdeki rejim şekillerine bakmaksızın mümkün olduğunca iyileştirmiştir (Oğuzlu, 2012: 22). Nitekim Türkiye'nin komşularla iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı dış politikası günümüzde Suriye savaşıyla bir çıkmaza dönüşmüştür. Bu bağlamda Suriye sorununun Türkiye'ye olan etkisine değinmek, Türkiye'nin genel durumunu anlamamız açısından yararlı olacaktır.

3.6.1. Suriye'deki İç Savaşın Türkiye'ye Sosyal ve Siyasal Açıdan Etkisi

Suriye'de yaşanan kriz, hem Türkiye'nin komşularıyla arasında diplomatik sorunlar yaşanmasına yol açmış hem de müttefikleriyle ilişkilerinde sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Suriye'deki çatışmada ortak bir çözüm üretemeyen Rusya ve İran, Türkiye'nin Suriye politikasına dair her hamleyi kendi çıkarları adına tehdit olarak görmektedirler (Yalçın ve Duran, 2017: 11).

Suriye'nin kuzeybatısında, Türkiye'nin ise sınırında yer alan İdlib, Türkiye için büyük krizlerden birinin yaşandığı şehir haline gelmiştir. Suriye rejimine karşı mücadele veren örgütlerin toplandığı son büyük yer olarak bilinmektedir. Bu sebeple, iç çatışmanın üç önemli aktörü Suriye, Rusya ve Türkiye açısından İdlib'de meydana gelebilecek gelişmeler, büyük bir dikkatle takip edilmektedir. Bu bölge, ılımlı muhalif gruplar ile bazı cihatçı grupların kontrolü ele geçirdiği yer olarak bilinmektedir. İdlib'in geri alınması halinde, Esad ve onu destekleyen Rusya'nın, savaşa istedikleri gibi yön vereceklerini tasarladıkları bir alan olacaktır (BBC News, 28.02.2020).

İdlib, Esad rejime son vermek için toplanan radikal gruplar ve terör örgütlerinin çekildiği son kale olmaktadır. Esad İdlib üzerinde hâkimiyet kurabilirse Suriye iç çatışmasında her şeyi lehine çevirmiş olacaktır. Ayrıca İdlib olayı ile ciddi bir göç dalgasının meydana gelme olasılığı bulunmakta ve bu durum Türkiye'yi ve Avrupa'yı endişelendirmektedir (İntell Strategy News, 29.02.2020).

İdlib'te hangi aktör neyi hedeflediği şöyle açıklanabilir: Rusya ve Esad hükümeti Astana'daki mutabakatın terör gruplarını kapsamadığına ilişkin maddeyi öne sürerek İdlib'e askeri harekât düzenleyerek, İdlib'i teröristlerden arındırıp kontrol altına almak istemektedir. İran da bölgede Şii hâkimiyetini sürdürmek istemekte ve Batı'dan gelecek tehditlere karşı Suriye'ye destek vermektedir (Aktan, 29.02.2020).

ABD'nin bölgedeki nihai hedefi ise Kürtler üzerinden kontrol sağlamak ve böylece Rusya'nın bölgedeki etkisini kırmaktır. Ayrıca Esad hükümetinin kimyasal silaha sahip olduğu bilindiği için, ABD ilerde kendisine karşı oluşabilecek tehditleri önlemek istemektedir (21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 13.04.2018).

Türkiye'nin İdlib'teki amacı ise; Suriye topraklarında ılımlı muhalifler üzerinden kontrol sağlamak ve terör gruplarının güçlenmesine engel olmaya çalışarak kendi çıkarlarına uygun olduğu için Sünni bir iktidar ile komşu olmaktır (Turhallı, 10.02.2020). Türkiye bir yandan da İdlib'teki cihatçı grupların Türkiye'nin sınırlarına yığılmasını ve ülkeyi tehdit etmesini engellemeye çalışmaktadır.

27 Şubat 2020 tarihinde İdlib'te Rusya destekli rejim güçleri tarafından 33 askerimiz şehit edilmiştir. Günümüzde yaşanan bu kriz uluslararası arenada geniş yankı uyandırmıştır. Türkiye NATO'ya acil toplantı çağrısı yapmıştır. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, *"Operasyonlarımıza Mehmetçiğe ve bölgedeki mazlumlara uzanan kanlı eller kırılana kadar devam edilecektir"* ifadelerini kullanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 28.02.2020). İdlib'de yaşanan gelişmeler, Türkiye-Suriye hattında günümüzde yaşanan en büyük kriz olarak değerlendirilmektedir.

Saldırıya ilişkin ilk açıklama NATO genel sekreteri Jens Stoltenberg'den gelmiştir. Stoltenberg: Rejim güçleri ve destekçisi Rusya'yı kınamış ve saldırılara son verin çağrısı yapmıştır (CNN Türk, 28.02.2020).

ABD'nin NATO Büyükelçisi Kay Bailey Hutchison'da saldırıya ilişkin: *"Umarım Cumhurbaşkanı Erdoğan kimin güvenilir ortak olup, kimin olmadığını görmüştür ve herkesin gördüğünü yürekten umuyorum… Umarım cumhurbaşkanı geçmişte olduğu kadar gelecekteki müttefiki olduğumuzu ve (Rus hava savunma sistemi) S-400'lerden vazgeçmesi gerektiğini anlamıştır"* şeklinde açıklama yapmıştır (Voice of America, 28.02.2020).

ABD'nin Güney Carolina eyaleti senatörü Cumhuriyetçi Lindsey Graham, ABD Başkanı Donald Trump ile uluslararası basına, "*Dünya hiçbir şey yapmadan İdlib'in Esad, İran ve Rusya tarafından yok edilmesini izliyor… İdlib uçuşa yasak bölge ilan edilmeli"* çağrısında bulunmuştur. Ayrıca *Graham; "ABD öncülüğündeki uluslararası toplumun; Rusya, İran ve Esad'a karşı durabileceğine, onların çekilerek Suriye'deki savaşın siyasi bir çözüme kavuşacağına yönelik güvenim tamdır"* (NTV, 28.02.2020). Graham, ABD'nin bu savaşı sonlandıracağına ilişkin gücü olduğunu vurgulamaktadır.

Fransa Cumhurbaşkanı Macron, *"Suriye ve özellikle İdlib'de son günlerde yaşananları kınıyorum. Esed rejimi ve destekçilerinin düzenlediği saldırılar, terörle mücadeleye yönelik değil bu aynı zamanda insani bir skandal"* diyerek bu durumun insan haklarına yapılmış bir saldırı olduğunu vurgulamıştır. Avrupa Parlamentosu Türkiye Raportörü Nacho Sanchez Amor, *"Hayatını kaybeden Türk askerleri için çok üzgünüm. Türkiye, İdlib ve mültecilere ilişkin gelişmeleri endişeyle takip ediyorum… AB çok daha güvenilebilir bir müttefik… Türkiye tek taraflı hareket etmemeli"* ifadelerini kullanmıştır (Seçkin ve Özcan, 28.02.2020).

Hatay Valisi Rahmi Doğan, bu saldırı sonucu 33 askerimizin şehit olduğunu ve birçok yaralı askerimizin olduğu bilgisini vermiştir (Milliyet Gazetesi, 28.02.2020). Gelinen noktada Suriye savaşının etkileri Türkiye'ye sıçramış durumda. Şu an gündeme oturan sıcak İdlib saldırısı psikolojik ve sosyal olarak yıpratma etkisi barındırabilir. Bu sürecin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir

Rusya-Suriye tarafından yapılan saldırı sonucunda Rusya Savunma Bakanlığı; *"Türkiye bize vurulan bölgede askerinin olmadığını iletti. Türk askerleri olmaması gereken bölgede Suriye jetleri tarafından vuruldu"* şeklinde açıklama yapmıştır (NTV Haber, 28.02.2020). Rusya, gelinen noktada saldırgan ve çözüm üretemeyen bir hal almıştır. Uluslararası devletlerin bir araya gelip çözüm üretmeye çalışması önem arz etmektedir.

Büyük haber ajansı Interfax, Rusya Savunma Bakanlığı'ndan bu saldırıya ilişkin bir açıklama yayınlamıştır: *"27 Şubat'ta Suriyeli militanlar İdlib'de hükümet güçlerine yönelik geniş çaplı bir saldırı denedi. Açılan topçu ateşinde Türk askerleri de vurulan Suriyeli militanlarla beraberdi. Türkiye, Rus ordusunu Türk askerlerinin bölgedeki varlığına ilişkin bilgilendirmedi. Türkiye'den sağlanan bilgiye göre, Türk askerlerinin orada olmaması gerekiyordu. Rus uçakları, Türk askerlerinin bulunduğu bölgelere yönelik saldırı gerçekleştirmedi. Rusya, Türk askeri kayıplarının öğrenilmesinin ardından Suriye ordusunun tam ateşkes uygulaması için her şeyi yaptı"* (Haber Türk, 28.02.2020). Türkiye, Suriye olayına karşı her zaman barışı ve diplomasiyi savunmuştur.

3.6.2 Ekonomik Sorunlar

Türkiye tarihinin en önemli problemlerinden biri sığınmacı sorunu olduğu söylenebilir. Suriye'den kaçan sivil halkın en çok sığındığı devlet Türkiye olmuştur. Türkiye dışındaki diğer devletlere sığınanların sayıları günden güne azalırken Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı her geçen gün artmaktadır (Öztürk ve Çoltu, 2018: 190).

Türkiye, Suriye'deki çatışmadan kaçan sivillere kapılarını açmış ve gün geçtikçe artan bir sığınmacı kitlesine maruz kalmıştır. Suriye'den gelen sığınmacılar, Türkiye'de politik ve sosyal yaşamla ilgili çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açmalarının yanında ekonomik açıdan da büyük bir yük oluşturmuşlardır. Sığınmacılara yönelik açık kapı politikasını devam ettiren Türkiye ekonomik yükü büyük oranda tek başına sırtlanmak durumunda kalmıştır (Demir, 2016: 144).

Suriye'de çatışmanın başladığı günden bu yana Türkiye ekonomisi çatışmadan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. İlk olarak Türkiye'nin Arap dünyasına açılan bir ticaret kapısı olması nedeniyle Suriye, Türkiye'nin Ortadoğu ticaretine büyük ölçüde zarar

vermiştir. Ulaşımı sağlayan Türk tır şoförlerinin, Suriye'de rejim güçleri tarafından öldürülmesi Türkiye'nin güzergâh değiştirmesine sebep olmuştur. Türkiye güzergâh değiştirdiği için ulaşım maliyetleri daha fazla artmıştır (Öztürk, 2012: 49). Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ihracatını olumsuz etkilemiştir.

Böylelikle Suriye'deki çatışma, Türk ticaret hacminde daralmaya sebebiyet vermiştir. Suriye toprakları üzerinden Ortadoğu ve körfez devletleri arasında yapılan ticaret, nakliye sorunları sebebiyle duraksamıştır. Tüm bu olumsuz gelişmeler Türkiye'nin ekonomisine olumsuz yansımıştır (Öztürk ve Çoltu, 2018: 192).

Suriyeli sığınmacılar aynı işi daha düşük ücretlerle yapmaya talip olduğundan işverenler onları tercih etmektedirler. Bu sebeple sığınmacılar ucuz iş gücü olarak görülmekte ve yerli çalışanlara tercih edilmektedir (Sönmez, 2014: 13). Suriyeli mülteciler için yapılan harcamalar ve diğer giderler zaman zaman yerel halk nezdinde tartışmalara yol açmaktadır.

Mülteciler Derneği'nin verilerine göre 14 Şubat 2020 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyeli sayısı 3 milyon 585 bin 209 kişi olmuştur. (Mülteciler Derneği, 28.02.2020). Suriyeli vatandaşlar için harcanan paralarla ilgili Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Fatma Betül Sayan Kaya'nın yaptığı son açıklamaya göre "Suriyeliler için şu ana kadar 40 milyar doların üzerinde para harcandığına değinerek, sosyal yardımlar için ise 55 milyar liranın" ayrıldığı belirtilmiştir (Yeniçağ Gazetesi, 17.01.2020).

3.6.3 Kayıt ve Sağlık Sorunları

Suriye'deki sığınmacıların Türkiye'ye girişlerinde kayıt işlemleri yapılmaktadır. Kayıt işlemleri yapılmayan Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanması söz konusu değildir. Pasaportu olmadan kaçak giriş yapan sığınmacıların sayısı çok fazla olup bu kişiler kamplara yerleştirilmektedirler. Öte yandan kaydı olmayanların sağlık imkânından faydalanmaları için yeni tedbirler alınmış ve bu kapsamda 23 adet mobil kayıt merkezi açılmıştır. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların,

kayıt durumlarına ve yaşadıkları şehirlere bakılmaksızın diledikleri hastanede tedavi olabilme imkânı verilmiştir (Yüksel-Bulut-Mor, 2014).

3.6.4 Güvenlik Sorunları

Suriyeli sığınmacılar arasında güvenlik sorunlarının oluşmasına yol açan en riskli grup kaydı olmayanlardır. Bu durum suça meyilli sığınmacıların ülke içinde kontrolsüz bir şekilde hareket etmesine yol açmaktadır (Ağır ve Sezik, 2015: 114).

Diğer bir sorun sınır güvenliği için büyük risk oluşturan terör örgütleridir. Suriye'de meydana gelen çatışmadan dolayı sınır güvenliği daha hassas bir hale gelmiştir. PYD'nin ve IŞİD'in Türkiye sınırlarına alanlarda konuşlanması, Rusya'nın Suriye rejimine destek vermesi, yine koalisyon güçlerinin IŞİD'e karşı düzenlediği hava saldırıları, Türkiye'nin IŞİD'e karşı mücadelesi gibi olaylar Türkiye sınırlarının güvenliği ile çalışmaları hızlandırmıştır (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 15).

Kalıcı bir hukuki statüleri olmayan sığınmacıların, suça karışma potansiyelleri söz konusudur. Özellikle etnik, mezhepsel veya ideolojik çatışmaların daha yoğun yaşandığı illerde küçük çaplı olayların ülke geneline yayılma riski mevcuttur. 2014'te yaşanan Kobani olayları, Suriye kaynaklı bir olayın Türkiye'de iç krize dönüşme potansiyeli olduğunu göstermiştir (Sönmez, 2014: 15). Sığınmacılar ve yerel halk arasında oluşabilecek en küçük bir olayın ciddi bir asayiş sorununa yol açması muhtemeldir.

SONUÇ

2011 yılından itibaren Ortadoğu'da otoriter rejimlere karşı başlayan protesto hareketleri, Ortadoğu toplumunu yeni dünya düzeninde siyasi ve sosyolojik bir sürece itmiştir. Demokrasi, özgürlük, adalet, liyakat ve ekonomik haklar, Arap toplumları tarafından gündeme getirilen en önemli unsurlardır. Arap halkının yaşadığı bu siyasi çekişme, batı literatüründe Arap baharı olarak adlandırılmıştır.

Bu süreçte Libya, Mısır, Tunus gibi ülkelerde hükümetler devrilmiştir. Ancak bunların hiçbiri 2011 yılında Suriye'de başlayan ayaklanmalarla kıyaslanacak kadar karmaşık bir hal almamıştır. 2011 yılında Esad rejimine karşı yürütülen gösteriler günümüze kadar devam eden bir iç savaş halini almıştır. Suriye'de hesabı olan her ülke iç savaşta taraflardan birini veya birkaçını destekleyerek vekâlet savaşlarını başlatmış ve böylece Suriye'deki iç savaş küresel bir boyut kazanmıştır.

Böylece Suriye rejimine karşı başlatılan protesto eylemleri yerini bölgesel ve küresel devletlerin jeopolitik çıkarlarına bırakmıştır. Yüzyıllarca Osmanlı himayesinde kalmış Suriye, güvenlik ve refahın sembolü olarak anılmış ancak günümüzde kanlı savaşın yaşandığı, bir coğrafyaya dönüşmüştür.

Suriye'deki iç savaşın başlarında birkaç ay ömür biçilen Esad rejimi ve yürüttüğü kanlı süreç, çeşitli ülkelerden gelen radikal ve cihatçı grupların rol aldığı vekâlet savaşlarının da etkisiyle, dokuzuncu yılına girmiş ve ayakta kalmayı başarmıştır.

Suriye'deki iç savaşın seyrini iç ve dış ölçekli iki ana eksen üzerinden ele almak mümkündür. İç dengelere bakıldığında Suriye'de özgürlük ve demokrasi bağlamında gerçekleşen ayaklanmalar bir noktadan sonra kontrol edilemez hale gelmiştir.

Savaşın seyrini değiştiren dış etkenler ise Suriye-İsrail arasındaki ilişkilerin izleyeceği seyir ve ABD'nin bölgeyi dizayn etmek için tasarladığı Büyük Ortadoğu

Projesi kapsamında gerçekleştireceği politikalardır. Ayrıca, ABD'nin Suriye'de etkisi uzun sürecek bir savaşa dâhil olması da bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir. Çünkü 2012'de açıkladığı "yeni strateji belgesinde" ABD, Ortadoğu'da başlayan ayaklanmaları "Arap uyanışı" olarak adlandırarak kendi çıkarlarını Ortadoğu'da sürdürmeye koyulmuştur. Dolayısıyla, ABD'nin Suriye savaşına kayıtsız kalacağını düşünmek büyük bir yanılgı olacaktır.

Suriye sorununu gündemine alan BM'nin çözüm önerilerini Rusya ve Çin her seferinde "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde" veto etmekte böylece Suriye üzerine tasarlanan çözüm önerileri sekteye uğramaktadır. Bu ortamdan beslenen terör örgütleri ise, başta ABD olmak üzere küresel ve bölgesel ülkelerin Suriye'de uyguladığı stratejilerden dolayı büyük yıkımlara ve katliamlara yol açmaktadırlar.

Suriye'nin Lübnan'daki varlığı ve Hizbullah ile Hamas'a destek vermesi ABD ile ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuş ve ABD, Suriye iç savaşında hükümetin, meşruiyetini kaybettiğini ve baskı ve şiddete dayalı politikalardan dolayı ülkesini yönetemeyecek duruma geldiğini ileri sürmektedir. Ancak Esad rejimi ABD'nin bu yöndeki açıklamalarını dikkate almamaktadır. Sonuç olarak ABD, şu an için iç savaşa dönüşen Suriye krizine doğrudan müdahil olmayıp müttefikleri üzerinden çatışmayı yönetmektedir. ABD, Suriye iç savaşında yapıcı bir rol üstlenmemekle beraber doğrudan herhangi bir müdahalede de bulunmamıştır.

Neticede ABD-Suriye ilişkilerinde, ABD'nin Suriye'deki iç savaşa müdahil olmaması, Rusya'nın Suriye'de hiçbir şekilde geri adım atmamasıyla ilişkilendirilebilir. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ABD ve Rusya, bölgede herhangi bir sıcak savaş riskinden uzak durmaktadırlar. Çünkü bölgede sebep olacakları bir sıcak savaşın, bütün taraflara zarar vereceğini düşünmektedirler.

Bir diğer faktör ise İran'dır. ABD'nin ana hedefi İran'ı çevrelemektir. ABD, Suriye'de PYD'ye verdiği destek ile birlikte bölgede Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır gibi devletlerle müttefiklik ilişkisi kurarak İran'a karşı ortak bir cephe kurmuştur. Bu

gayretin görünmeyen yüzünde İsrail'in güvenliği bulunduğu bilinmektedir. Suriye-Amerikan ilişkilerinin temelinde İsrail'in güvenliğinin yattığını hatırlatmakta fayda vardır.

Suriye'deki çatışma Türkiye'nin sınırında olduğu için istikrarsızlık kaynağı oluşturmaktadır. Bu noktada Esad rejiminin dış güçler tarafından bir müdahale ile indirilmesinden ziyade, adil seçimlerle seçilmiş bir hükümetin başa gelmesi umut edilmektedir. Küresel güçler farklı planlarla bu çatışma ortamını beslemekte ve bu politikalardan zarar gören ülkelerin başında da Türkiye gelmektedir.

BM, aslında misyonu gereği istikrarın tehdit edilmesi durumlarına karşı uygulanacak yaptırım tarzını belirleyen ve kararlar alıp uygulayan bir yapıya sahiptir. Öte yandan Suriye iç savaşında BM, insan hakları ihlallerine karşı sık sık toplanmakta fakat Rusya ve Çin'in vetosundan dolayı Suriye rejimine yönelik yaptırım kararı alamamaktadır. BM, bölgesel ve küresel bir tehdite dönüşen Suriye'deki iç savaşa çözüm bulma konusunda yetersiz kalmaktadır. Rusya ve ABD'nin Suriye konusunda uzlaşamaması halinde, BM'nin Suriye adına bir çözüm önerisini yürürlüğe koyması imkânsız görünmektedir.

ABD'nin Suriye'ye karşı askerî müdahalede bulunmasının sonuçta Türkiye'ye olumsuz yansıyacağı açıktır. Olası bir müdahale ile Suriye'nin de Irak gibi bölünme tehlikesiyle karşılaşabileceği öngörülmektedir. Bu durum İsrail'in amaçladığı bir rüya olmasına rağmen Türkiye için kötü sonuçlar doğurabilecektir. Suriye'ye bir müdahale sonrası devlet mekanizması tümüyle yok edilebilir ve Irak'taki gibi toplumsal bir kargaşa oluşabilecektir. Ayrıca ülke içindeki terör örgütlerinin tamamının kontrol dışına çıkma ihtimali ciddi tehditler oluşmasına sebebiyet verecektir. Bu sebeple ABD müdahalesine karşı Türkiye'nin, bu durumdan en az zararla çıkabileceği bir siyasî yaklaşımı benimsemesi önem arz etmektedir.

Türkiye, Suriye'nin meşru ve demokratik yönetime geçeceğine inanmaktadır. Bu sebeple Türkiye, ABD'nin Suriye'ye karşı askerî müdahalede bulunmasının önüne geçerek bu devletin diplomasi ve uzlaşma yoluyla ikna olabileceğini kanıtlamalıdır.

Demokratik yaşam şeklinin silah zoruyla elde edilmeye çalışılması, karşıt örgütleri güçlendireceği gibi, intikam hislerini de kuvvetlendirecektir. Suriye'nin de bu ihtimali engellemesi için uygulaması gereken açılımlar bulunmaktadır. Siyasî reformlar üzerine çalışılması ve demokratik kurumların tesis edilmesi öngörülen açılımlar olmaktadır.

Türkiye'yi farklı bir eşiğe getiren İdlib'te, teröristler, marjinal gruplar, ılımlı muhalefet, İran'ın desteklediği milisler ve rejim ordusu bulunmaktadır. Eğer bu düğüm çözülmezse Türkiye, Suriye'deki gelişmeleri sil baştan ele almak zorunda kalabilir. Zira Türkiye'nin bölgedeki rolü bir emniyet sibobu gibi görülmektedir.

Rusya'nın devlet aklıyla hareket edip Türkiye'nin de kabul edeceği bir sonuca gitmek zorunda kalabileceği düşünülmektedir. Aksi halde bu durum hem BM için hem de Türkiye için riskli bir sonuç doğurabilecektir. Ortaya çıkacak bir savaş, başta Rusya, Türkiye ve Avrupa Birliği olmak üzere dünyanın geri kalan ülkeleri için insani, siyasi ve ekonomik problemlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu sebeple hâlihazırda devam eden İdlib'teki kriz konusunda bir sonraki adım sağduyulu yaklaşım olmalıdır.

İçinde bulunulan jeopolitik değişim süreci, Batı ve Avrasya güç merkezlerinin arasında yer alan Türkiye'yi etkilemektedir. Türkiye'nin, yeni tehditlerle karşılaşmaması için tedbirler geliştirmesi gerektirmektedir. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda, Türkiye'nin bu süreci doğru takip etmesi, bu süreçten nasıl etkileneceğini öngörmesi, değişimi fırsata çevirmesini ve yeni jeopolitik konumu, çıkarlarına göre belirlemeye hazır olması gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (13.04.2018), "ABD (Batı) Suriye'yi Vurmakla Neyi Hedefliyor?" Erişim Tarihi: 01.03.2020. https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/abd-bati-suriyeyi-vurmakla-neyi-hedefliyor

Acar, A. ve Aydın, H. (2017), "Arap Baharı Üzerine Oryantalist Ve Marksist Değerlendirmeler", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, ss: 511-524.

Acar, Ü. (2018), "Oded Yinon'un "İsrail İçin Bir Strateji Raporu"Nun Değerlendirilmesi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 59, ss. 297-303.

Acar, Ü. (2019), "Küresel Güç Mücadelesi ve Ulus-Devletin Geleceği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi", Cilt: 11, sayı: 27, ss. 22-34.

Agh, A. (2016), "The Deconsolidation of Democracy in East‐Central Europe: The New World Order and the EU's Geopolitical Crisis, Politics in Central Europe", The Journal of the Central European Political Science, Vol: 12, No: 3, ss.7-36.

Ağır, O. ve Aksu, Z. (2017), "Birleşmiş Milletler'in Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi", ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, Cilt: 4, Sayı: 9, ss. 43-55.

Ağır, O. ve Sezik, M. (2015), "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları", Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 9, ss. 95-124.

Akbaş, Z. (2011), "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", İnternational of Journal of History, Özel Sayı, ss.1-18.

Akengin, H. ve Yaşar, A. (2018), "Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:32, ss. 25-57.

Akgül, A., Kaptı, A. ve Demir, Ö.O. (2015). "Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz", The Global A Journal of Policy and Strategy, Volume: 1, Issue: 2, pp. 1-22.

Akşam Gazetesi (11.11.2017), "Orta Doğu'nun alacağı şekil New York Times'da 4 yıl önce çizilmiş," Erişim Tarihi: 01.02.2020. https://www.aksam.com.tr/dunya/orta-dogunun-alacagi-sekil-new-york-timesda-4-yil-once-cizilmis/haber-677805

Aktan, S. (29.02.2020). "Suriye Krizinin Kilidi İdlib Neden Önemli? Türkiye'nin Eli Ne Kadar Güçlü?" Erişim Tarihi: 29.02.2020. https://tr.euronews.com/2020/02/28/idlib-neden-onemli

Aktaş, M. (2014), Çatışma Çözümleri ve Barış, (Editörler: Bora Tanıl-Koçak Kıvanç), İletişim yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

Al Jazeera Türk (2011), "Esad Ailesi: Demir Yumruklu Hanedan", Erişim Tarihi: 21.12.2019. http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/esad-ailesi-demir-yumruklu-hanedan

Al Jazeera Türk (2011), "Türkiye-Suriye ilişkileri: İnişler ve çıkışlar", Erişim Tarihi: 01.02.2020 http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar

Al Jazeera Türk (2015), "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", Erişim Tarihi: 18.07.2020 http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyeli-siginmacilarin-turkiyeye-etkileri

Alakel, M. ve Yıldırım, A.S. (2014), "11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8, ss.136-165.

Altınkaş, E. (2016), "Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ss. 1-10.

Altınoğlu, G. (2011), Ortadoğu, Belge Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

Altun, A. (2016), "Suriye'deki İç Çatışmaların Çatışma Yönetimi Perspektifinden Analizi", Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu.

Altundeğer, N. ve Yılmaz M.E. (2016), "İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 21, Sayfa: 1, ss: 289-301.

Altunışık, M.B. (2009), "Ortadoğu ve ABD: Yeni bir Döneme Girilirken, Ortadoğu Etütleri", Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 69-81.

Altunışık, M.B. (2013), "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 53, ss.70-78.

Anadolu Ajansı, (13.01.2019). "Arap Baharı Yıllar İçinde Kışa Döndü", Erişim Tarihi: 01.02.2020. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-bahari-yillar-icinde-kisa-dondu-/1363365

Anadolu Ajansı, (14.03.2019). "Suriye İç Savaşı 9. Yılına Girdi", Erişim Tarihi: 21.01.2020 https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715

Anadolu Ajansı, (14.10.2019), "ABD'nin Suriye Politikasında İsrail ve Yahudi Lobisinin Etkisi", Erişim Tarihi: 24.02.2020. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-nin-suriye-politikasinda-israil-ve-yahudi-lobisinin-etkisi/1613249

Aras, B. (2014), "Arap Baharı'nın Jeopolitiği", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 64, ss: 40-42.

Arı, T. (2007), "Irak, İran, ABD ve Petro", (Özetleyen: V. Nezih Aytaç), http://www.altinicizdiklerim.com/resimler/Irak,%20Iran,%20ABD%20ve%20petrol.pdf, Erişim tarihi, 29.03.2019.

Arıkan, A. (2017), "Suriye İç Savaşı ve Türkiye'ye Etkileri", Stratejik Ortak Medya ve İnternet Hizmetleri A.Ş. (16.01.2017),

Atiker, M. (2007), "Orta Doğu, Petrol ve ABD", KTO Etüd-Araştırma Servisi, Ankara.

Atlıoğlu, Y. (03.04.2006), "Sürgündeki Suriye Muhalefeti ve Brüksel Toplantısı" Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Erişim Tarihi: 31.01.2020. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/375/surgundeki_suriye_muhalefeti_ve_bruksel_toplantisi

Atlıoğlu, Y. (2018), "Suriye İç Savaşı Ve Müzmin Toplumsal Çatışma", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 73, No: 1, ss. 129-156.

Aytaç, Ö. (2004), "Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 28, No:2, ss. 115-138.

Baczko, A., Dorronsoro G. ve Quesnay, A. (2018), Suriye-Bir İç Savaşın Anatomisi, (Çev. Ayşe Meral), İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

Basın İlan Kurumu, (03.02.2017), "2011-2017 Suriye'de 6 yılda neler oldu?", Erişim Tarihi: 29.01.2020. https://www.bik.gov.tr/2011-2017-suriyede-6-yilda-neler-oldu/

Bayraktar, C. (07.11.2019), "BM nezdinde Suriye'de tüm dünya kaybetti", Erişim Tarihi:26.02.2020. https://aawsat.com/turkish/home/article/1980171/cemile-bayraktar/bm-nezdinde-suriyede-t%C3%BCm-d%C3%BCnya-kaybetti

BBC News (05.12.2017), "Arap Baharı'nda Devrilen Liderlere Ne Oldu?", Erişim Tarihi: 01.02.2020. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967

BBC News (2018), Syrian President Bashar al-Assad: Facing down rebellion, Erişim Tarihi: 21.12.2019. https://www.bbc.com/news/10338256

BBC News, (15.03.2018). "Grafiklerle: Suriye'de 8. Yılına Giren Savaş," Erişim Tarihi: 22.01.2020. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137

BBC News, (28.02.2020). "İdlib nerede ve neden önemli?" Erişim Tarihi: 28.02.2020. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51361192

Benek, S. (2016), "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 15, sayı: 11, ss: 171-192.

Bozan, F. (2016), "Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi", Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), Cilt: 2, Sayı: 1 ss: 1-17.

Bozan, M. (2018), "Küresel Gücün Tahkiminde Düşmanca Bir Tavır; İslâmofobi", Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 18, ss. 221-238.

Bozbaş, G. (2017), "İslam ve Demokrasi Tartışmaları Üzerinden Bir Algı Yönetimi", Tesam Akademi Dergisi, ss: 133-153.

Bozkurt, K. (2018), "Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Yansımaları", Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, ss. 57-70.

Bulut, F. (2003), Arapların Gözüyle Irak İşgali (Binbir Gece Savaşları), Berfin Yayınları. 1.Baskı. İstanbul.

Canyurt, D. (2018), "Kazananı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 4, ss. 1103-1120.

Chossudovsky, M. (2014), "The Globalization of War", Global Research, Theme: US NATO War Agenda, ss. 1-4.

Ciuriak, D. (2018), "America Unbound: The New New World Order in Trade?", https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3190705, Erişim tarihi: 30.03.2019.

CNN Türk, (28.02.2020). TV Programı, Erişim tarihi: 02.03.2020. https://www.cnnturk.com/tv-cnn-turk/programlar/gune-merhaba/28-subat-2020-cuma

Cumhuriyet Gazetesi, (01.11.2011), "Arap Birliği dışişleri bakanları Suriye için toplanıyor", Erişim tarihi: 27.02.2020. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/arap-birligi-disisleri-bakanlari-suriye-icin-toplaniyor-295040

Çağ, G. ve Eker, S. (2013), "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 2, ss. 57-72.

Çalışkan, B. (2016), "Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası", Pelikan Basım (İNSAMER), İstanbul.

Çalışkan, Z. (05.03.2018), "Çin'in Suriye Politikası ve Hesapları", İNSAMER.

Çelik S. ve Gürtuna A. (2005), Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri, Global Strateji Enstitüsü, Yayın No: 2, Şubat 2005 Ankara.

Çelikkol, O. (2015), İçimizdeki Komşu Suriye, Bilgesam Yayınları. 1.Baskı, İstanbul.

Çiftçi, K. (2009), "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza'ya Dayalı Hegemonya'dan İmparatorluk Düzenine", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 10, ss. 203-219.

Dağ, A.E. (2013), Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü, IHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2. Baskı, İstanbul.

Dağ, A.E. (2015), "Suriye: Küresel Ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş", İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, Erişim Tarihi: 08.01.2020. https://insamer.com/wp-content/uploads/2015/07/Suriye-Kuresel-ve-bolgesel-kaostan-beslenen-ic-savas.pdf

Dam, N.V. (2000), Suriye'de İktidar Mücadelesi, (Çev. Semih Ediz-Aslı Falay Çalkıvik), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Daojiong, Z. ve Meidan, M. (2015), "China and the Middle East in a New Energy Landscape", The Royal Institüte Of İnternational Affairs, ss: 1-15.

Demir, A.F. (2016), "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 139-151.

Demir, C. (2018), "Suriye'de Kara Kışa Dönen Arap Baharı: Küresel Ve Bölgesel Güçlerin Yönetimindeki Vekâlet Savaşı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.

Demir, E. (2019), "Suriye İç Savaşının Kilometre Taşları: Hâlid Halîfe'nin Lâ Sekâkîne Fî Matâbihi Hâzihi'l-Medîne Romanı" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 47, ss. 295-320.

Demir, Ş. (2011), "Dünden bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", Cilt: 6, Sayı: 3, ss: 691-713. Erişim tarihi 09-12-2019, https://www.researchgate.net/publication/314880527_The_Middle_East_and_Syria_Policy_of_Turkey_From_Past_to_Present

Deniz, T. (2012), "Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 26, ss.147-171.

Deniz, T. (2013), "Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 27, ss: 314-332.

Dinçer, O.B. ve Coşkun, G. (2011), Mayınlı Arazide Yürümenin Yolu: Suriye'de Değişimi Zorlamak, USAK Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

Doğan K.C. ve Yılmaz N. (2013), "Küresel Sermayeye Dayalı Yeni Ekonomik Düzende Ulus-Devlet'in Egemenlik Krizi", Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, ss.12-19.

Doğan, G. ve Durgun, B. (2012), "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 15 ss:61-90.

Duğan, Ö. ve Gürbüz S. (2018), "Suriyeli Sığınmacıların Sosyal Entegrasyonuna Yönelik Bir Araştırma", Turkish Studies Social Sciences, Vol: 13/26, ss.529-546.

Duran, B. ve Yılmaz, N. (2011), Ortadoğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri, Seta Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

Duran, H. (2011), "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", Ortadoğu Yıllığı, Erişim Tarihi: 02.02.2020 https://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_501_518.pdf

Dursunoğlu, A. (06.11.2011), "Arap Birliği girişimi ve Suriye bunalımının çözüm şansı", Erişim Tarihi: 26.02.2020. http://www.ydh.com.tr/YD319_arap-birligi-girisimi-ve-suriye-bunaliminin-cozum-sansi.html

Dursunoğlu, A. (2018), "Amerika'nın yeni Suriye stratejisi ve Türkiye'nin safı", Erişim Tarihi:24.02.2020. http://www.ydh.com.tr/YD543_amerikanin-yeni-suriye-stratejisi-ve-turkiye-nin-safi.html

DW Akademisi (15.03.2018), "Türkiye'nin 7 yıllık Suriye politikası", Erişim Tarihi: 29.02.2020. https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-7-y%C4%B1ll%C4%B1k-suriye-politikas%C4%B1/a-42980399

DW Akademisi, (13.09.2016), "Suriye'deki iç savaşın kronolojisi", Erişim Tarihi: 29.01.2020. https://www.dw.com/tr/suriyedeki-i%C3%A7-sava%C5%9F%C4%B1n-kronolojisi/a-19546767

Eflatun (2005), Devlet, (Çev. Yağmur Reyhani), Akvaryum Yayınevi, İstanbul.

Eker, S. (2015), "Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.31-66.

Ekşi, M. (2017), "Regional Hegemony Quests in the Middle East from the Balance of Power System to the Balance of Proxy Wars: Turkey as Balancing Power for the Iran - Saudi Rivalry", Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 21, ss.133-156.

El-Benna, H. (2016), Risaleler, Nida Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.

Elma, F. (2008), "Küreselleşme, Kriz ve Demokrasi", Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, ss. 41-52.

Erdönmez, H. (2010), "Avrupa Devletlerinin Ortadoğu Politikası ile ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi". Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Erhan, Ç. (2001), "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, ss.77-93.

Erol, M.S. ve ÇELİK, K.E. (2018), "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 14–45.

Eslen, N. (12.06.2019). "Dünyayı Bekleyen 3 Ciddi Değişim", Erişim Tarihi: 03.03.2020. https://odatv.com/dunyayi-bekleyen-3-ciddi-degisim-12061952.html

Euronews, (28.11.2019), https://tr.euronews.com/2019/11/28/esad-suriye-nin-kuzeyinde-turkiye-ve-bat-l-ulkelerin-terore-destegi-devam-ediyor, Erişim Tarihi: 22.01.2019.

Fukuyama, F. (2016), "US Against The World? Trump's America And The New Global Order", Financial Times Newspaper, 10.12.2016.

Fuller, G.E. (2017), Türkiye ve Arap Baharı-Orta Doğu'da Liderlik, (Çev. Mustafa Acar), Eksi yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Gerger, H. (2006), ABD Ortadoğu Türkiye, Ceylan Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

Gökcan, Ö. (2018), "Suriye'nin Kürt Meselesinin Tarihsel Seyri (1946-2011)", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 159-189.

Gürpınar, B. (2018), "Toplumsal Hareketler Ve Ortak Düşman Algısı: Suriye İhvanı Ve Hamas", Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3, ss: 331-341.

Günal, A. (2004), ''Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'', Ege Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ss.156-164.

Haberturk, (10.01.2012.), Erişim Tarihi: 18.01.2020. https://www.haberturk.com/dunya/haber/704645-esad-halka-seslendi

Haberturk, (28.06.2012.), Erişim Tarihi: 21.01.2020. https://www.haberturk.com/gundem/haber/754647-angajman-kurallari-degisti-askeri-hareketlilik-artti

Hashemi S.A. ve Sahrapeyma M. (2018), "Proxy War And US's Smart Power Strategy", The Quarterly Journal Of Political Studies Of İslamic World, Vol: 1, No: 24, ss. 83-103.

Haşıl, H. (20.09.2019), "Rejim Destekçisi Ülkelerin Suriye'de Çatışan Çıkarları", Erişim Tarihi: 29.01.2020. https://www.orsam.org.tr/tr/rejim-destekcisi-ulkelerin-suriyede-catisan-cikarlari/

Hoca, E. (2011), Ortadoğu Üzerine Düşünceler, (Çev. Hasan Asgar Gürgöz), 2.Basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Huntington, S.P. (2000), Medeniyetler Çatışması, (Çev: Murat Yılmaz),Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

Hürriyet Gazetesi (06.10.2003), "1947'den bu yana İsrail Suriye ilişkileri", Erişim Tarihi: 02.02.2020. http://www.hurriyet.com.tr/dunya/1947den-bu-yana-israil-suriye-iliskileri-175466

Hürriyet Gazetesi (28.02.2020), "Milli Savunma Bakanı Akar'dan Rusya'nın açıklamasına yalanlama!" Erişim Tarihi: 02.02.2020. https://www.hurriyet.com.tr/

İdrisoğlu, R.E. (2010), "Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı, Konya.

İntell Strategy News, (29.02.2020). "Savaşın ortasında kalmış bir şehir: İdlib", Erişim Tarihi: 01.03.2020. https://www.intell4.com/savasin-ortasinda-kalmis-bir-sehir-idlib-idlib-nerede-idlibin-onemi-ne-haber-184488

İşevi, A.S. ve Çelme, B. (2005), "Bilgi Çağında Yeni Hazine: Entelektüel Sermayeyle Rekabeti Yakalamak", Erişim Tarihi: 31.03.2019, http://www.bd.org.tr/index.php/bd/article/viewFile/274/269

Kamiloğlu, C. (2019), "Suriye'de İç Savaş Dokuzuncu Yılına Girdi" Amerikanın Sesi Yayını, Erişim Tarihi: 27.01.2020. https://www.amerikaninsesi.com/a/suriye-de-ic-savas-dokuzuncu-yilina-girdi/4834271.html

Karasu, M.A. (2018), "Türkiye'ye Yönelik Dış Göçler, Suriyeli Sığınmacı Göçü ve Etkileri" Paradoks Economics, Sociology and Policy Journal, Cilt: 14, Sayı: 1 ss: 1-20.

Kartal, G. ve Öztürk S. (2018), "Arap Baharı Olaylarının Orta Doğu Ekonomilerine Etkileri", Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 4, ss. 29-36.

Kaya, E. (2010), "ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler ve Muhtemel Gelişmeler", Bilgesam, Erişim Tarihi: 23.02.2020. http://www.bilgesam.org/incele/16/-abd-suriye-iliskileri--beklentiler---muhtemel-gelismeler/#.XlJriDIzbIU

Kilo, M. (2011), "Syria The Road To Where?" Contemporary Arap Affairs Journal, Volume: 4, Issue: 4.

Koşar, O. (2017), Suriye İç Savaşı'nda Türkiye'nin Kazanımları ve Kaybedimleri," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köylü, M. (2015), "Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) Türkiye Ve Suriye", Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss: 85-10.

Kriter Dergi, (03.11.2019), "ABD'nin Suriye Politikası Belirsiz", Yıl: 4, Sayı: 40,

Kurt, V. (2019), "Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği", Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 307-326.

Lewis, B. (1996), "Ortadoğu (The Middle East)", Erişim Tarihi: 31.03.2019, http://www.okumedya.com/Bernard%20Lewis-Ortadogu.pdf

M. sharp, J.,ve Christopher M. B. (2011), "Unrest in Syria and U.S. Sanctions Against the Asad Regime", Erişim Tarihi: 22.02.2020. https://www.everycrsreport.com/files/20111109_RL33487_4589890a9a2d613892f60b36b4191ac0b6b3b936.pdf

Marshall A. (2016), "From Civil War To Proxy War: Past History And Current Dilemmas", Small Wars & Insurgencies, ss.183-195.

Mercan, M.H. (2010), "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim", Kırklareli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, ss: 103-118.

Millî Gazete (2006), "Gündem ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi", (18.03.2006).

Milliyet Gazetesi, (26.01.2018), "Suriye'de Neden İç Savaş Çıktı?", Erişim Tarihi: 22.01.2020. http://www.milliyet.com.tr/suriye-de-neden-ic-savas-cikti--molatik-300/

Milliyet Gazetesi, (26.07.2013). "Suriye'deki savaşın Türkiye'ye etkileri", Erişim Tarihi: 08.07.2020. https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/suriye-deki-savasin-turkiye-ye-etkileri-1741736

Milliyet Gazetesi, (27.10.2016), Erişim Tarihi: 23.01.2020. http://www.milliyet.com.tr/gundem/suriye-deki-ozgurluk-aniti-eski-tarihli-cikti-2334494,

Milliyet Gazetesi, (28.02.2020). "Hatay Valisi Doğan: İdlib'de Hava Saldırısında 33 Mehmetçiğimiz Şehit Oldu", Erişim Tarihi: 05.03.2020. https://www.milliyet.com.tr/gundem/hatay-valisi-dogan-idlibde-hava-saldirisinda-33-mehmetcigimiz-sehit-oldu-6154596

Milton, S. (2019), "Syrian Higher Education During Conflict: Survival, Protection, And Regime Security", International Journal of Educational Development, Vol: 64, pp. 38-47.

Moghadam, V.M. (2017), "The Semi-Periphery, World Revolution, and the Arab Spring: Reflections on Tunisia", Journal Of World-Systems Research, Vol: 23, No: 2, pp. 622-623.

Mumford, A. (2017), "The New Era Of The Proliferated Proxy War", https://www.realcleardefense.com/articles/2017/11/16/the_new_era_of_the_proliferated_proxy_war_112648.html, Erişim Tarihi: 23.10.2019.

Mülteciler Derneği, (28.02.2020), "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Şubat 2020", Erişim Tarihi: 28.02.2020. https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/

Nişancı, E. (2016), "Suriye İç Savaşının Jeopolitiğini Anlamak: Bu Savaşın Türkiye Dış Politikası, Ortadoğu ve Uluslar Arası Düzene Etkileri", Erişim Tarihi: 19.12.2019. http://acikerisim.nku.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11776/1904

NTV Haber, (28.02.2020), "Rusya'dan İdlib Açıklaması", Erişim Tarihi: 01.03.2020. https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-idlib-aciklamasi,ovXfSteIrkuELCgJy4MNzQ

NTV, (28.02.2020), "ABD'li Senatör Graham'dan İdlib İçin Uçuşa Yasak Bölge Çağrısı", TV Programı, Erişim Tarihi: 02.03.2020. https://www.ntv.com.tr/dunya/abdli-senator-grahamdan-idlib-icin-ucusa-yasak-bolge-cagrisi,P1amt4QKj0ee2F6kytvb4g

NYE, Joseph Samuel (2019), "The Riase And Fall Of American Hegemony From Wilson To Trump", The Royal Enstitute Of İnternational Affairs, Vol: 95, No: 1, ss.63-80.

ODATV, Erişim Tarihi: 23.11.2019. https://odatv.com/vid_video.php?id=8GGG8

Oğuzlu, T. (2012), "Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Arap Baharı'nın Etkisi", Ortadoğu Analiz, Cilt: 4, Sayı: 48, ss. 20-29.

ORSAM (15.06.2011), "Suriyeli Muhalifler-2: Şam Deklarasyonu Genel Sekreteri ve Suriye Adalet ve Kalkınma Hareketi Genel Başkanı Anas Abdullah İle Röportaj," Erişim Tarihi: 31.01.2020. https://www.orsam.org.tr/tr/suriyeli-muhalifler-2-sam-deklarasyonu-genel-sekreteri-ve-suriye-adalet-ve-kalkinma-hareketi-genel-baskani-anas-abdullah-ile-roportaj/

Oytun, O. (2014), "Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu'da Güvenlik," Orsam Analiz, Cilt: 6, Sayı: 63, ss. 36-39.

Özcan, M. (2017), "AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi", İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), ss. 1-13.

Özdem, A.G. (2016), "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi Cilt: 10, Sayı: 2, ss: 1-39.

Özdemir, Ç. (2016), "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, ss: 81-102.

Özdemir, E. (2017), "Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri" ANKASAM/|Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 114-140.

Özer, A. (2007), "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma", Journal Of Human Sciences, Vol: 4, No: 2, ss. 1-23.

Özkan, A. (2018), "Suriye: Her şey 7 yıl Önce Nasıl Başladı?" Erişim Tarihi: 29.01.2018 https://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/suriye-her-sey-7-yil-once-nasil-basladi,19290

Özkoç, Ö. (2008), Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç Ve Dış Politika (1943-1991), Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

Öztürk, B. (2012), "Avrupa Birliği'nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi", Ortadoğu Analiz, Cilt: 4, Sayı: 48, ss. 39-52.

Pirinççi, F. (2008), "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 1, 207-235.

Politika Akademisi (22.11.2019), "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yaptığı Sınır Ötesi Askeri Harekâtlar", Erişim Tarihi: (29.02.2020). http://politikaakademisi.org/2019/11/22/turk-silahli-kuvvetlerinin-yaptigi-sinir-otesi-askeri-harekatlar/

Politikars Gazetesi, Erişim Tarihi: (24.12.2019). https://www.politikars.com/suriye39de-300-bin-kurt-kimliksiz-14763h.htm

Porter, P. (2018), "A World Imagined: Nostalgia and Liberal Order", Polıcy Analysıs, Erişim Tarihi: 31.03.2019, https://www.cato.org/publications/policy-analysis/world-imagined-nostalgia-liberal order#full

Qasioun News, (14.12.2017), Erişim Tarihi: 26.02.2020. https://www.qasiounnews.com/tr/news/show/117278/BM_Rusya_Suriye&;yi_ikna_etmezse_par%C3%A7alanabilir

Risale Haber, (08.04.2012), "Arap Birliği'nin Suriye Politikası nedir?", Erişim Tarihi: 26.02.2020. https://www.risalehaber.com/arap-birliginin-suriye-politikasi-nedir-141158h.htm

Ross Michael L. (2001), "Does Oil Hinder Democracy? World Politics", Cilt: 53, Sayı: 3, ss: 325-361.

Sabah Gazetesi, (19.10.2019), "ABD'nin Suriye Politikasının İflası", Erişim Tarihi: 24.02.2020. https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/kadir-ustun/2019/10/19/abdnin-suriye-politikasinin-iflasi

Sağlam, Z. (2006), "Türkiye-ABD İlişkilerinde Suriye Boyutu" Erişim Tarihi: 23.02.2020. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84579

Salik, N. (2011), "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği," Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 35, ss. 20-32.

Santini, H. (2018), "Between A Rock And A Hard Place: Trump's Half-Realist, Halfmercantilist Foreign Policy İn The Middle East", Vol: 4, No: 1, ss. 7-16.

Sapancalı, F. (2001), "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 115-140.

Sarızeybek, E. (2010), "Ortadoğu'da Kurt Kapanı: Önce Irak, Sonra Mısır Ve Şimdi Suriye", Turkishnews, Erişim Tarihi: 03.01.2010. https://www.turkishnews.com/tr/content/2011/07/09/ortadoguda-kurt-kapani-once-irak-sonra-misir-ve-simdi-suriye/

Sarto, R.A.D. (2016), "Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the Arab Spring", Journel of Common Market Studies, Vol: 54, No: 2, pp. 215-232.

Sasaoğlu, D. (2014), "NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan", Bilgesam Araştırma Merkezi, No. 1176, 08.01.2014.

Sayın, Y. (2016), "Arap Baharı Süreci ve Sömürgelerin Çözülmesi", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 30, ss. 65-70.

Seale, P. (2011), "Is the Syrian Regime in Danger?", Erişim Tarihi:25.12.2019 https://middle-east-online.com/en/syrian-regime-danger

Seçkin, B. ve Özcan, Y. (28.02.2020). TV Programı, Anadolu Ajansı.

Semin, A. (2015), "Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi", Bilgesam Analiz/Ortadoğu, No: 1234.

SETA (10.11.2019), "5 Soru: Barış Pınarı Harekâtı", Erişim Tarihi: 29.02.2020. https://www.setav.org/5-soru-baris-pinari-harekati/

Sinkaya, B. (2011), "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı," Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 33, ss. 38-48.

Sönmez, Z. (2014), "Komşuda Kriz: Suriyeli Mülteciler" İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul.

Sözcü Gazetesi, (03.02.2020), Erişim Tarihi: 26.02.2020. https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/idlib-nerede-idlib-turkiyeye-ne-kadar-uzak-5603233/

Stiglitz, J.E. (2002), Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, (Çev: Arzu Taşçıoğlu-Deniz Vural), Plan B İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Sunay, C. (2008), Yeni Sömürgecilik Dalgası, ABD ve Ortadoğu, Okutan Yayınları, 1. Baskı.

Suriye Gündemi, (25.04.2018), "İsrail ve İran'ın Suriye'deki Güç Mücadelesi," Erişim Tarihi: 10.02.2020 http://www.suriyegundemi.com/2018/04/25/israil-iranin-suriyedeki-guc-mucadelesi/

Süer, B. (2012), "Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam Ve Süreç Analiz," Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Akademik Orta Doğu, Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 1-20.

Şahin, T.Y. (2011), "Suriye'de Baas Yönetimi", Mülkiye Dergisi, Cilt: 35, Sayı: 272, ss. 103-118.

Şahinoğlu M.C. ve Ateş A. (2017), "Orta Doğu'da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği", Tesam Akademi Dergisi, ss: 97-131.

Şen, Y. (2013), "Suriye'de Arap Baharı," Yasama Uzmanı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ss.54-79.

Tandoğan M. ve Yücel O.K. (2017), "Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 53, ss. 107-120.

TASAM, (25.11.2004), "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem," Erişim Tarihi: 02.02.2020 https://tasam.org/tr-TR/Icerik/135/turkiyesuriye_iliskilerinde_yeni_bir_donem

Taştekin, F. (2015), "Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal", İletişim Yayınları, 1.Baskı İstanbul.

Tatari, B. (25.01.2017), "Suriye İç Savaşı'nın kronolojisi", Erişim Tarihi: 29.01.2020. https://medyascope.tv/2017/01/25/suriye-ic-savasinin-kronolojisi/

Temizel, M. (2011), "Terörizmde Yeni Milad: 11 Eylül 2001", Selçuk Üniversitesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1-2, ss. 329-348.

The Wall Street Journal, (2011), "Interview With Syrian President Bashar Al-Assad", https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894, Erişim Tarihi: 29.10.2019.

Tocqueville, A.D. (2016), Amerika'da Demokrasi, (Çev. Seçkin Sertdemir Özdemir), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Topal, C. (2015), "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, ss. 117-122.

TRT Haber, (15.03.2018), "Suriye iç savaşının 7 yılı", Erişim Tarihi: 29.01.2020. https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-ic-savasinin-7-yili-355314.html

TRT Haber, (26.11.2011), "Arap Birliği'nin "Suriye" Baskısı Artıyor", Erişim Tarihi: 26.02.2020. https://www.trthaber.com/haber/turkiye/arap-birliginin-suriye-baskisi-artiyor-17787.html

TUİC Akademi (2018), Erişim Tarihi: 16.01.2020 http://www.tuicakademi.org/7-yilin-ardindan-suriye-basarisizligi/

TUİK Akademi (29.10.2018), "Türkiye'nin Suriye Sorunu ve İç Savaşın Türkiye'ye Etkisi" Erişim Tarihi: 14.07.2020. http://www.tuicakademi.org/turkiyenin-suriye-sorunu-ve-ic-savasin-turkiyeye-etkisi/

Turhallı, R.H. (10.02.2020), "Türkiye İdlib'den Çıkarsa Afrin ve El Bab'dan Da Çıkması İstenecek", Basnews.

Turkısh Forum (2011), "Güz Sancısı Planlanıyor", Erişim Tarihi: 08.11.2019, https://www.turkishnews.com/tr/content/2011/07/24/45235/,

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (21.03.2013), "Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası", Erişim Tarihi: 28.02.2020, http://www.mfa.gov.tr/yeni-donemde-sifir-sorun-politikasi.tr.mfa

Ural, A. (2009), "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 131-147.

Voice Of America (Amerika'nın Sesi) (28.02.2020). "NATO Olağanüstü Toplandı", Erişim Tarihi: 05.03.2020, https://www.amerikaninsesi.com/a/nato-ab-abd-idlib-aciklamasi/5307891.html

Waltz, K.N. (1979), "Theory Of International Politics", https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/486328/mod_resource/content/0/Kenneth%20N.%20Waltz%20Theory%20of%20International%20Politics%20Addison-Wesley%20series%20in%20political%20science%20%20%20%201979.pdf, Erişim Tarihi: 25.11.2019.

Whıte House (2017), "National Security Strategy Of The United States Of America", (Washıngton, Dc: The Whıte House).

Wieland, C. (2011), "Between Democratic Hope and Cenrifugal Fears, Syria's Unexpected Open-ended Intifada." Internationale Politik and Gesellschaft, No: 4, Erişim Tarihi: 20.01.2020. https://library.fes.de/pdf-files/ipg/2011-4/07_a_wieland_eng.pdf

World Energy Outlook, 2006.

www.google.com, Arap Birliği Toplantı Fotoğrafı

Yalçın, H.B. ve Duran, B. (2017), Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri, Seta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul,

Yaşar, M. (1998), "Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", Aydınlanma 1923, sayı 21.

Yavuz, Ö. (2015), "Türkiye'deki Suriyeli Mültecilere Yapılan Sağlık Yardımlarının Yasal ve Etik Temelleri", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 12, Sayı: 30, ss. 265-280.

Yeni Asır Gazetesi (16.03.2018), Erişim Tarihi: 22.01.2020 https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2018/03/16/suriyede-ic-savasin-aci-bilancosu

Yeniçağ Gazetesi, (17.01.2020), "Suriyelilere Harcanan Para 4 Tane Kanal İstanbul'a Denk!", Erişim Tarihi: 28.02.2020 https://www.yenicaggazetesi.com.tr/suriyelilere-harcanan-para-4-tane-kanal-istanbula-denk-264560h.htm

Yenişafak Gazetesi (25.08. 2016), "5 maddede Fırat Kalkanı Harekâtı", Erişim Tarihi: 02.09.2020 https://www.yenisafak.com/dunya/5-maddede-firat-kalkani-harekati-2516947

Yılmaz, A.E. (2017), "Irak Savaşında Spın Doctor Örneği", Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13, ss. 203-220.

Yılmaz, H. (2013), "Suriye İç Savaşı, Küresel Aktörler ve Kosova Modeli", ORSAM Rapor No: 166, ss.3-28.

Yılmaz, H.İ. (2016), "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", Tesam Akademi Dergisi, ss. 99-128.

Yılmaz, S. (2010), "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı: 5, ss. 63-82.

Yörünge Dergi, (01.05.2018), "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi: Çin'in Yeni Dünya Düzeni", Erişim Tarihi: 03.03.2020. http://www.yorungedergi.com/2018/05/bir-kusak-bir-yol-girisimi-cinin-yeni-dunya-duzeni/

Yüksel, U., Bulut, M.N. ve Mor, Z. (2014). "Türkiye'de Bulunan Suriyeli Mülteciler", Erişim Tarihi: 28.02.2020. https://docplayer.biz.tr/3649614-Turkiye-de-bulunan-suriyeli-multeciler-infografik-rapor-umutcan-yuksel-merve-nur-bulut-zerrin-mor.html